

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**MAHMUD SÂMİ RAMAZANOĞLU'NUN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFÎ
GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Selim İÇ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Hamdi KIZILER

Karabük

MART/2019

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**MAHMUD SÂMÎ RAMAZANOĞLU'NUN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFÎ
GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Selim İÇ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hamdi KIZILER

Karabük
MART/2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	12
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR	12

GİRİŞ

MAHMUD SÂMÎ RAMAZANOĞLU'NUN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BAKIŞ.....	13
1- Siyasî ve Ekonomik Hayat	13
2- İlmî ve Tasavvufî Hayat	15

BİRİNCİ BÖLÜM

MAHMUD SÂMÎ RAMAZANOĞLU'NUN HAYATI.....	18
1.1. Doğumu ve Ailesi.....	18
1.2. Çocukluğu ve Eğitimi.....	18
1.3. İcâzetnâme Verilmesi.....	19
1.4. Hocası/ Şeyhi.....	21
1.5. Tarikat Silsilesi.....	22
1.6. İrşad Hayatı	24

1.7. Şam Yılları	26
1.8. Sâmi Efendi'den İstifade Eden Kişiler	27
1.9. Halifeleri.....	28
1.9.1. Adana'lı Hasan Akbaşgil (ö.1389/1969)	28
1.9.2. Yahyalı'lı Hasan Dinç (ö.1407/1987).....	28
1.9.3. Musa Topbaş (ö.1420/1999)	30
1.9.4. Muhammed Emin Er (ö.1434/2013)	32
1.10. Vefâtı ve Kabri	34

İKİNCİ BÖLÜM

MAHMUD SÂMÎ RAMAZANOĞLU'NUN ESERLERİ.....	36
2.1. Bazı Surelerin Tefsirlerine Ait Eserleri	37
2.1.1. Fatiha Tefsiri.....	37
2.1.2. Bakara Tefsiri	38
2.1.3. Yûnus ve Hûd Sureleri Tefsiri.....	39
2.2. Bazı Gazvelere Ait Eserler	39
2.2.1. Bedir Gazvesi ve Enfâl Suresi Tefsiri	40
2.2.2. Uhud Gazvesi	40
2.2.3. Tebük Seferi	41
2.3. Bazı Peygamberlere Ait Eserleri.....	41
2.3.1. Hz. İbrahim (as).....	41
2.3.2. Hz. Yusuf (as).....	41
2.4. Bazı Sahabelere Ait Eserleri	42
2.4.1. Ashâb-ı Kirâm Menâkıbı 1-2.....	42
2.4.2. Hz. Ebu Bekir (ra)	42
2.4.3. Hz. Ömer (ra).....	42
2.4.4. Hz. Osman (ra).....	43
2.4.5. Hz. Ali (ra).....	43
2.4.6. Hz. Halid Bin Velid (ra)	43
2.5. Sohbetlere Ait Eserleri.....	43
2.5.1. Musâhabe (1-6)	43
2.6. Dua ve Zikirlerle Ait Eserleri.....	44
2.6.1. Duâlar ve Zikirler	44

2.6.2. Günlük Duâlar ve Sureler.....	44
2.7. Tasavvufî Eğitime Ait Eserleri.....	44
2.7.1. Mükerrerem İnsan	44
2.7.2. Bayram Sohbetleri.....	45
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
MAHMUD SÂMÎ RAMAZANOĞLU'NUN İLMÎ VE AHLÂKÎ ŞAHSİYETİ...	47
3.1. İlmî Şahsiyeti	47
3.2. Ahlâkî Şahsiyeti.....	49
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
MAHMUD SÂMÎ RAMAZANOĞLU'NUN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ.....	59
4.1. Tasavvuf ve Tarikat Anlayışı	59
4.1.1. Mürşid	61
4.1.2. Mürid	62
4.1.3. Rabîta.....	65
4.1.4. Zikir	66
4.1.5. Tefekkür	70
4.1.6. Sohbet	71
4.1.7. Keramet	74
4.1.8. Seyr ü Sülûk	76
4.1.9. Nefis ve Mertebeleri	77
4.1.10. Riyazet	83
4.1.10.1. Az Konuşma	84
4.1.10.2. Az Uyuma	85
4.1.10.3. Az Yemek.....	85
4.1.11. Kalb.....	87
4.1.12. Marifet	91
4.1.13. Muhabbet	92
SONUÇ	93
KAYNAKÇA.....	96
EKLER	102
ÖZGEÇMİŞ	108

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Selim İç'e ait "Mahmud Sâmî Ramazanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans Programı tezi olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Akademik Ünvanı, Adı ve Soyadı İmzası

Tez Kurulu Başkanı ve Danışman Üye : Doç. Dr. Hamdi Kızıler

Üye : Doç. Dr. Halim Gül

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Eyyup Akdağ

Tez Sınav Tarihi: 28 /03/ 2019

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlâki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Selim İÇ

İmza :

ÖNSÖZ

Kur'ân ve sünneti ana kaynak alan tasavvuf, insana yaratılmışların en şerefli olduğunu ve Allah'ın insanları yeryüzünün halifesi kıldığını hatırlatmaktadır. Rabbimizin bizleri her daim gördüğü bilincinde olma hassasiyetini kazandıran tasavvuf Allah'ın rızasını kazanmayı umarak sadece ona kulluk edip ondan yardım dilemeyi ana gaye edinmektedir. Böyle bir gayeyi amaç edinen tasavvuf, toplumun ayakta kalmasını sağlayan manevî etkenlerin başında gelmektedir. Tasavvuf, kişinin gönül dünyasına ve yaşantısına olumlu katkılar sunarak insanların iki dünya saadetine ulaşmasını hedef edinmektedir.

İslam düşünce tarihinde bazı şahsiyetlerin manevî yönlerinin ağırlığıyla temeyyüz ettikleri görülmektedir. İbnu'l-Arabî (ö.638/1240), Yunus Emre (ö.720/1321) ve Mevlânâ (ö.672/1273) gibi bazı şahsiyetler bu yönleriyle meşhur olmuşlardır. Bu şahsiyetler aradan asırlar geçse bile ortaya koymuş oldukları eserleriyle canlılıklarını yitirmeden gönül dünyamıza ışık tutmaya devam etmektedirler. Bu yönüyle temeyyüz etmiş yakın zamanımızın önemli şahsiyetlerinden birisi de Sâmi Efendi'dir.

Osmanlı'nın son dönemleri ile Cumhuriyetin ilk yıllarına şahit olan Sâmi Efendi, sıkıntılı ve zorlu geçen bir zaman diliminde hukuk alanında yüksek tahsilini tamamlamıştır. Ardından Kelâmî Dergâhında tasavvufî eğitimine başlamıştır. Şeyhi Es'ad Erbilî tarafından icâzet verilmesinden sonra halkı irşad için ülkenin değişik yerlerine giden Sâmi Efendi, hâliyle ve sözleriyle insanların teveccühünü kazanmıştır.

Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun hayatını, eserlerini ve tasavvufî şahsiyetini konu edinen bu çalışmamızda Sâmi Efendi'nin eserlerinin yanısıra hayatı hakkında bilgi veren eserlerden ve hatıralarının anlatıldığı kitaplardan istifade ettik. Çalışmamızda yer alan âyetlerin meallerini verirken Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu mealden faydalandık.

Bu çalışmamızın başlangıcından bu hale gelinceye kadar çalışmamıza yön veren ve olgunlaştıran değerli hocam Doç. Dr. Hamdi Kızıler'e en içten şükranlarımı arz ederim. Ayrıca; Doç. Dr. Halim Gül ve Dr. Öğr. Üyesi Eyyup Akdağ hocalarıma da yönlendirici tavsiyelerinden dolayı teşekkür ederim.

Gayret bizden, yardım ve başarı Allah'tandır.

ÖZ

Tarih boyunca nice ilim ve irfan sahibi şahsiyetler ortaya çıkmış ve kendi dönemlerine ışık tutmuşlardır. Kültür mirasımızın kaynakları olan bu örnek şahsiyetlerin tanıtılması önem arz etmektedir. İlmî ve tasavvufî kişiliği ile ön plana çıkan şahsiyetlerden birisi de 1892-1984 yılları arasında yaşamış olan Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'dur.

Bu araştırmada Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun yaşamından yola çıkarak tasaavvufî yaklaşımlarının neler olduğu anlatılmıştır. Giriş ve dört bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun yaşamış olduğu dönem siyasi, ekonomik, ilmî ve tasavvufî açılardan incelenmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun hayatı ele alınarak doğumu, çocukluğu, eğitimi, irşadı, hocası hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümünde Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun çeşitli konularda yazdığı eserler tanıtılmıştır.

Üçüncü bölümde ise Sâmi Efendi'nin ilmî ve ahlâkî kişiliği üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde ise tasavvuf hakkındaki genel görüş ve yaklaşımları verilmiştir.

1892 yılında Adana'da dünyaya gelen Sâmi Efendi, ilk ve orta öğreniminin ardından yükseköğrenimini İstanbul'da Dârul-fünûn Hukuk Fakültesinde tamamlamıştır. Şeyhi Es'ad Erbilî vasıtasıyla Tasavvufa giren Sâmi Efendi'ye seyr-u sülûkünü tamamladıktan sonra Nakşibendî hilâfeti verilmiştir. Tekkelerin kapatılması ve dönemin hassasiyeti sebebiyle faaliyetlerini daha çok özel sohbetler şeklinde sürdüren Sâmi Efendi; Adana'da, İstanbul'da ve Şam'da bulunduğu yıllarda da sohbetlerde bulunmuştur. Hayatının son yıllarını Medine-i Münevvere'de geçiren Sâmi Efendi 12 Şubat 1984 yılında vefat etmiştir. Sâmi Efendi'nin kabri Medine-i Münevvere'de bulunan Cennet-i Bâki'dedir.

Anahtar kelimeler: Mahmud Sâmi Ramazanoğlu; Tasavvuf; Nakşibendî; Hilâfet; Medine-i Münevvere; Cennet-i Bâki; Adana.

ABSTRACT

In the history of humanity, there were a number of scholars who shed light in their own periods. It is crucial to promote those figures who are sources of our cultural heritage. Mahmud Sâmi Ramazanoğlu is one of them who lived between 1892 and 1984.

This research provides information about the life of Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, his works as well as his sufi understanding. It is composed of four chapters and an introduction. The introduction section elaborates the period of Mahmud Sâmi Ramazanoğlu from political, economic, scientific and sufi aspects.

The first chapter explains Mahmud Sâmi Ramazanoğlu's birth, childhood, education and his teacher. The second chapter of our research introduces titles of Mahmud Sâmi Ramazanoğlu's studies on different topics.

The third chapter dwells on moral and scientific personality of him. It also explains his moral characteristics giving examples from his life. In the fourth chapter, general views and approaches about sufism are given.

Sâmi Efendi was born in 1892 in Adana. After his primary and secondary education, he completed his graduate studies at Law Faculty of Istanbul University. After entering Sufism via Şeyhi Esad Erbîlî, Nakşibendî caliphate was given to Sâmi Efendi after completing his seyr-u sülûk. After the closures of tekkes and due to the sensitivity of those period Sâmi Efendi continued his activities as private talks. During his stay in Adana, Istanbul and Damascus, he kept giving talks. The final period of his life was in Medina where he died on 12 February 1984. The tomb of Sâmi Efendi is located in Medina's Cennet-i Bâki area.

Keywords: Mahmud Sâmi Ramazanoğlu; Sufism; Nakşibendî; Caliphate; Medine-i Münevvere; Cennet-i Bâki; Adana.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri
Tezin Yazarı	Selim İÇ
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Hamdi KIZILER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	28.03.2019
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri
Tezin Yeri	KBÜ/SBE
Tezin Sayfa Sayısı	108
Anahtar Kelimeler	Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, Tasavvuf, Nakşibendî, Hilâfet, Medine-i Münevvere, Cennet-i Bâki, Adana.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Mahmud Sâmi Ramazanoğlu's Life, Works and His Mystical Views
Authot of the Thesis	Selim İÇ
Advisor of the Thesis	Doç. Dr. Hamdi KIZILER
Status of the Thesis	Master of Art
Date of the Thesis	28.03.2019
Field of the Thesis	Basic Islamic Sciences
Place of the Thesis	KBÜ/SBE
Total Page Number	108
Keywords	Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, Sufism, Nakşibendî, Caliphate, Medine-i Münevvere, Cennet-i Bâki, Adana.

KISALTMALAR

AP	: Adalet Partisi.
as.	: Aleyhisselam.
Bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt.
cc.	: Celle Celalühu.
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DP	: Demokrat Parti.
DR.	: Doktor.
h.	: Hicrî.
Haz.	: Hazırlayan.
Hz.	: Hazreti.
ö.	: Ölümü.
Prof.	: Profesör.
Ra	: Radiyallahü Anh.
s.	: Sayfa.
sad.	: Sadeleştiren.
Sas.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem.
SBF	: Sosyal Bilimler Fakültesi
Tah.	: Tahkik eden.
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
terc.	: Tercüme eden.
trs.	: Tarihsiz.
vb.	: Ve benzeri.
vs.	: Vesaire

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Yaşadığı zamanda insanlara örnek olan, geride bazı eserler bırakan insanlar aradan yıllar geçse de anılmaya devam eder. Bu kişilerden birisi de Mahmud Sâmî Ramazanoğlu'dur. Biz de bu çalışmamızda 1892-1984 yılları arasında yaşayan Mahmud Sâmî Ramazanoğlu'nun hayatını, eserlerini ve tasavvufî görüşlerini ele aldık.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmamızın amacı, Sâmî Efendi'nin hayatını ve tasavvufî düşüncelerini ortaya koymaktır. Sâmî Efendi zor şartlara rağmen eğitimini aksatmayıp yüksek tahsilini yapmıştır. Çevresindeki insanlara örnek olan Sâmî Efendi'nin hayatını okuduğumuzda canlı ve cansız mahlûkata karşı olan şefkatini ve merhametini, tevazusunu, kul hakkı ve helal-haram konusundaki hassasiyetini gösteren ahlâkî özelliklerini öğrenme imkânına sahip oluyoruz. Günümüzde Sâmî Efendi'nin yolunda gidenlerin ve onu sevenlerin bulunması da bu araştırmamızın önemini ortaya koymaktadır. Osman Nuri Topbaş liderliğinde devam eden Erenköy cemaati ve Ali Ramazan Dinç tarafından sürdürülen Yahyalı cemaati olarak bilinen bu cemaatler Sâmî Efendi'nin bulunduğu Nakşî silsilesinin devamını oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Sâmî Efendi'nin hayatını ve kişilik özelliklerini kendisi hakkında yazılmış olan eserlerden faydalanarak oluşturduk. Tasavvufî görüşlerini aktarırken ise kendi eserlerinden faydalanmak başta olmak üzere, hâtırat kitaplarından istifade ederek zenginleştirmeye çalıştık. Bazı tasavvufî kavramları ele alırken sözlük ve terim anlamlarının yanı sıra sufilerin bu kavramlara yüklediği anlamlara da yer vermeye çalıştık.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Yapmış olduğumuz bu araştırmamızda öncelikle Sâmî Efendi'nin yaşamış olduğu dönemi daha iyi anlamak adına, o zamanın siyasî, ekonomik, ilmî, dînî ve tasavvufî durumlarına genel olarak bakış yapmayı uygun gördük. Daha sonra Sâmî Efendi'nin hayatı ve şahsiyeti konusunda araştırmamızı sürdürerek onu daha yakından tanımaya ve tanıtmaya çalıştık. Eserlerini ayrıntılı olarak tanıttık. Son olarak tasavvufî görüşlerini sunmaya çalıştık.

GİRİŞ

MAHMUD SÂMÎ RAMAZANOĞLU'NUN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BAKIŞ

1- Siyasî ve Ekonomik Hayat

1892-1984 yılları arasında yaşayan¹ Sâmi Efendi'nin hayatının ilk dönemleri Osmanlı İmparatorluğunun siyasî, ekonomik ve uluslararası ilişkiler açısından çöküş ve parçalanma yıllarına denk gelmektedir. Sâmi Efendi'nin çocukluk yılları Sultan II. Abdulhamid'in idaresine rastlamaktadır. II. Abdulhamid yaklaşık 33 yıllık padişahlığının ardından 1909'da tahttan indirilmiştir.² Sultan II. Abdülhamid tahtan indirildiğinde Sâmi Efendi on yedi yaşında bir gençtir.

II. Abdulhamid'den sonra yerine 1909 ile 1918 yılları arasında padişahlık yapan V. Mehmet Reşat gelmiştir. Sultan V. Mehmet devri ise, Osmanlı Devleti'nin devamını sağlamak amacıyla yapılan son çırpınışların yapıldığı dönemdir. V. Mehmet'in hükümdarlığının ilk yıllarında, meşrutiyetin ilanı üzerine, bütün memlekette meydana gelen kriz devam etmiştir. Bu dönemde, teşkilat namına birtakım bazı düzenlemeler ve ıslahatlar yapılmıştır. V. Mehmet, meşrutiyetin kökleşmesine gayret etmiş, orduyu gençleştirip modern bir hale getirmiştir. Bu dönemde 18 Ekim 1912'de Balkan savaşları patlak vermiştir. Türkiye- İtalya savaşı 29 Eylül 1911-15 Ekim 1912'de yapılmıştır. V. Mehmet döneminin en önemli olayı, I. Dünya Savaşı'nın olmasıdır. 1914-1918 yılları arasında gerçekleşen I. Dünya Savaşından sonra dünyanın siyasî haritası değiştiği gibi toplumların bünyeleri de değişikliğe uğramıştır. Bu savaş sonucunda, ülkemizin en değerli toprakları tahrip edilmekten payını almıştır.³

¹ Sâdik Dâna, *Sultanu'l-Ârifin eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, Erkam Yayınları, İstanbul 1991, s.7.

² İsmail Hami Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınları, İstanbul 1972, c.4, s.291,309.

³ Yılmaz Öztuna, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1983, s.259-301.

I. Dünya Savaşı sonrasında⁴, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla Ülke yönetiminde yeni bir dönem başlamıştır.⁵ Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaşı bırakan Osmanlı hükümeti, müttefikler tarafından 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesiyle Mebusan Meclisi'nin cebren dağıtılarak birçok milletvekilinin tevkif edilerek Malta'ya sürülmesi üzerine, bilfiil İngilizler'in nüfuzuna geçmiştir. İstanbul'dan kaçan milletvekillerinin katılmasıyla, Ankara'da 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi açılmıştır.⁶

1929 yılında meydana gelen Dünya Ekonomik Bunalımı, Türkiye'yi olumsuz etkilemiş, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişmesinde yeni bir dönem açmıştır. Bundan dolayı gelişen iktisadî sıkıntı, Türk Devleti'nin daha çok iktisadî eylem yapmasına neden olmuştur.⁷ Buna bağlı olarak 1935'te Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı yapılmıştır.

1935-1945 yıllarında ise Türkiye iç siyasette sakin bir evre geçirmiştir. II. Dünya Savaşının çıkması nedeniyle İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulanamamıştır. Devlet tarafından "varlık vergisi" uygulamasına gidilmiştir.⁸

Kamu ve özel sektör tarafından yapılacak yatırımlarla Türkiye'yi 1963-1967 yılları arasında yüzde 7'lik bir kalkınma hızına ulaştırması beklenen I. Beş Yıllık Kalkınma planı 21 Kasım'da Millet Meclisi'nde kabul edilmiştir.⁹

1968'den sonra ikinci beş yıllık kalkınma planıyla beraber ileri teknolojik sanayi dallarına yönelme olmuştur. Daha önce kurulmuş olan devlet işletmelerinin ürettiği girdiler, onların yetersiz kaldığı alanlarda ise ithal girdi kullanımına dayanan, ithal ikâmesi kalkınma modeli, görece düzgün bir gelir dağılımı sayesinde, 1970'lerin sonuna kadar ciddi bir iç pazar engeli yaşanmamıştır.¹⁰

⁵ Mesut Aydın, *Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992, s.13.

⁶ Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, s.301.

⁷ Yücel Özkaya, *Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1981, s.211.

⁸ Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982, s.250-256.

⁹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev.: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.385.

¹⁰ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.386.

Enflasyon oranının 1977'den itibaren yukarı yönde seyretmesi nedeniyle Türkiye petrol üreticisi olan devletlerden kredi ile petrol almak zorunda kalmıştır. Bu durum ekonomiyi zora sokmuştur. 1979'da döviz dar boğazıyla iyice belirginleşen, sadece iç pazara yönelik, devlet denetim ve himayesi altındaki iktisadî büyümenin devam edilmezliğini aşacak çözüm arayışları uygulamaya konulan iktisadî kararlar ve onu izleyen uyum politikalarını getirmiştir. Zaman içerisinde Türkiye, “küreselleşme” olarak ifade edilen milletlerarası iktisadi sürece de dâhil olmuştur.¹¹

2- İlmî ve Tasavvufî Hayat

Sâmi Efendi'nin yaşamış olduğu bu dönemde, modernleşme, laiklik, batılılaşma gibi fikirler ortaya atılmıştır. Bazıları tarafından geri kalmışlığın sebebi olarak İslam dini gösterilmiştir. Bu durum dervişleri ve mutasavvıfları derinden etkilemiştir.¹²

Tasavvuf ve tarikatlar açısından bakıldığında 1925-1945 yılları arasının en zor yıllar olduğu görülmektedir.¹³ 25 Kasım 1925'te 671 sayılı Şapka İktisası Hakkındaki Kanun kabul edilmiştir.¹⁴ Böylelikle bütün erkeklere şapka takma mecburiyeti getirilmiştir. Şapka takmayanlara, eleştirip karşı çıkanlara yaptırım uygulanmıştır.¹⁵

1925 yılı sonrasında tasavvuf hayatını olumsuz etkileyen bazı durumlar gerçekleşmiştir. Bunların başında tekkelerin kapatılması, tarikatların yasaklanması, derviş kıyafetlerinin engellenmesi gibi olaylar gelmektedir.

Bu düzenlemeler karşısında mutasavvıfların bazıları susmayı tercih edip tasavvufî hayatı kendi içlerine yönelerek gizli yaşamışlardır. Bazıları, yapılan

¹¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, (1914-1995) Alkım Yayınları, İstanbul 2004, c.12, s.84; Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.388-390.

¹² Ahmet Yaşar Ocak, “Osmanlı'yı Cumhuriyete Rapteden Maneviyat Dünyasından Kayan Bir Yıldız: Şeyhzâde Ahmet Beyefendi”, *Yozgat Divanı*, Ankara 2002, sy.4 (özel sayı), s.20,21.

¹³ Mustafa Kara, *Buhara Bursa Bosna Şehirler/Sûfîler/Tekkeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, s.526.

¹⁴ “Şapka İktisası Hakkında Kanun: Madde 1: TBMM azaları ile idare-i umumiye ve hususiye ve mahalliye mensup memurin ve müstahdemin Türk milletinin iktisa etmiş olduğu şapka giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının da umumi serpuşu şapka olup buna münafi bir itiyadın devamını hükümet men eder. Madde 2: İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır. Madde 3: İşbu kanun icrasına icra vekilleri heyeti memurdur.” TBMM Zabıt Ceridesi, 25 Kasım 1341 (1925), C.XIX, Devre II, s.231.

¹⁵ Esra İlkay İşler, “Ulusal Bilincin İnşası Sürecinde Halkla İlişkiler”, der. Nazife Güngör, *Cumhuriyet Döneminde İletişim*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2010, s.167-180.

müdahaleleri anlamsız bularak tasavvufî geleneği aleni olarak devam ettirmişlerdir. Bazıları da müdahaleyi haklı bulup olaylara sırr-ı kader mantığıyla yaklaşmışlardır.¹⁶

1925 öncesinde ülkemizde Kadiriyye, Nakşibendiyye, Halvetiyye, Mevleviyye, Bektaşiiyye, Bayramiyye, Celvetiyye, Sa'diyye, Rifaiyye vs. gibi tarikatların varlığı bilinmektedir.¹⁷ Sâmi Efendi'nin yanısıra bu dönemde yaşayan mutasavvıflardan bazıları şunlardır:¹⁸

Sâmi Efendi'nin şeyhi Es'ad Erbilî (1931), Abdülhakim-i Arvasi (ö.1943), Kenan-ı Rıfai (ö.1950), Süleyman Hilmi Tunahan (ö.1959), Abdülhay Efendi (ö.1961), Alvarlı Efe (ö.1961), Mehmed Zaid Kotku (ö.1980), Muzaffer Özak (ö.1985), Muhammed Raşit Erol (ö.1993), Mustafa Asım Köksal (ö.1998), Safer Dal (ö.1999), Mahmud Esad Coşan (ö.2001).

1930 yılında meydana gelen Menemen Olayı sonrasında bazı mutasavvıflar tutuklanmış, bazıları da idam edilmiştir. Bu olayın faturası bu dönemin önemli mutasavvıflarından Sâmi Efendi'nin üstadı Muhammed Es'ad Erbilî'ye kesilmiştir.¹⁹ Bu olayın ardından birçok gazete, çeşitli dernek ve cemiyetler kapatılmış, bazı gazeteciler mahkemeye sevk edilmiştir.²⁰

Sâmi Efendi 54 yaşında iken yapılan 1946 seçimlerinin sonrasında bazı tasavvufî konular dillendirilmeye başlanmıştır. Kitap, dergi ve sohbetlerde din ile ilgili meseleler yer almıştır. Demokrat Parti ile birlikte dinî eserlerin basılması gerçekleşmiştir. Örneğin tasavvuf klasikleri Millî Eğitim Bakanlığı tarafından tercüme

¹⁶ Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002, s.17.

¹⁷ Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s.144; İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiyesinde Bir Mesele Olarak İslam 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s.250.

¹⁸ Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s.156,157.

¹⁹ Ethem Cebecioğlu, *Muhammed Es'ad Erbilî*, (Yirminci Yüzyıl Türkiye Evliya Menakıbı) No:9, Kalem Yayınları, Ankara 2017, s.37-87.

²⁰ Mustafa Arıkan-Ahmet Deniz, "Türk Ocaklarının Kapatılışı, Borçları ve Emlakının Tasfiyesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Derneği*, Konya 2004, sayı 15, s.401.

ettirilerek basımı yapılmıştır.²¹ Yine bu yıllarda Cemal Bardakçı (ö.1981) tarafından “Tasavvuf” adlı bir dergi çıkarılmıştır.²²

1950 seçimlerinde DP’nin iktidara gelmesi ile beraber dinî yönden gelişmeler olmuştur. Ezanın tekrar Arapça okunmaya başlaması bu dönemde gerçekleşmiştir.²³

²¹ Emre Yıldırım, “Erken Cumhuriyet Yılları Milli Kimlik Tartışmaları: Hasan Ali Yücel ve Türkiye’de Hümanizma Arayışları”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt 8/7, 2013, s.753.

²² Ali Galip Baltaoğlu, “Atatürk’ün Seçkin Bir İdarecisi: Ali Cemal Bardakçı”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 1994, s.267-282.

²³ Sabahattin Nal, “Demokrat Parti’nin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti”, *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, 60.3: (2005), s.148-153.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAHMUD SÂMÎ RAMAZANOĞLU'NUN HAYATI

1.1. Doğumu ve Ailesi

Mahmud Sâmi Ramazanoğlu 1892 yılında Adana'nın Tepebağ mahallesinde dünyaya gelmiştir.²⁴ Sâmi Efendi'nin annesi Ümmügülsüm Hanım, babası ise Müctebâ Bey'dir. Baba tarafından dedesinin adı ise Abdurrahman'dır.²⁵ Kaynaklarda doğumu hakkında fazla bilgi bulunmayan²⁶ Sâmi Efendi'nin zevcesinin adı Rabia Hâtun'dur. Rabia Hâtun'dan Sâmi Efendi'nin Bedia isminde bir kız çocuğu olmuştur. Damadı ise kendisine uzun yıllar hizmet etmiş olan Ömer Kirazoğlu'dur.²⁷

1.2. Çocukluğu ve Eğitimi

Sâmi Efendi Adana'da rüşdiye ve idâdî eğitiminin ardından yüksek tahsilini 1910-1915 yılları arasında İstanbul'da Dârul-fünûn Hukuk Fakültesi'nde tamamlamıştır. Eğitim hayatını sürdürürken Sarıyer'de oturduğu evin sel baskınına maruz kalması sonucunda ders kitaplarından bir kısmı zâyî olan Sâmi Efendi, bu olayı

²⁴ Sâmi Efendi'nin nüfus hüviyet cüzdanı için bkz. Ek 1.

²⁵ Necdet Tosun, "Ramazanoğlu Mahmut Sâmi", *DİA*, c.34; s.442, Osman Nûri Topbaş, *Altın Silsile*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013, s.508; Vahit Göktaş, *Mahmut Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri*, Kalem Yayınları, Ankara 2018, s.26.

²⁶ Sâmi Efendi'nin doğumu ile ilgili ilginç bir olay anlatılır: "Hızır (as.) bir gün Sâmi Efendi'nin evinin kapısına gelir. Kapıyı açan hizmetçiye Sâmi Efendi'nin annesini çağırır. Sâmi Efendi'nin annesi hizmetçisine:

-“Ne istiyorsa ona ver”dediyse de ziyarete gelen kişi:

-“Kendisiyle mutlaka görüşmem gerekiyor” diye ısrar etmesi sonucunda kapının arkasına kadar gelen Sâmi Efendi'nin annesi:

-“Buyrun” der. Hızır (as):

-“Hamile olduğunu biliyor musun? Senin aracılığın ile dünyaya büyük bir insan gelecek ve sol eğe kemiğinin üstünde büyükçe bir ben bulunacak, İslam'a uzun süre hizmetlerde bulunacak. Bu zaman zarfında helal ve haram konusunda duyarlı ol. İsmi de Mahmud Sâmi koy.” Bu müjdeyi verdikten sonra teberrüken gömlek ister. Gömlek getirilinceye kadar da ortadan kaybolur. (Sâdık Dâna, *Sultanü'l-Ârifin eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, Erkam Yayınları, İstanbul 1991, s.7,8.)

²⁷ Necdet Tosun- Orhan Durgut, *Altın Silsile*, Eriş Vakfı Yayınları, İstanbul 2017, s.188; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.27.

Allah tarafından bir uyarı olarak kabul etmiş ve “Bu meslekten nasibimiz olmayacak galiba” diyerek yorumlamıştır.²⁸

Sâmi Efendi, 1915 yılında yirmi üç yaşında iken Bayezid meydanında Beşiktaş eski Müftüsü Mehmet Fuat Çamdibi Efendi'nin (ö.1410/1989) babası Rüştü Efendi ile karşılaşmıştır. Bu kişi, Sâmi Efendi'ye memleketini ve İstanbul'da ne işle meşgul olduğunu sormuştur. Sâmi Efendi'nin yüksek tahsilini bitirdiğini söylemesi üzerine Sâmi Efendi'yi Kelâmî Dergâhı'na götürmüştür. Kelâmî Dergâhına doğru giderken Rüştü Efendi Sâmi Efendi'ye: “Evlâdım! Senin bu zâhirî tahsilin yeterli değil. Sana iki dünya mutluluğuna götürecek esas tahsili önereyim. Bu irfan okulunun ilk dersi hiç kimseyi incitmek, son dersi de hiçbir şekilde incinmemek.” demiştir.²⁹

1.3. İcâzetnâme Verilmesi

Sâmi Efendi, daha önce Nakşî Gümüşhanevî Dergâhından istifade etmiştir. Bir müddet orada erbain ve riyazatla meşgul olmuştur. Daha sonra ise Rüştü Efendi vasıtası ile Kelâmî Dergâhı şeyhi Es'ad Erbilî (ö.1349/1931) ile tanışarak ona intisab eden Sâmi Efendi, seyr-ü sülûkünü burada tamamlamıştır. Es'ad Erbilî tarafından kendisine icâzetnâme takdim edilerek Nakşibendî hilâfeti verilmiştir. Bu icâzetnâme Es'ad Erbilî'nin ilk baskısı 1922 yılında yapılan Mektûbât adlı eserinin içinde 134. Mektupta yer almaktadır. Bu eserin basım tarihini göz önünde tuttuğumuzda icâzetnâmenin 1922 yılından önce verildiği anlaşılmaktadır.³⁰ Es'ad Efendi, yazdığı icâzetnâmesinde Sâmi Efendi hakkındaki kanaatlarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, hamd, âlemlerin Rabbi olan Cenab-ı Hakk'a, salât ve selâm O'nun yüce Rasûlü Efendimiz Muhamed'e (sas), âline ve bütün ashabının üzerine olsun. Din kardeşlerime sadakat ve yakîn erbabına açıkça arz ve ifade olunur ki:

Dervîşâne icâzetnâmemizi taşıyan manevi evlâdımız Sâmi Efendi, gençlik günlerini nezih dinimizin kurtarıcı dairesi içerisinde geçirmiş, yüce Nakşibendiyye tarikatına hizmetle bütün gayretini ve mesaisini bu yolda harcamış, ciddiyetini apaçık ortaya koyarak kendisini kabul ettirmiş olduğundan yürürlükte bulunan usûl ve kaidelere göre Hazret-i Hâcegân'ın muamelesine uygun olarak emr âlemine ait beş

²⁸ Topbaş, *Altın Silsile*, s.509.

²⁹ Topbaş, *Altın Silsile*, s.509, Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.27.

³⁰ Tosun, “Ramazanoğlu Mahmud Sami”, *DİA*, s.442; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.27.

latifesini tasfiye ederek mâsivâ lekelerinden temizlemiş, sonra da halk âlemine ait beş latifesini her türlü bulanıklıktan kurtarma ve tezkiyeye gayret etmiş, Allah Teâlâ'ya hamdolsun zâhirî hâli ve alnında muvaffakiyet emâreleri görülmüştür. İlâhi inâyet letaif-i aşeresinde apaçık tezahür etmiştir. Vuslata erebilmek için gerekli usûl ve marifeti ilâhiyyeye olan arzusunu sağlam ve sâdık, tevhid ağacının meyvesini elde edebilmek için gerekli olan gönül, himmet ve kalp gücünü fevkalâde yüksek görmüş olduğum gibi belli bir müddet de nefy ve isbât ve murakabeler gibi esaslara riayetle zâtını, sıfatını süslemekte olduğunu gördüm.

Binaenaleyh saadet ve ferahlığın engin pınarından damla damla içmek, selâmet vadisinden serinletici soğuklar olmak isteyen yâni yüce Nakşibendiyye tarikatına bağlanma ve intisab arzusunda bulunan din kardeşlerime de tarikat âyin ve merasimlerini öğretmek için izin verdim.

Allah Teâlâ, “Emanetleri ehline vermeyi emreder.”³¹ Cenâb-ı Hak ve Hâdi-i Mutlak (cc) hazretlerinden istirham ederim ki, tertemiz şeriat ve apaydınlık tarikatın hükümlerinin yerine getirilmesindeki şevk, sevinç ve neşesini bir kat daha artırıp birtakım tevhid ehli kimselerin söz ve hâlimden istifade ettirsin, âmin.

“Ne ticaret ne de alışverişin Allah’ın zikrinden alıkoymadığı kimseler vardır.”³² Âyet-i celîlesinin ilâhi hükmüne vâkıf olan muhterem ihvanımıza arz edebilirim ki, bâtınını tasfiye ve nefsinin tezkiyeye tâlip olanların ve daha doğrusu Nakşibendiyye silsilesinden feyz almak isteyenlerin Sâmi Efendi’nin sohbetlerine devam ve açıklayıcı usûl ve âdaba uymaya gösterecekleri gayret sayesinde bu isteklerine kavuşacaklarından şüphe yoktur.

“Bu Allah’a güç değildir.”³³ Günahlardan korunmaya güç yetirmek ve tâate kuvvet bulmak, ancak Yüce ve Azîm Allah’ın yardımınıdır. Allah Teâlâ, Efendimiz Hazret-i Muhammed’e onun âline ve ashâbına salât-u selam eylesin. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur.³⁴

³¹ Nisâ, 4/58.

³² Nur, 24/37.

³³ İbrahim, 14/20.

³⁴ Muhammed Es’ad Erbilî, *Mektûbât*, Neşre Hazırlayanlar, Kâmil Yılmaz/ İrfan Gündüz, Erkam Yayınları, İstanbul 2015, s.359-361. (134. Mektub)

Bu icâzetnâmedeki duâların bereketiyedir ki, Sâmi Efendi'nin ibadet ve hizmet hayatının son demlerine kadar büyük bir şevk ve neşe müşâhede edilmiş, hâl ve kâliyle tevhid ehlinin yetişmesine vesile olmuştur.”³⁵ Sâmi Efendi'nin Nakşibendiyye'den olduğu gibi Kadiriyye'den de hilafeti vardır.³⁶

1.4. Hocası/ Şeyhi

Sâmi Efendi'nin şeyhi Muhammed Es'ad Erbilî'dir. 1264/1847 yılında Musul vilayetinin Erbil kasabasında doğmuştur. Babası Erbil'deki Hâlidî tekkesi şeyhi Muhammed Said Efendi'dir. Dedesi, Halid-i Bağdâdî Hazretlerinin halifesi Hidâyetullah Efendi'dir. Hem baba hem de anne tarafından seyyiddir.³⁷ Sâmi Efendi'nin Es'ad Erbilî Efendi ile tanışması şu şekilde gerçekleşmiştir:

Sâmi Efendi'nin Bayezid meydanında karşılaşmış olduğu Beşiktaş eski Müftüsü Fuat Efendi'nin babası Rüştü Efendi, onu Kelâmî Dergâhı'nın mürşidi Es'ad Efendi'ye götürmüştür. Es'ad Efendi, Sâmi Efendi ile yakından ilgilenerek ona şu tavsiyelerde bulunmuştur:

“Evlâdım! Hastalık nerede olursa tedaviye oradan başlanır. En önemli organımız kalptir. Bu nedenle, nâfile ibadetlerden önce kalbimizi diriltmeye çalışacağız. Kalbin zikretmesine önem vereceğiz.”³⁸ Bu tavsiye Sâmi Efendi için yeni bir hayatın başlamasına vesile olmuştur.

Es'ad Efendi, Nakşibendiyye'den icâzetli iken ayrıca Abdulhamid Birifkâni'den (ö.1305/1887-88) Kâdirî icâzeti almıştır. Daha sonra İstanbul Kelâmî Dergâhı'na tayin edilerek orada irşad faaliyetlerine devam etmiştir. Fatih ulemasından ve diğer kesimlerden çok sayıda kişi kendisine intisab ederek sohbet ve zikir halkalarına katılmıştır. Daha önceleri tarikata intisabı sapıklık sayanların da bulunduğu kişiler, Es'ad Efendi'nin derslerine devam ettikçe, bu tür taassuplardan vazgeçerek samimi birer mürid olmuşlardır.³⁹

³⁵ Topbaş, *Altın Silsile*, s.514.

³⁶ Tosun, “Ramazanoğlu Mahmut Sâmi”, s.442

³⁷ Hasan Kâmil Yılmaz, *M. Es'ad Erbilî, Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, Şule Yayınları, İstanbul 1996, c,9, s.369.

³⁸ Topbaş, *Altın Silsile*, s.509.

³⁹ Hasan Kâmil Yılmaz, *Altın Silsile*, Erkam Yayınları, İstanbul 2014, s.210,211; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.32-34.

Es'ad Efendi'nin ilmî ve manevi liyâkatini gören Sultan II. Abülhamid Han, (ö.1336/1918) onu 1885 yılında Meclis-i Meşâyih âzâlığına tayin etmiştir. Es'ad Efendi, Sultan Mehmet Reşad zamanında ise bu meclisin reisliğine tayin edilmiştir. Sultan Reşad'ın da muhabbetini celbeden Es'ad Efendi, "Surre Emîni" sıfatıyla hacca gönderilmiştir.⁴⁰

Es'ad Efendi, 1925 yılında tekkelerin kapatılmasından sonra sokağa çıkmamaya karar vermiştir. Erenköy'de Ziya Paşa Köşkünde bir müddet kirada oturduktan sonra, Erbil'deki emlakını satarak Erenköy Kazaskerde Şevki Paşa Köşkünü satın alarak buraya taşınmıştır. İnzivaya çekilen Es'ad Efendi polis gözetimi altında tutulmuştur.⁴¹

Hakkında çıkan haberler, tutulan raporlar, yapılan tahkikatlar neticesinde Es'ad Efendi, 23 Aralık 1930 yılında meydana gelen Menemen Olayı ile ilgisi olduğu iddia edilerek oğlu Muhammed Ali Efendi ile birlikte Menemen'e götürülerek idam talebiyle yargılanmıştır. Oğlu idam edilirken kendisi hakkında verilen idam kararı yaşlılığı sebebiyle müebbet hapse çevrilmiştir. Es'ad Efendi Menemen'deki askeri hastanede tedavi gördüğü sırada 3-4 Mart 1931 gecesi vefat etmiştir.⁴²

1.5. Tarikat Silsilesi

İlk asırlarda hadis, tefsir, fıkıh ve kıraat gibi İslâmî ilimlerde genel olarak rivayet zinciri zaruri olduğundan dolayı İslam âlimleri, görüşlerini naklettikleri kişilerin (ashâb-ı kirâm, tâbiîn ve diğer âlimler) sözleri için, onlardan kendilerine kadar gelen bir silsile aramışlardır. Bunun gibi tasavvuf yolunda olanlar da manevi eğitim ve terbiyeyi hangi üstadından aldıklarını, hocalarının hocalarını kaydederek talebelerine nakletmişlerdir. Maddî ve manevi bütün ilimlerin korunması ve bu ilimlerin içine yanlışlıkların girmemesi için silsile ve icâzet sistemi gerekli görülmektedir. Tarih boyunca tasavvufî silsileleri tespit eden pek çok eser yazılmıştır. Bu eslere silsile-nâme denilmiştir. İçerisinde ehl-i beyt'ten bir Hak dostunun bulunduğu silsilelere, saygı ifadesi olarak "silsiletü'z-zeheb" yani altın silsile adı verilmiştir.⁴³ Sâmi Efendi,

⁴⁰ Topbaş, *Altın Silsile*, s.483.

⁴¹ Ömer Muhammed Öztürk, *Muhammed Esad Erbilî*, Misvak Neşriyat, İstanbul 2017, s.202; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, s.48.

⁴² Yılmaz, *Altın Silsile*, s.212; Göktaş, *Muhammed Es'ad Erbilî*, s.52.

⁴³ Topbaş, *Altın Silsile*, s.65,66.

mürşidi Es'ad Efendi gibi Kadiriyye'den de ders vermekle birlikte Nakşibendi Tarikatı şeyhidir. Sâmi Efendi'nin silsilesi şu şekildedir:⁴⁴

1. Hazret-i Muhammed Mustafa. (sas)
2. Hz. Ebû Bekir Sıddîk.
3. Selmân-ı Fârisî.
4. Kâsım bin Muhammed.
5. Câfer-i Sâdık.
6. Bâyezîd-ı Bistâmî.
7. Ebû'l-Hasan Harakânî.
8. Ebû Ali Fârmedî.
9. Yûsuf Hemedânî.
10. Abdulhâlık Gucdüvânî.
11. Ârif Rîvgerî.
12. Mahmûd Encîrfağnevî.
13. Ali Râmîtenî.
14. Muhammed Baba Semâsî.
15. Seyyid Emîr Külâl.
16. Bahâüddîn Nakşibend.
17. Alâüddîn Attâr.
18. Yâkub Çerhî.
19. Ubeydullah Ahrâr.
20. Muhammed Zâhid.
21. Derviş Muhammed Semerkandî.
22. Hâcegî Muhammed İmkenegî.
23. Muhammed Bâkî Billâh.
24. İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî.
25. Muhammed Mâsûm Sirhindî.
26. Muhammed Seyfüddîn Sirhindî.
27. Seyyid Nûr Muhammed Bedâyûnî.
28. Mirzâ Mazhar Cân-ı Cânân.
29. Abdullah Dehlevî.

⁴⁴ Topbaş, *Altın Silsile*, s.76.

30. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî.
31. Seyyid Tâhâ el-Hakkârî.
32. Tâhâ el-Harîrî.
33. Muhammed Es'ad Erbilî.
34. Mahmud Sâmi Ramazanoğlu.

Sâmi Efendi, Erenköy'de bulunan Zihni Paşa Camii'nde irşadda bulunduğundan dolayı sevenleri bu bölgede çoktur. Bu nedenle günümüzde Sâmi Efendi'yi seven topluluk Erenköy cemaati olarak tanınmaktadır.⁴⁵

1.6. İrşad Hayatı

Es'ad Efendi'nin yanında kısa sürede seyr ü sülûkünü tamamlayan ve icazetnâmesine kavuşan Sâmi Efendi,⁴⁶ bir süre daha dergâhta kalmıştır. 1925 yılında tekkelerin kapatılmasından sonra Adana'ya dönen Sâmi Efendi, burada Cami-i Kebir'de vaaz ve sohbetleriyle irşada devam etmiştir. Sâmi Efendi bu dönemde geçimini temin etmek için kereste ticarethanesinin muhasebesini tutmuştur.

Sâmi Efendi'yi tanıyan ve irşadla yetkili olduğunu bilen sevenleri, kendisiyle görüşmek için onu ziyaret etmeye başlamışlardır. Dönemin hassasiyetinden dolayı Sâmi Efendi'nin irşad faaliyetleri özel sohbetler şeklinde gerçekleşmiştir. Kendisini ziyaret edenlerin her geçen gün arttığı o günlerde, Sâmi Efendi de İmkânlar nispetinde ülkemizin değişik şehirlerinde sohbet etmeye başlamıştır.

Es'ad Erbilî'nin Karaman halifesi olan Osman Gülerüz, Es'ad Efendi'nin vefatından 11 yıl sonra 1942 yılında Sâmi Efendi'nin yanına gidip: “Efendim! 11 yıl oldu, vazifenin sizde olduğunu biliyoruz. İhvanın başına geçseniz, sizi bekliyoruz.” demiştir. Bunun üzerine Sâmi Efendi: “Vazifedarlardan müracaat eden olmadı.” diye cevap vermiştir. Osman Efendi de: “Efendim işte ben şimdi geldim, müracaat ediyorum.”⁴⁷ demiştir. Sâmi Efendi, İstanbul'da sevenlerinin davet etmesiyle buraya yerleşmiş ve İstanbul'un Tahtakale semtindeki bir işyerinin muhasebe işleriyle meşgul

⁴⁵ Necdet Tosun, “Nakşibendiyye”, *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, Ed. Semih Ceyhan, İSAM, İstanbul 2015, s.677; Hasan Kâmil Yılmaz, “Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi-kuddise sirruh-”, *Altınoluk*, 1994- Ocak, sayı 95, s.32.

⁴⁶ Sâmi Efendi sülûkünü 52 günde tamamlamıştır. Abdullah Şahin, *Muhammed Es'ad-ı Erbilî'nin Hayatı Hakkında Bir Araştırma*, Basılmamış Lisans Tezi, Ankara 1975, s.17; Göktaş, *Muhammed Es'ad-ı Erbilî*, s.57.

⁴⁷ Selman Tan, “Mustafa Kamer Ağabey'le Vefatından Önce 1” *Altınoluk*, sayı 362, Nisan 2016.

olmuştur. Sâmi Efendi mesleğiyle beraber irşad hizmetine de devam etmiştir. Anadolu'dan gelen sevenleri onu bu işyerinde ziyaret ettikten sonra memleketlerine dönmüşlerdir. Sâmi Efendi de bu ziyaretlere karşılık olarak, müsait olma durumuna göre talep edilen şehirlere ziyaretler gerçekleştirmiştir. Zamanla çeşitli meslek gruplarından kendisine tâbi olanlar etrafında bir halka oluşturmuşlardır. Sâmi Efendi, günlük hayatını işiyle, eser telifiyle, ibadetle, sohbet ve hizmetle geçirerek sürdürmüştür.⁴⁸

Sâmi Efendi, 1946 yılında hacca gitmiştir. 1951 yılında tekrar İstanbul'a gelen Sâmi Efendi, burada iki yıl kadar kalmıştır. Daha sonra tekrar hacca giden Sâmi Efendi 1953 yılında hacdan dönüşünde Şam'a yerleşmiştir. Şam'da bulunan Türk öğrencilere İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö.1137/1725) *Rûhu'l-Beyân* ve İmam-ı Rabbâni'nin (ö.1034/1624) *Mektûbât* adlı eserlerini okutarak tasavvuf sohbetleri yapmıştır. Ertesi sene Şam'a yerleşme kararından vazgeçip İstanbul'a dönerek bir yandan Erenköy'de bulunan Zihni Paşa Camii'nde sohbet etmeye devam ederken diğer taraftan da özel sohbetler yaparak irşad görevini sürdürmüştür. Bu dönem içerisinde de geçimini bir ticarethanenin muhasebe işlerinde çalışarak temin etmeye devam etmiştir.⁴⁹ Dergâhta beraber olduğu zamanları anlatan Konyalı Mustafa Doğanay, Sâmi Efendi'den şöyle bahsetmiştir:

“Onun hayranı olmuştum. Uykuyu ve yorgunluğu bilmezdi. Hazırlanan yatakların çoğu onun elinden geçerdi. Aynı saatte hep birlikte yatılırdı. O bizimle yatar, herkes uyuduktan sonra kalkar, yeniden abdestini tazelerdi. Sabaha kadar namaz, tesbih, tehlil, tefekkür ile meşgul olurdu. İmsaktan önce getirdiği odunlar ile kazanı yakarak gusletme ihtiyacı hissedenler için sıcak su olduğunu haber verirdi.⁵⁰

Sâmi Efendi, Ramazan ayında Medine'de iken akşam namazları hariç diğer dört vakti Mescid-i Nebevî'de eda etmiştir. Akşamları iftarını evde eşiyle yapmıştır. Namaz aralarında hanımına ev işlerinde yardımcı olan Sâmi Efendi, aynı zamanda kendilerine gelen mektupları da bizzat cevaplandırarak zamanını değerlendirmiştir.⁵¹

⁴⁸ Topbaş, *Altın Silsile*, s.515.

⁴⁹ Tosun, *Ramazanoğlu Mahmut Sâmi*, s. 442; Göktaş, *Mahmud Sami Efendi*, s.37.

⁵⁰ Mustafa Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, Erkam Yayınları, İstanbul 2015, s.39.

⁵¹ Dâna, *Sultanü'l-Ârifin eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.73.

Dergâhta, Cide Müftüsü Hüseyin Efendi⁵² hastalandığında ailesine telgraf çekilmesi yönünde istişareler yapıldığı sırada Sâmi Efendi, hocasına: “Efendim! Müsaade edilirse Hüseyin Efendi kardeşimin bütün hizmetlerini görmek istiyorum. Ailesine telgraf çekerek onları da telaşa sıkıntıya düşürmesek” diyerek Hüseyin Efendi’nin bakımını üstlenmiştir. Rahatsızlığı daha da artıp yatağından kalkamaz hale gelen hastaya, Sâmi Efendi hiç yüksünmeden yüzünde bir değişiklik olmadan güler yüzü ve tatlı diliyle on sekiz ay aşk ile hizmetine devam etmiştir. Hüseyin Efendi nemli gözlerle: “Allah’ım! Bana lutfetmiş olduğun her ne var ise hepsini Sâmi Efendi’ye bağışlıyorum”⁵³ diyerek dua etmiştir.

1.7. Şam Yılları

Sâmi Efendi, 1953 yılında yapmış olduğu hac sonrasında ailesi ile birlikte Şam’a yerleşmiştir. Şam’da dokuz ay kalan Sâmi Efendi, namazlarını eve en yakın olan Mansûr camiinde kılmıştır.⁵⁴ Sâmi Efendi’nin Türkiye’deki dini baskılar sebebi ile Şam’a yerleşmeyi düşündüğü, ama sevenlerinin ısrarı üzerine dokuz ay sonra tekrar Türkiye’ye döndüğü belirtilmektedir.⁵⁵

Şam hatıralarını o dönemde Şam’da tahsilini yapan Osman Şevket Yardımedici Hoca (ö.1438/2017) anlatmıştır. Kendisine Mahmud Sâmi’nin geldiği haberi verilen Osman Şevket Hoca hemen yanına gitmiş, ne kadar kalacağını sormuş? Sâmi Efendi bu soruya “Dönmeyeceğiz, buraya hicret ettik” diyerek cevap vermiştir.⁵⁶ Şam meşâyihî ve ulemâsını ziyaret eden ve onlarla tanışan Mahmud Sâmi Efendi, ilk ziyaretlerini Hacı Nuh Efendi’ye onun derslerine katılarak yapmıştır.⁵⁷

Sâmi Efendi tertip ettiği fıkıh derslerinden sonra Osman Şevket Hocaya: “Tasavvufî sohbet yapsak olur mu?” diye sorduğunda Osman Şevket Hoca: “Bizim ve arkadaşlarımızın bu sohbe ihtiyacı var” demesi üzerine fıkıh dersinin bitiminden

⁵² Ladik’li Ahmet Ağa, (ö.1389/1969) Hüseyin Efendi hakkında şunları ifade etmiştir: İrşad görevi Es’ad Efendi ile birlikte Hüseyin Efendi’ye de verilmişti. O çok kâmil bir zât olup mânen Es’ad Efendi ile aynı makama ulaşmıştı. Öztürk, *Muhammed Esad Erbilî*, s.64.

⁵³ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi’den Hâtıralar 2*, s.43,44.

⁵⁴ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi’den Hâtıralar 2*, s.120.

⁵⁵ Mustafa Kamer, *Kamerzâde (Sohbetler-Hâtıralar)*, Haz. Ahmet Aköz, Erkam Yayınları, İstanbul 2013, s.30.

⁵⁶ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi’den Hâtıralar 2*, s.100.

⁵⁷ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi’den Hâtıralar 2*, s.104.

sonra İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö.1137/1725) *Rûhu'l-Beyân* isimli tefsirinden ve İmam-ı Rabbânî'nin (ö.1034/1624) *Mektubat'ından* yarım saat kadar tasavvufi sohbetler yapmıştır.⁵⁸

Osman Şevket Hoca, Sâmi Efendi ile tek tek hoca efendileri ziyaret etmek amacıyla ziyaret listesi yaparak kısa aralıklarla bunu gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Reisu'l-kurra Muhammed Kureym Hoca Efendiyi ziyaretlerinden bir gün sonra Muhammed Kureym Hoca, Sâmi Efendi ile tanışmasındaki memnuniyetini Osman Hoca'ya ileterek şöyle demiştir: “Ya Şeyh Osman! Aslında ben meşayihî pek sevmem, çünkü çoğu cahildir. Ancak Sâmi Efendi gibi şeyhleri getir. Tasavvufu bana o sevdirdi.”⁵⁹

Mahmud Sâmi Efendi'nin manevi evlatlarından olan Selahaddin Geylani'nin evinde yapılan ve Şam meşayihından, hocaların, zenginlerin, salih insanlardan ileri gelenlerin davet edildiği sohbette Sâmi Efendi o topluluğa İsmail Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-Beyân* Tefsirinden Arapça olarak sohbet yapmıştır. Bu sohbetin feyzini alanlar çevresine anlattıktan sonra Sâmi Efendi'nin adı Şam'da “eş-Şeyh Sâmi et- Türkî” olarak yayılmıştır.⁶⁰ Abdullah Dağıstânî'nin (ö.1393/1973) hizmetinde bulunan Şeyh Nazım Kıbrısî (ö.1435/2014) de Sâmi Efendi'nin Şam'da bulunduğu dönemde ondan tefsir dersi almıştır.⁶¹

1.8. Sâmi Efendi'den İstifade Eden Kişiler

Musa Topbaş Efendi Sâmi Efendi'nin talebelerini şöyle zikretmektedir. Abdülvası Mirzataş, Kemal Yetkin, Mehmed Rastgeldi, Mehmed Lekesiz, Abdurrauf Kamer, Mustafa Doğanay, Şaban Kavafoğlu, Mehmed Baysal, Hasan Ertürk, Ahmet Dayhan, Hafız Bekir, Adapazarlı Pehlivan Efendi.⁶²

Bu isimler dışında Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar adlı eserde talebeleri arasında şu isimler de zikredilmektedir. Halifelerinden Yahyalı'lı Hacı Hasan Efendi, Musa Topbaş ve Adana'lı Hasan Akbaşgil, manevi evladı olarak tanınan ve Medine'de ikamet eden Ömer Muhammed Öztürk, Lütfi Erarslan, Mustafa Alemdar, Hafız Fehmi

⁵⁸ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, s.107.

⁵⁹ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, s.112.

⁶⁰ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, s.114.

⁶¹ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, s.118,119.

⁶² Dâna, *Sultanü'l-Ârifin eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.84,85.

Bey, diş doktoru Oğuz Aydınol, Avukat Fikri Bey, Abdulkadir Kkdil, Fatihli Hüseyin Coşkun, Kayserili Mustafa Eliboyalı, Mahmut Kalfa, Hasan Ertürk, Kırşehirli Ali Osman Torun, Cezayir Abi, Hüseyin Sevinç, Hizbullah Piroğlu, İlhan Armutçuoğlu, Mustafa Erbil, Mustafa Aydın, Saadettin Ağaçlı, Sâmi Efendi'nin yeğeni olan Abdullah Ramazanoğlu, Ali Hüsrevoğlu, Osman şevket Yardımedici, Mustafa Necati Bursalı, Necip fazıl Kısakürek, Konyalı Mehmet Saraç, şefik Can, Dr. Dursun Aksoy, Hilmi şenbaba, Denizlili Ali Ege, Sâmi Efendi'nin torunu Mahmut Kirazoğlu, Yeşilhisar görevlisi Hacı Ahmet Efendi.⁶³

1.9. Halifeleri

1.9.1. Adana'lı Hasan Akbaşgil (.1389/1969)

Sâmi Efendi'nin manevî evladı olarak bilinen mer ztrk'n Hasan Akbaşgil ile olan hatıralarından ve *Altınoluk Dergisi* arşivlerinden edindiğimiz bilgilere göre Sâmi Efendi'nin halifelerinden biri de Seyyid Bakkal Hasan Efendi'dir.⁶⁴ Hasan Efendi 1320/1903 yılında doğmuştur.⁶⁵ Hz. Hüseyin (r.a)'in soyundan geldiği bilinmektedir. Daima oruç tutan ve cellli bir kişi olarak tanınan Hasan Efendi, 4 Kasım 1969'da vefat etmiştir.⁶⁶ mer ztrk, Hasan Efendi'yi anlattığı sohbetlerinde onun bazı özelliklerini söyle sıralamıştır: Gecelerini ibadet halinde geçirmiştir. Yemeklerini hep ihvanla yemiştir. 35 yıl (bayram günleri hariç) yıl orucu tutmuştur.⁶⁷

1.9.2. Yahyalı'lı Hasan Dinç (.1407/1987)

Hasan Efendi, 1339/1914 yılında Kayseri'nin Yahyalı ilçesinin Kavacık mahallesinde doğmuştur. Büyük dedesi seyitlerden Hacı Osman zde, dedesi Hacı Ahmet Efendi, babaannesi de Halime Hanımdır. Babası, Es'ad Erbilî Efendi'nin halifelerinden biri olan Mustafa Hulusi Efendi, annesi Baba Hocalardan Hacı Mehmet

⁶³ Eriş, *Mahmûd Sâmî Efendi'den Hturalar* 1-3.

⁶⁴ Ömer Muhammed ztrk, *Sohbetler* 3, Misvak Neşriyat, İstanbul 2017, s.23; İbrahim Es, *Altınoluk Dergisi*, Haziran, 2000, Sayı, 172, s.33.

⁶⁵ Kendisi hakkındaki bilgilerde 63 yaşında vefat ettiği bildirildiği için doğum tarihini 1903 olarak belirttik.

⁶⁶ Hasan Efendi, bir gün Sami Efendi Hazretlerine (k.s.) "Efendim, birazcık cell sıfatı takınsanız, sizdeki hilm ve cemal sebebiyle, ihvanlarda sanki biraz gevşeklik, vurdumduymazlık gibi haller var" demiş, ancak karşılığında şu cevabı almıştı: "Hacı Hasan Efendi! Celallik sıfatını size veriyorum. Biz, Hz. Ebu Bekr es-Sıddık (r.) sıfatındayız, ondan da ıkmayız. Siz cell sıfatınızla talebelerinizi yetiştirebilirsiniz!" Es, *Altınoluk Dergisi*, Haziran, 2000, Sayı, 172, s.33.

⁶⁷ Daha fazla bilgi için bkz. <http://ramazanoglumahmudsamiks.com/2016/02/16/haci-hasan-akbasgil-efendi-hazretleri/>

Efendi'nin kızı Ayşe Hanımdır. Soyu her iki yönden de Peygamberimiz'e dayanmaktadır. Hacı Hasan Efendi dini tahsilin zor olduğu o dönemlerde medreseye devam etmiştir. Hasan Efendi, babası Mustafa Efendi'nin sohbetlerinde yetişmiştir. Küçük yaşlarında Kur'ân-ı Kerim öğrenmiştir.⁶⁸ Gereksiz konuşmalardan uzak olan Hasan Efendi, sünnete uygun hareket etmeye özen göstermiştir. Ziyaretine gelenlerle ilgilenmeye gayret etmiştir.⁶⁹ Tasavvuf konusunda önyargılı olan kişilerin Hasan Efendi'nin sohbetlerine katıldıktan sonra fikirleri değişmiştir.⁷⁰ Hasan Efendi, dini hayata uzak görünen insanlara da güler yüzle muamele ederek onlara güzel davranmıştır.⁷¹ Gençlerle de ilgilenen Hasan Efendi, onlara sohbetlerde bulunmuştur.⁷² Sohbetlerinde cihat konusuna dikkat çeken Hasan Efendi, içte nefis şeytana; dışta insan şeytanlara karşı her zaman dikkat etmek gerektiğini ifade etmiştir.⁷³ Sohbetlerinde fıkıh ve ilmihal okumalarına da yer yer veren Hasan Efendi, bu konulardaki meseleleri ehil kimselerle konuşmuştur. Onların görüşlerini öğrendikten sonra kendi fikirlerini açıklamıştır.⁷⁴

Nefsi deve kuşuna benzeten Hasan Efendi, “ona yük taşı denildiğinde kanadını, uç dediklerinde ise tabanını gösterir”⁷⁵ diyerek nefsin nasıl bir özelliğe sahip olduğunu ifade etmiştir. Nefsi islah etmek için az yemek, az uyumak ve az konuşmak gerektiğine dikkat çekmiştir.⁷⁶ Hasan Efendi, kalbin hastalıklardan ve mikroplardan kurtulabilmesi için Allah'ı zikretmenin önemli olduğunu vurgulamıştır.⁷⁷

⁶⁸ Hacı Hasan Dinç, *Sohbetler*, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.7; Mehmet Sürmeli, *Hacı Hasan Efendi ve Tasavvuf Anlayışı*, MG V Yayınları, Ankara, 2018, s. 43.

⁶⁹ Ziyaretine gelenleri geri çevirmeyen Hasan Efendi, rahatsız olduğu durumlarda da sohbet etmiştir. “Size gelince iyi oluyorum, ağrılarımı unutuyorum” demiştir. Bkz. Sürmeli, *Hacı Hasan Efendi ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 44.

⁷⁰ Sürmeli, *Hacı Hasan Efendi ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 47.

⁷¹ Hasan Efendi, İslâm dininden uzak olanlara da iyi davranmasının nedenini şöyle izah etmiştir: “Evladım, onlar bizim şahsımızda İslam'ı görüyorlar. Hallerine bakarak gerekli ilgiyi göstermezsek İslam'dan soğumalarına sebep oluruz.” Dinç, *Sohbetler*, s.9.

⁷² Sürmeli, *Hacı Hasan Efendi ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 46.

⁷³ Dinç, *Sohbetler*, s. 9.

⁷⁴ Sürmeli, *Hacı Hasan Efendi ve Tasavvuf Anlayışı*, s.52.

⁷⁵ Dinç, *Sohbetler*, s. 145.

⁷⁶ Dinç, *Sohbetler*, s. 145.

⁷⁷ Dinç, *Sohbetler*, s. 83.

Dinî bilgilerini babasından alan Hasan Efendi'ye, Sâmi Efendi tarafından önce 1939 yılında Hâlidî, 1965 yılında ise Kâdirî icâzeti verilmiştir. Çeşitli il ve ilçelerde (Yahyalı, Develi, Adana, Kozan, Ceyhan, Niğde, Ürgüp) yaklaşık elli yıl fahri vaizlik ve irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Hasan Efendi, alçakgönüllü, güler yüzlü ve tatlı dilli olarak tanınmıştır. Hasan Efendi'nin kalemdar mahlasıyla dinî ve tasavvufî konularda yazmış olduğu şiirler vardır. Bu şiirler, oğlu Ali Ramazan Dinç tarafından “*Gönül Âleminden*” adıyla yayınlanmıştır. 27 Ocak 1987 tarihinde vefat eden Hasan Efendi'nin kabri doğum yeri olan Yahyalı'nın Kavacık mahallesindedir.⁷⁸

Hasan Dinç, Yahyalı Cemaati olarak bilinen dinî kurumun kurumsal kimliğini kazanmasında belirleyici bir role sahip olmuştur. Silsilesi Alemdar mahlasını kullanan oğlu Ali Ramazan Dinç tarafından sürdürülmektedir. “Safa Vakfı Eğitim Hizmetleri” adı altında öğrencilere yönelik yurt ve burs imkanları sağlayan bir kuruluş olarak hizmetlerine devam etmektedir. Vakıf bünyesinde yazılı, sesli ve görsel yayıncılık işletmesi “Aby Medya Grup”, Seyr Tv, Seyr Fm, Yenidünya Dergisi, Mavi Yayıncılık, Yediulya Web Sitesi gibi yayınlarla faaliyetlerini sürdürmektedir.

1.9.3. Musa Topbaş (ö.1420/1999)

Sâmi Efendi'nin halifelerinden birisi de Musa Topbaş Efendi'dir. Musa Topbaş Efendi, 1333/1917 yılında Konya ilinin Kadınhanı ilçesinde doğmuştur. Babasının adı Ahmet Hamdi, annesinin adı ise Âdile'dir.⁷⁹

İlimle meşgul olmayı seven Musa Efendi, değerli ve muhterem kişilerden özel eğitim almıştır. Son dönemin en güçlü müfessiri olan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, (ö.1361/1942) yine zamanın meşhur muhaddislerinden Babanzâde Ahmed Naim Efendi, (ö.1353/1934) edebiyatçı ve mesnevîhan Tâhiru'l-Mevlevî (ö.1370/1951) gibi pek çok zâtın rahle-i tedrisinde bulunmuştur. Musa Efendi ayrıca; Ömer Nasûhi Bilmen, (ö.1391/1971) Bekir Hâki Efendi, (ö.1395/1975) Mustafa Âsım Yörük (ö.1362/1943) ve Hacı Cemal Öğüt (ö.1386/1966) gibi âlimlerin ilim meclislerine devam etmiştir. Tasavvufa ilgi duymaya başladıktan sonra, Sarıyerli Nûri Efendi, Abdülhay Efendi, (ö.1381/1961) Seyyid Şefik Arvasî, (ö.1390/1970) Ali Haydar Efendi, (ö.1380/1960) Süleyman Hilmi Tunahan (ö.1379/1959) ve Said Nursî

⁷⁸ Ferhat Koca, “Hasan Efendi, Yahyalılı”, *DİA*, c.16; s.318.

⁷⁹ Topbaş, *Altın Silsile*, s.547; Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s.367; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.32.

(ö.1379/1960) gibi dönemin önemli şahsiyetlerini sık sık ziyaret etmiştir. Musa Efendi'nin tanıdığı şahsiyetlerden birisi de Sâmi Efendi'dir.⁸⁰ Musa Efendi, Sâmi Efendi ile ilk karşılaşmasını şöyle anlatmıştır:

“1950 yılında Bursa’da idik. Kuraklık olduğundan dolayı herkes üzüntülü idi. Yağmur yağmıyordu. Bu sırada üç kişinin geldiğini, bunlardan birinin Sâmi Efendi olduğunu söylediler. Onun gelişiyle beraber yağmurun yağdığı gözlemlendi. Beş vakit namazını Hüdavendigâr’da kılardı. Yürüyüşünden, hareketlerinden ve davranışlarından çok etkilendim. Hayatımda çok sevdiğim, değer verdiğim insanlar ve âlimler oldu. Fakat Sâmi Efendi’nin hali diğerlerinden farklı idi.”⁸¹ Musa Efendi’nin 1950-1956 yılları arasında ara sıra ziyaretlerine gittiği Sâmi Efendi’ye intisabı 1956 yılında gerçekleşmiştir. Ziyaretleri esnasında Sâmi Efendi, bir defa olsun ders alsanız şeklinde söz söylememiştir. Musa Efendi intisap etme sürecini ve hayatında yaşadığı değişikliği kendisiyle yapılan bir sohbette şöyle anlatmıştır:

"1956 yılında Malatya’ya ailecek gittik. On beş gün süren bu seyahatimizde Necip Fazıl Kısakürek’in *Halkadan Pırlantılar* adlı eserini okuyoruz. Bu esnada ara sıra ziyaret ettiğimiz üstadımızla olan muhabbetimizi özledik. Seyahat dönüşünde onu ziyaret edip ders almak istiyorum. İkamet etmiş olduğu Güllü Köşk’e gittiğimde daha gelmemiş olduğunu görünce yarım saatte bir tekrar bakıyorum belki gelmiştir diyerek. Yedi sekiz defa gidip baktım. En sonunda teşrif edip beni kabul ettiler. Bu görüşmemizde rüya tavsiyesinde bulundular. Kadiri’ye mi Nakşi’ye mi kabiliyet var öğrenmek istiyor. Gece yattığımda siyah bir yazı ile beyaz bir kâğıt üzerinde Nakşibend yazıyor. Daha sonra huzuruna gittiğimde teveccüh edip vazifeyi verdiler. O anda dünyaya bakışım ve görüşüm değişti. Eskiden sevmiş olduğum şeyleri sevmez oldum.”⁸² Sâmi Efendi, halife olarak tayin ettiği Musa Efendi’ye takdim etmiş olduğu irşad vesikasında duygularını şöyle ifade etmiştir:

“Rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla! Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur. Salât ve selâm, Efendimiz Hazret-i Muhammed’e (sas) onun bütün ehl-i beytine ve ashâbına olsun. Bundan sonra:

⁸⁰ Topbaş, *Altın Silsile*, s.547,548; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.48.

⁸¹ Abdullah Sert-Ahmet Taşgetiren-Murat Karaman, *Allah Dostunun Dünyasından*, (Hacı Musa Topbaş Efendi ile Sohbetler) Erkam Yayınları, İstanbul 2009, s.43.

⁸² Abdullah Sert-Ahmet Taşgetiren-Murat Karaman, *Allah Dostunun Dünyasından*, s.44,45.

Kıymetli kardeşlerimize ve yakîn ehline şu hususu açıkça bildirmek isterim ki;

Yüce Nakşibendiyye yoluna hizmet, gayret ve samimiyetinden dolayı siz manevi evlâdımız Musa Efendi'yi tebrik eder, irşad yoluna girerek kemâle ermeyi arzu eden, Allah'ın salih kullarına tarikatın esaslarını talim etmeniz ve onlara yüce tarikatın nisbet, feyz ve bereketini ulaştırmanız için, pek kıymetli efendimden aldığım ruhsat gereğince sizi me'zûn eylerim. Bütün feyizlerin yegâne kaynağı dilinizi, irfan ırmağı eyesin. Sizinle sohbet eden din kardeşlerimizi sohbetinizin şerefinden istifade ettirsin. Âmin.

Salât ve selâm, Efendimiz Hazret-i Muhammed'e (sas) onun bütün ev halkına ve ashâbına olsun. Son duamız, "Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur" demekten ibarettir."⁸³

Erenköy Cemaati olarak bilinen bu topluluk Musa Topbaş Efendi'nin 16 Temmuz 1999 yılında vefatından sonra şu anda Osman Nuri Topbaş tarafından faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu grubun müesseseleri arasında Erkam Yayınları, Altınoluk Dergisi, Erkam Radyo, Muradiye Kültür Vakfı'nı zikretmek gerekir.

1.9.4. Muhammed Emin Er (ö.1434/2013)

Muhammed Emin Er, 1332/1914 yılında Diyarbakır'ın Çermik ilçesinin Kalaş (Külüyan) köyünde doğmuştur. Babasının adı Zülfikâr, annesinin adı Havva'dır. İlme olan merakı ve ilim öğrenme arzusundan dolayı kendisinin âlim olarak duyduğu kişileri ziyaret etmiştir.⁸⁴

İslami ilimleri öğrenmek maksadıyla Suriye'ye gitmeye karar vererek yola çıkan ancak oraya geçme imkânı bulamayan Muhammed Emin Efendi, Adana'ya gitmiştir. Daha sonra İstanbul ve Bursa'ya da giden Muhammed Emin Efendi tekrar Adana'ya dönmüştür. Yedi yıl devam eden bu seferlerinde değişik hizmetlerde bulunmuştur. Muhammed Emin Efendi bir müddet memleketi Diyarbakır'da kaldıktan sonra ilim tahsil etmek üzere Suriye'ye gitmiştir. Suriye dönüşünde ise Türkiye'de ilim tahsiline devam etmiştir.⁸⁵

⁸³ Topbaş, *Altın Silsile*, s.550,551. Sâmi Efendi'nin Musa Topbaş Efendi'ye vermiş olduğu icâzetnâme için bkz. Ek 5.

⁸⁴ Muhammed Emin Er, *Tasavvuf Risalesi, Haz. İbrahim Halil Er, Mevsimler Kitap, İstanbul 2018, s.7.*

⁸⁵ Er, *Tasavvuf Risalesi, s.8.*

25 yaşında ilim tahsiline başlayan Muhammed Emin Efendi, Güneydoğu medreselerinde medrese usulü eğitim almıştır. Muhammed Emin Efendi, bu eğitimine devam ederken Fıkıh, Tefsir, Ferâiz ve Tecvid ilimlerini de öğrenmiştir. Norşin’li eş-Şeyh Ma’şuk b. Şeyh Muhammed Ma’sum’dan 1950 yılında 36 yaşında iken bu ilimlerden icâzet almıştır. Kendisi de talebeler yetiştirerek icâzet vermiştir.⁸⁶

Tasavvufî hayatına bakıldığında çeşitli mürşitlerin terbiyesinden geçtiği ifade edilen Muhammed Emin Efendi’nin, Muhammed Said Seydâ el-Cezerî ve Şeyh Ahmed Haznevî’den icâzet aldığı bilinmektedir.⁸⁷ Ancak babasının vefatından sonra kitaplarını yayınlayan oğlu İbrahim Halil Er’in verdiği bilgiye göre Muhammed Emin Efendi’nin manevi eğitimini aldığı üstadları arasında Mahmud Sâmi Efendi de vardır. Buradan hareketle Sâmi Efendi’nin yetiştirdiği halifeleri arasında Muhammed Emin Er’i de kabul etmek gerekir.⁸⁸

Muhammed Emin Efendi’nin Sâmi Efendi ile olan görüşmesi şöyle gerçekleşmiştir: Bir gün Muhammed Emin Efendi, Medine-i Münevvere’de Sâmi Efendi ile görüşme isteğini Mustafa Alemdar’a iletmiştir. Muhammed Emin Efendi, Mescid-i Nebevî’de kılınan sabah namazı sonrasında Sâmi Efendi ile görüşme imkânı bulmuştur. Sâmi Efendi, Muhammed Emin Efendi’ye istihare yapması tavsiyesinde bulunmuştur. Yapılan istihareler neticesinde Muhammed Emin Efendi, Sâmi Efendi’den hem Nakşî hem de Kadirî tarikatlarından dersler almıştır.⁸⁹

Çeşitli ülkelerde konferanslar veren, talebe yetiştiren, halkı irşat eden Muhammed Emin Efendi, Pakistan’da yapılan Müslüman âlimler toplantısında ilk on Müslüman âlim olarak kabul edilmiştir. Yazmış olduğu yüzden fazla eserden sadece on tanesinin basımı yapılmıştır. Muhammed Emin Efendi 28 Haziran 2013 yılında Ankara’da vefat etmiş ve Gaziantep’te Nuri Mehmet Paşa Camisinin avlusuna defnedilmiştir.⁹⁰

⁸⁶ Er, *Tasavvuf Risalesi*, s.8

⁸⁷ Er, *Tasavvuf Risalesi*, s.8

⁸⁸ Er, *Tasavvuf Risalesi*, s.10, <http://adar.org.tr/tr-TR/haberler/2958/muhammed-emin-er>

⁸⁹ İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er ile Söyleşiler*, Mevsimler Kitap, İstanbul 2017, s.255,256.

⁹⁰ Er, *Tasavvuf Risalesi*, s.9.

1.10. Vefâtı ve Kabri

1976 yılının son baharında Mahmud Sâmi Efendi'nin Erenköy'deki evine giden halifesi Musa Topbaş Hoca'yı güler bir yüzle huzuruna kabul etmiş, sohbet ve öğütlerinden sonra kapalı olan odanın kapısına bakarak:

“Bir daha dönmek şartıyla Medine-i Münevvere'ye hicret göründü. Yalnız kimse duymasın, aramızda kalsın.” buyurmuştur. Yaklaşık altı ay sonra bu arzusunu eşi Rabia Hanım Efendi'ye ve hane halkına tekrar etmiştir. Bu isteğinin gerçekleşmesi için dua ettiği gibi aile halkını da ikna etmiştir. Çıkış işlemleri için gerekli mercilere başvurusunu yaptığını duyan sevenleri ondan ayrı kalacaklarından dolayı üzölmüşlerdir.⁹¹

Sâmi Efendi, Medine'ye gitmek istediğini söylediği zamandan bir buçuk yıl sonra aile fertleriyle birlikte Medine-i Münevvere'ye ulaşmıştır ve oraya yerleşmiştir. Mahmud Sâmi Efendi, on-on beş günlük bir dinlenme döneminden sonra az sayıda olmak şartıyla ziyaretçi kabulüne başlamıştır. Yapmış olduğu sohbetlerinde bu güzel beldeede edepli olmak gerektiğini söyleyerek Şair Nâbî'nin (ö.1124/1712) nâtını⁹² irticalen sonuna kadar okumuştur.⁹³

Mahmud Sâmi Efendi, burada zamanını zikir, dua, istiğfar ve murakabe ile geçirmiştir. Rahatsızlığı artan Sâmi Efendi'ye yapılan tıbbi müdahale sonuç vermediğinden, bedeni zayıf düşmüştür. Tansiyonu sıkça yükselmesine rağmen bir kere bile halinden şikâyetçi olmamıştır. Gözlerinin görememesi nedeniyle Sâmi Efendi'ye ameliyat yapılmıştır. Bu ameliyat sonrasında gözleri tekrar görmeye başlamıştır. Bu zor durumunda dahi daima dua ve istiğfar etmeye devam etmiştir. Sevenlerinin yıllar önce kendisi için mezar yeri olarak Eyüp Sultan Hazretlerinin

⁹¹ Dâna, *Sultanü'l-Ârifin eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.95.

⁹² Nâbî'nin Peygamberimiz'e olan sevgisini gösteren nâtın bir kısmı şöyledir.

Sakın terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâdır bu.

Nazargâh-ı ilâhidir Makâm-ı Mustafa'dır bu.

Felekte mâh-i nev Bâbü's-selâm'ın sîne-çâkidir.

Bunun kandili Cevzâ matlâ-i nûr-i ziyâdır bu.

Habîb-i kibriyâ'nın hâbgâhıdır fazilette.

Teveffuk kerde-i arş-ı Cenâb-ı Kibriyâdır bu.

Mürâât-i edeb şartıyla gir Nabî bu dergâha.

Metâf-i kudsiyândır bûse-gâh-ı enbiyâdır bu.

⁹³ Dâna, *Sultanü'l-Ârifin eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.96.

kabristanında mezar yeri hazırlamalarından hoşnut olmayan Sâmi Efendi: “Bizim görüşümüzü sorarsanız, gönlümüz Cennetü’l-Bâkî’yi ister” demiştir.⁹⁴

Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, 10 Cemaziyel evvel 1404 (12 Şubat 1984) tarihinde sabaha karşı saat 04.30’da “Allah, Allah” kelime-i tayyibesini zikrederek ruhunu teslim etmiştir. Gasil ve tekfininden sonra cenaze namazı Mescid-i Nebevî’de eda edildikten sonra kendisinin çok arzuladığı Cennetü’l Bâkî’de Hz. Osman (ra) ile Hz. Ebu Said el- Hudri’nin (ra) yakınına defnedilmiştir.⁹⁵ Ölüm haberinin duyulmasıyla birlikte farklı yerlerde sevenleri tarafından gıyabî cenaze namazları kılınmıştır⁹⁶

⁹⁴ Dâna, *Sultanü’l-Ârifin eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.97.

⁹⁵ Dâna, *Sultanü’l-Ârifin eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.97; Gökteş, *Mahmut Sami Efendi*, s.41.

⁹⁶ Dâna, *Sultanü’l-Ârifin eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.98.

İKİNCİ BÖLÜM

MAHMUD SÂMÎ RAMAZANOĞLU'NUN ESERLERİ

Hukuk alanında üniversite tahsili yapan Samî Efendi dini ilimler konusunda da kendisini yetiştirmiş üstün bir mertebeye ulaşmıştır. Sâmi Efendi'nin dinî ilimlere vukufiyeti hakkında Ali Hüsrevoğlu Bey şunları aktarmaktadır: “Sâmi Efendimiz'in tefsir, hadis ve fıkha dair çok geniş ilmi vardı. Peygamber Efendimiz'in hadis-i şeriflerinden ezber bildiği pek çoktu.”⁹⁷ Sâmi Efendi, Osmanlıca olarak yazdığı eserlerinin Türkçe yayınlanmasına yıllarca izin vermediği, bu konudaki ısrarlar neticesinde ise şunları söylediği kaydedilmiştir:

“Bu yaşımda Urdu dilinde yazılan eserlerin takibini yapabilmek için Urduca öğreniyorum. Türkçe dışında üç dil biliyorum. Eserlerimizden faydalanmayı düşünenler kendi yazımızı (Osmanlıca'yı) bir zahmet öğrensinler.”⁹⁸ Sâmi Efendi'nin eserlerinin yeni yazıyla (latin harflerle) yazılıp yayınlanması merhum Dr. Dursun Aksoy'un ricasıyla gerçekleşmiştir.⁹⁹

İlk eseri *Hiz. Ebû Bekir (ra)* Osmanlıca harflerle basılmıştır. Latin harfleriyle basılan ilk eseri ise *Hiz. Halid Bin Velid (ra)*'dir. Bu eser, İhsan Babalı'nın sahip olduğu Çağaloğlu Yayınevi tarafından basılmıştır. Daha sonra eserlerin basımıyla Fatih Gençlik Matbaa ve İşletmesi, daha sonra da İzmir'de Dursun Aksoy Bey meşgul olmuştur. Daha sonra Sâmi Efendi'nin tüm eserleri Erkam Yayınları tarafından basılmıştır.¹⁰⁰

⁹⁷ Eriş, *Mahmûd Sâmî Efendi'den Hâtıralar* 2,184.

⁹⁸ Eriş, *Mahmûd Sâmî Efendi'den Hâtıralar* 2,189.

⁹⁹ Eriş, *Mahmûd Sâmî Efendi'den Hâtıralar* 2, s.190.

¹⁰⁰ Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.49.

2.1. Bazı Surelerin Tefsirlerine Ait Eserleri

Mahmud Sâmi Efendi'nin tefsire dair eserleri *Rûhu'l-Beyân* tefsirinden yapmış olduğu sohbetlerinden oluşmaktadır. Mahmud Sâmi Efendi'nin kaleme almış olduğu tefsire dair eserleri, aşağıdaki surelerden oluşmaktadır. Ayrıca Sâmi Efendi'nin "*Bedir Gazvesi*" eserinin son kısmında Enfâl suresinin tefsirinin bulunduğunu görmekteyiz.

2.1.1. Fatiha Tefsiri

Sâmi Efendi'nin bu eserinde *Rûhu'l-Beyân* tefsirinin yanı sıra Fahreddin Razi'nin *Tefsir-i Kebir*'inden ve Molla Fenârî'nin *Fatiha Tefsirinden* faydalandığını görmekteyiz. İmam Gazali'nin görüşlerine de yer verildiği bu eserde Fatiha suresi tasavvufî kavramlarla tefsir edilmiştir. Erkam Yayınları tarafından basılan bu eser 64 sayfadan oluşmaktadır.

Mahmud Sâmi Efendi, eserinde istiâze ve besmele hakkında açıklamalarda bulduktan sonra Fatiha suresinin tefsirine geçmiştir. İstiâzenin izin istemek anlamına geldiğini, nitekim bir sultanın kapısına varan kişinin izin almadan kapıdan içeriye giremeyeceğini ifade etmiştir. Aynı zamanda Kur'ân okumak isteyen kimsenin dilini istiâze ile temizlediğini ifade etmiştir.¹⁰¹ Müslümanların her hayırlı işlerine Allah'ın ismi ile başlamalarının Allah tarafından emredildiğini bildirerek bismelinin önemine işaret etmiştir.

Fatiha suresinin diğer isimlerini açıklayan Sâmi Efendi, âyetlerle, hadislerle ve menkıbelerle izah ederek bu surenin tefsirini yapmıştır.¹⁰² Sâmi Efendi, Fatiha suresini okumanın önemini gösteren bir kutsî hadis-i şerif'e bu eserinde yer vermiştir.¹⁰³

¹⁰¹ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Fatiha Suresi Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013, s.10; İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, Neşre Hazırlayanlar: Hasan Kâmil Yılmaz-Ömer Çelik-Süleyman Derin-Mehmet Toprak-Murat Sülün, Erkam Yayınları, İstanbul 2013, c.1, s.67.

¹⁰² Ramazanoğlu, *Fatiha Suresi Tefsiri*, s.25,26.

¹⁰³ Bu kutsî hadis şöyledir: "Kendim ile kulum arasında namazı iki kısma ayırdım. Kuluma da dilediğini vereceğim. Kul: "Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun." dediğinde Allah Teâlâ: "Bana kulum hamd etti." der. Kul: "O Rahman ve Rahimdir." dediğinde Allah Teâlâ: "Kulum beni övdü." der. Kul: "O din gününün Mâlik'idir." dediği zaman Allah Teâlâ: "Kulum beni yüceltti." der. Kul: "Yalnız sana ibadet ederiz, yalnız senden yardım dileriz." dediğinde Allah Teâlâ: "Bu kulum ile benim arasındadır ve kuluma istediği verilecektir." der. Kul: "Bizi sırât-ı müstakime, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ulaştır. Gazaba uğramışların ve yoldan sapmışların yoluna değil." dediğinde Allah Teâlâ: "Burası kulum içindir. Kuluma istediği verilecektir. (Müslim, Salât, 38,40; Ebû Davud, Salât, 138; Tirmizî, Tefsir, 2; Nesâî, İftitah, 23.) Ramazanoğlu, *Fatiha Suresi Tefsiri*, s.54.

2.1.2. Bakara Tefsiri

Farz ibadetler, insanlar arasındaki sosyal ilişkiler, İsrailoğullarından örnekler ve buna benzer birçok konudan bahseden Bakara suresi 286 âyetten oluşmaktadır. Sâmi Efendi bu eserinde *Rûhu'l-Beyân* tefsirinden ve Fahreddin Razi'nin *Tefsir-i Kebir*'inden, Ebu'l-Leys Semerkandî'nin *Tefsiru'l-Kur'ân* adlı eserinden faydalanmıştır. 431 sayfadan oluşan bu tefsirde hadislere ve menkibelere de yer verilmiştir. Sâmi Efendi, bu tefsirin ilk yirmi âyetini “Kur'ân ve Muttakîler” ana başlığı altında ele alıp muttakîler, gayba iman, namaz, infak, küfür ve nifak alt başlıklarıyla açıklamıştır.¹⁰⁴

Bakara suresi tefsirinin 21-29. âyetlerini ibadet konu başlığında ele alan Sâmi Efendi, 30-39. ayet-i kerimelerde Hz. Âdem'in yaratılışı ve Hz. Havva validemiz ile cennetten uzaklaştırılması konusunda açıklamalarda bulunmuştur.¹⁰⁵ 40-82. âyetlerde İsrailoğulları'nın verdikleri sözü hatırlamaları istenmiş olup Tevrat'ı doğrulayan Kur'ân-ı Kerim'e inanılmasını bildiren âyetlere ve Hz. Musa (as) ve kavmi arasında geçen olaylara dikkat çekilmiştir.¹⁰⁶ 83-167. âyetlerde ise; İsrailoğullarına emredilen ilâhî emirlerin onlara hatırlatılması, Hz. Süleyman, Harût ve Marût, mescidlerin önemi, Kâbe'nin temellerini oğlu Hz. İsmail (as) ile yükselten Hz. İbrahim (as), kiblenin Mescid-i Haram'a çevrilmesi, sabır ve namaz ile Allah'tan yardım dileme, insanı düşünmeye ve ibret almaya sevk eden âyetler üzerinde açıklamalarda bulunmuştur.¹⁰⁷

Sâmi Efendi, Bakara suresinin 169-228. âyetlerinde, helal rızıklardan yeme ve haramlardan uzak kalmanın önemi, oruç ibadetinin farz oluşu, hac ve umre konusu, sulh ve selam, kâfirlere dünya hayatının süslü görünmesi, haram aylarda savaşma konusundaki âyet, içki ve kumarın zararları, infak etmenin önemi, müşrik ve mümüne kadın ile evlilik durumları gibi konuları ele alarak açıklamıştır.¹⁰⁸ Sâmi Efendi kitabın son kısmında boşanma hükümlerine, Tâlût ve Câlût arasındaki savaşa, faizin haram

¹⁰⁴ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013, s.7-81.

¹⁰⁵ Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.82-127.

¹⁰⁶ Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.128-170.

¹⁰⁷ Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.171-243.

¹⁰⁸ Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.244-321.

oluşuna, borçlanmadaki usulün nasıl olması gerektiğine ve Bakara suresinin son iki âyetinin önemine işaret etmiştir.¹⁰⁹

2.1.3. Yûnus ve Hûd Sureleri Tefsiri

Yunus ve Hûd surelerinin tefsirinin yer aldığı bu eser 208 sayfadan oluşmaktadır. Bu eserin kaynakları arasında Fahreddin Razî, Kadı Beydavi ve Neseî yer almaktadır.

Yunus suresinde; yer ve göklerin yaratılışındaki hikmetler, geçmiş ümmetlerin helâkı, dünya hayatında yapılanların neticesinde hesabın nasıl olacağı, haşr ve kıyamet sahneleri konuları ele alınmıştır. Ayrıca Hz. Nuh'un (as) ve sureye ismi verilen Hz. Yunus'un (as) kıssalarına, Hz. Musa (as) ve Firavun arasında geçen olaylara değinilmiştir.¹¹⁰

Hûd suresinde ise; yaratılanların rızıklarının Allah'a ait olduğu, yaratılma sebebimiz, dünya ve ahiret arasındaki dengenin sağlanmasının gerekli olduğunun altı çizilmiştir. Peygamberlerden; Hz. Nuh, (as) Hz. Hud, (as) Hz. Salih, (as) Hz. İbrahim, (as) Hz. Lut, (as) Hz. Şuayb (as) ve Hz. Musa'nın (as) kavimleri ile yaşadıkları mücadeleler konu edilmiştir.¹¹¹ Eserin son kısmında; zalimlere meyletmemek, seyyiatı gideren hasenat ve iman ve sakinet başlıkları altında âyetlerin tefsiri yapılmıştır.¹¹²

2.2. Bazı Gazvelere Ait Eserler

Sâmi Efendi'nin Bedir, Uhud ve Tebük adlı eserlerinde, İslâm'ın ilk ordusunun nasıl kurulduğu, ilk Müslümanları canları pahasına tehlikelere sevk eden kuvvetin ne olduğu anlatılmaktadır. Onların belki karşısında dayısı, oğlu, torunu vardı. Ama onlar hiç tereddüt etmeden karşısına çıkan kim olursa olsun onları yok etmek üzere yola koyulmuştu. Sahabe-i Kiram'da bu teslimiyet ve manevi kuvvet nasıl oluştu da onları karşı karşıya getirdi ve kılıç çektirdi gibi sorulara cevap bulmak amacıyla kaleme alınmıştır. Eserlerde bu savaşın aşamaları yüce kitabımızda anlatıldığı şekilde ele alınmıştır.

¹⁰⁹ Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.322-430.

¹¹⁰ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Yûnus ve Hûd Sureleri Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013, s.8-81.

¹¹¹ Ramazanoğlu, *Yûnus ve Hûd Sureleri Tefsiri*, s.85-194.

¹¹² Ramazanoğlu, *Yûnus ve Hûd Sureleri Tefsiri*, s.179-194.

2.2.1. Bedir Gazvesi ve Enfâl Suresi Tefsiri

Bedir savaşında yaşananlar ile ilgili pek çok bilgi bulunan bu eserde, Bedir savaşı sonrasında nâzil olan Enfâl suresinin tefsirinin de yapılmış olduğunu görmekteyiz. Mahmud Sâmi Efendi, bu surenin tefsirini hazırlarken *Hulasatü'l-Beyân* ve *Rûhu'l-Beyân* isimli tefsirlerden yararlanmışır.¹¹³

Kitabın ilk bölümünde ayetler ve hadisler ışığında Bedir gazvesi anlatılmıştır. Bu bölümde Bedir gazvesine katılan 333 sahabenin isimleriyle savaşta şehit olan 14 sahabenin isimlerine de yer verilmiştir.¹¹⁴ Kitabın ikinci bölümünde ise; yukarıda adı geçen tefsirlerden faydalanarak Enfâl suresinin tefsiri yapılmıştır. Erkam yayınları tarafından basılan bu eser 215 sayfadan oluşmaktadır.¹¹⁵

2.2.2. Uhud Gazvesi

Sâmi Efendi, bu savaş Mümin ile Münafığın birbirinden ayrıldığı bir savaş olarak tanımlamıştır. Musibetlerin insanlar için bir ölçü olduğunu bildirerek iyinin kötünden ayrılması sebeplerle olur demiştir.¹¹⁶ Bu savaş, sahabe-i kiramın zor dönemlerden geçtiği, Peygamber Efendimiz'in (sas) hayatında unutamadığı ve üzümlere anlattığı bir savaştır. Bu gazve teslimiyetin en güzel örneklerini sunmuştur. Son derece önemli olan bu savaş, Sâmi Efendi'nin kaleminden "Uhud gazvesi" adıyla yayınlanmıştır. 152 sayfadan oluşan bu eserde Âl-i İmrân suresinin bir kısmının tefsiri de yapılmıştır.¹¹⁷

Uhud savaşında dikkat çeken üzücü olaylar gerçekleşmiştir. Peygamber Efendimizin yaralanması, Hz. Hamza ve Mus'ab b. Umeyr'in şehit olması vb. olayların geniş bir şekilde anlatıldığı eserin sonunda Uhud gazvesi ile ilgili âyetlere yer verilmiştir.¹¹⁸ (Âl-i İmrân 139-179)

¹¹³ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Bedir Gazvesi ve Enfâl Suresi Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.

¹¹⁴ Ramazanoğlu, *Bedir Gazvesi ve Enfâl Suresi Tefsiri*, s.112-137.

¹¹⁵ Ramazanoğlu, *Bedir Gazvesi ve Enfâl Suresi Tefsiri*, s.141-204.

¹¹⁶ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Uhud Gazvesi*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013, s.140.

¹¹⁷ Ramazanoğlu, *Uhud Gazvesi*, s.89-141.

¹¹⁸ Ramazanoğlu, *Uhud Gazvesi*, s.68-141.

2.2.3. Tebük Seferi

Bu gazve, hicretin 9. senesinde gerçekleşmiştir. Tebük Gazvesi, Şam'da bir araya gelen kırk bin kişiden oluşan Bizans ordusuna karşı koymak amacıyla Peygamber Efendimiz'in (sas) Medine'den Tebük'e kadar sevk etmiş olduğu en son ve en güçlü askerî harekât olmuştur. Peygamber Efendimiz (sas) ve askerlerinin Tebük günlerinde yaşadığı bütün olayların anlatıldığı bu eserde ayrıca Tevbe suresinin Tebük Gazvesi ile ilgili âyetlerinin tefsiri yapılmıştır.¹¹⁹ 143 sayfadan oluşan bu eserde ele alınan konu başlıkları şunlardır: Tebük seferi, Münafıklar, harbe gitmemek için izin verilenler, mucize-i Peygamber, Dırar Mescidi, üç sahabenin tevbesi, Bi'r-i Maüne faciası, Ukl ve Ureyne. Kitabın sonunda ise cihadı teşvik eden âyet ve hadislerle yer verilmiştir.¹²⁰

2.3. Bazı Peygamberlere Ait Eserleri

Mahmud Sâmi Efendi'nin peygamberlere ait eserlerine baktığımızda, Hz. İbrahim'in (as) ve Hz. Yusuf'un (as) hayatları, tevhid mücadeleleri ve imtihanlarının konu edildiği iki ayrı eserinin olduğunu görmekteyiz. Bunlar, Hz. İbrahim ve Hz. Yusuf hakkındadır.

2.3.1. Hz. İbrahim (as)

216 sayfadan oluşan bu eserde, Hz. İbrahim'in (as) hayatı, putperestlerle olan mücadelesi, Kâbe'yi inşâ etmesi gibi konulara yer verilmiştir. Canıyla, malıyla ve evlâdıyla imtihan edilen vefakâr bir peygamber olan Hz. İbrahim'in (as) güzel hasletleri anlatılmıştır.¹²¹

2.3.2. Hz. Yusuf (as)

Kıssaların en güzeli olarak tarif edilen Hz. Yusuf'un (as) hayatı, görmüş olduğu rüya, kuyuya atılması, daha sonra satılması, iftiraya uğraması, zindan hayatı, hazine bakanı olmasının ve ailesine kavuşmasının ayrıntılı olarak anlatıldığı bu eserde, olaylar Kur'ân âyetleri ışığında ele alınmıştır.¹²² Bu eser 208 sayfadan oluşmaktadır.

¹¹⁹ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Tebük Gazvesi*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.

¹²⁰ Ramazanoğlu, *Tebük Gazvesi*, s.85-133.

¹²¹ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Hazreti İbrahim*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.

¹²² Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Hazreti Yusuf*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.

2.4. Bazı Sahabelere Ait Eserleri

2.4.1. Ashâb-ı Kirâm Menâkıbı 1-2

Mahmud Sâmi Efendi bu eserinde yeryüzü yıldızlarının yaşamlarını, Müslüman olmalarını, İslâmiyetin yayılması sürecinde göstermiş oldukları gayretlerini, gönüllerindeki imandan kaynaklanan cesaretlerini, Peygamberimiz'e olan sevgilerini yansıtmıştır. Sahabelerin yolundan gitmenin önemini gösteren bu eser iki kitaptan oluşmuştur.

Ashâb-ı Kirâm kitabının birinci cildi 240 sayfadan oluşmaktadır. Halid b. Zeyd Ebu Eyyüb el-Ensârî, Abdullah b. Abbas, Selman-ı Farisî, Enes b. Malik, Sa'd b. Ebî Vakkas, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Said b. Zeyd ve Abdurrahman b. Avf (radıyallâhu anhum) adlı sahabelerin hayatlarından kesitler sunulmuş ve öğütlerine yer verilmiştir.¹²³ 232 sayfadan ibaret olan ikinci ciltte ise 41 sahabenin yaşam öyküsü ve onların öğütlerine yer verilmiştir.¹²⁴

2.4.2. Hz. Ebu Bekir (ra)

Doğru sözlülüğü ile tanınan Hz. Ebû Bekir'in (ra) anlatıldığı bu kitapta onu daha yakından tanıma fırsatı elde edebiliriz. Halifeliği döneminde halkına karşı göstermiş olduğu merhametini, yardımseverliğini ve diğer güzel özelliklerini bu eserde bulabiliriz. 207 sayfalık bu eserin içeriğini şu başlıklar oluşturmuştur:

Hz. Ebu Bekir'in nesebi, Habeşistan'a hicret teşebbüsü, Medine'ye hicreti, Peygamberimiz'e yakınlığı, Medine devrinde katılmış olduğu gazveler, halifeliği dönemindeki olaylar, vefatı, hakkında söylenen hadisler, kendisinin söylemiş olduğu sözlerin bulunduğu bu kitabın sonunda "son söz" başlığı altında Ebu Bekir (r.a) kısaca anlatılarak Sâmi Efendi'nin damadı Ömer Kirazlı Bey'in "Ebu Bekir Sıddık" şiirine yer verilmiştir.¹²⁵

2.4.3. Hz. Ömer (ra)

İslâm tarihinde adı adaletle beraber anılan, zamanında yaşanan fitneleri bertaraf etmesi, zaman zaman yumuşak ve sert tavırlar sergilemesi ve güzel idareciliği ile

¹²³ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Ashâb-ı Kirâm Menâkıbı 1*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.

¹²⁴ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Ashâb-ı Kirâm Menâkıbı 2*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.

¹²⁵ Ramazanoğlu, *Hazreti Ebu Bekir*, Erkam Yayınları, İstanbul 201, s.183,184.

insanlık tarihinde adını unutturmayacak derecede üstün özelliklere sahip olan Hz. Ömer'in (ra) hayatının anlatıldığı 199 sayfadan oluşan bir eserdir.¹²⁶

2.4.4. Hz. Osman (ra)

İki nur sahibi diye tavsif edilen ve Peygamber Efendimiz' in (sas) iki kızına eş olmuş Müslümanların halifesi, meleklerin dahi hayâ ettiği bir kişi olarak bilinen Hz. Osman'ın (ra) hayatını anlatan 206 sayfalık bir eserdir.¹²⁷

2.4.5. Hz. Ali (ra)

Çocuk yaşlarında İslâm ile şereflenen, ilk Müslümanlardan olan, Peygamber Efendimiz' in (sas) amcasının oğlu ve aynı zamanda damadı olan Hz. Ali'nin (ra) hayatının anlatıldığı 196 sayfadan oluşan bir kitaptır.¹²⁸

2.4.6. Hz. Halid Bin Velid (ra)

Mahmud Sâmi Efendi bu eserinde, Seyfullah yâni "Allah'ın Kılıcı" unvanına sahip olan Hz. Hâlîd b. Velîd'in kahramanlığını ve hayat hikâyesini kaleme almıştır.¹²⁹ Hz. Halid bin Velid adı ile yayınlanan eser 232 sayfadır.

2.5. Sohbetlere Ait Eserleri

2.5.1. Musâhabe (1-6)

Altı ciltten meydana gelen "Musâhabe" adlı eserlerde ele alınan konulara baktığımızda geniş bir yelpazeye sahip olduğunu görmekteyiz. Bu eserler Sâmi Efendi'nin değişik zamanlarda yapmış olduğu sohbetlerden oluşmaktadır.¹³⁰

191 sayfadan oluşan birinci ciltte ilim, kardeşlik, kaza ve kader, güzel ahlak ve sıla-i rahim konuları ele alınmıştır. İkinci ciltte kelime-i tevhid, Kur'ân-ı Kerim'in önemi ve ahlâkî konulara yer verilmiştir. Musâhabe 2 adlı eser 206 sayfadır. 312 sayfalık bir eser olan üçüncü ciltte namaz, zekât, hicret, adalet ve dua konularına değinilmiştir. 224 sayfadan oluşan dördüncü ciltte iman, tesettür, dili muhafaza, oruç, yeme-içme adâbı ile bazı dualar bulunmaktadır. Beşinci ciltte Sâmi Efendi'nin Ramazan sohbetlerinde okumuş olduğu 500 hadis-i şerifin metin tercümesi ve kısa

¹²⁶ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Hazreti Ömer*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.

¹²⁷ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Hazreti Osman*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.

¹²⁸ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Hazreti Ali*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.

¹²⁹ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Hazreti Halid bin Velid*, Erkam Yayınları, İstanbul 2012.

¹³⁰ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Musâhabe 1-6*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.

açıklamaları bulunmaktadır. Bu hadislerde ele alınan konulardan bazıları şunlardır: ilim, niyet, Peygamberimize muhabbet, temizlik ve namaz, zekât ve sadaka, hac, cihad, evlilik, ticaret, ahlâk, dua. Musâhabe 5 adlı eser 288 sayfadır.

Altıncı cilt ise iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm Sâmi Efendi'nin değişik zamanlarda ve mekânlarda yapmış olduğu sohbetlerden oluşmuştur. İkinci bölüm ise Es'ad Erbilî Efendi'nin yapmış olduğu sohbetlerden meydana gelmiştir. Bu sohbet notlarını Sâmi Efendi tutmuştur. 256 sayfadan oluşan bu eserde ilmî ve tasavvufî konular işlenmiştir.¹³¹

2.6. Dua ve Zikirlerle Ait Eserleri

2.6.1. Duâlar ve Zikirler

288 sayfadan müteşekkil olan bu kitaba Kur'ân ve hadislerde duanın önemi belirtilerek giriş yapılmış ve duanın adabına dikkat çekilmiştir. Konular kendi içinde sınıflandırılmış, Peygamberimiz'in tavsiye ettiği duaların ve mübarek gün ve gecelerde okunacak duaların yer aldığı bu kitabın sonunda Allah'ı zikretmenin önemini ve Kur'an okumanın faziletlerini belirten hadisler bulunmaktadır.¹³²

2.6.2. Günlük Duâlar ve Sureler

“Dualar ve Zikirler” adlı eserinin özeti mahiyetinde olan bu eserde çeşitli hâl ve zamanlarda okunacak dualar bulunmaktadır.¹³³ 112 sayfadan oluşan bu eserin son kısmında Yasin, Fetih, Vakıa ve Mülk sureleri bulunmaktadır.

2.7. Tasavvufî Eğitime Ait Eserleri

2.7.1. Mükerrer İnsan

80 sayfadan oluşan bu kitapta, insanoğlunun en güzel bir şekilde yaratıldığı âyetlerle izah edilmekte ve insanın nefsinin tezkiye ve kalbini tasfiye etmesinin gerekliliğine işaret edilmektedir. Nefis tezkiyesi ve kalp tasfiyesini nefsin mertebeleri adı altında yine âyetlerle destekleyerek kısaca açıklanmıştır. Daha sonra mü'min ve Müslüman olarak; iman, ilim, amel-i sâlih ve güzel ahlâk ehli olmakla beraber riayet edilmesi gereken beş esastan bahsedilmiştir. Bunlar sırasıyla şöyledir:

- 1- Az yemek- helal gıda almak.

¹³¹ Yılmaz, “Ramazanoğlu”, Allah Dostları, X, 257.

¹³² Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Duâlar ve Zikirler*, Erkam Yayınları, İstanbul 2014.

¹³³ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Günlük Duâlar ve Sureler*, Erkam Yayınları, İstanbul 2015.

- 2- Kur'ân-ı Kerim'e uymak.
- 3- Zikrullah'a devam etmek.
- 4- Gece az uyumak, Allah'ı zikretmek.
- 5- Sâdıklarla beraber olmak.

Kitabın netice bölümünde, bu beş esasın yerine getirilmesine riâyet edilerek mükerrem insan olunabileceği ve “sâdıklarla beraber olmak” emr-i ilahisine uyularak insanın Allah'ın izniyle insan-ı kâmil olacağı bildirerek bu yolda nelere dikkat edilmesi ve nasıl bir yol izlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu esaslara ihlasla ve gayretle uymaya devam edilmesiyle mükerrem insan hâline gelen kişilerin hangi özellikleri taşıması gerektiği izah edilmiştir.¹³⁴

2.7.2. Bayram Sohbetleri

Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun sevenlerine irticalen yapmış olduğu iki sohbetten oluşan bu kitap “Bayram Sohbetleri” adı altında neşredilmiştir.

Birinci sohbette; “hamd”, “cennet”, “nefisle mücâdele”, “Allah'ı zikretmek” ve “kalbin çeşitleri” konularına yer verilmiştir. İkinci sohbette ise; “hüküm gecesi uyumamalı”, “ecel” ve “kalbde çürüklük varsa” konuları işlenmiştir.

“Hamd” konusunda, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (sas) bütün sözlerine hamd ile başladığına dikkat çekilerek Allah'a çokça hamd edilmesi gerektiği hatırlatılmaktadır. Allah'a hamdin dille, kalble ve bütün uzuvlarla yapılabileceği ifade edilmektedir. Bu eserde “Allah Teâlâ'yı senâ etmek hamd, O'na teşekkür etmek de şükürdür. Allah Teâlâ'nın verdiği sayısız nimetlerden dolayı Allah'a teşekkür etmek her insanın vazifesidir.”¹³⁵ denilerek Allah'a teşekkür etmenin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca eserde “cennet” konusunda, müminlerin cennette nâil olacağı güzellikler anlatılmakta, herkesin kendi makamlarını kolaylıkla bulacağı, Cemalullah'ı göreceği anlatılmaktadır.

“Nefisle Mücâdele” konusunda, nefisle mücâdelenin bu dünyada yapılmasının lüzumuna vurgu yapılmış, ahiretteki mücadelenin faydası olmayacağı, orada mazeret

¹³⁴ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Mükerrem İnsan*, Erkam Yayınları, İstanbul 2015; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.68,201.

¹³⁵ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2014, s.10.

kabul edilmeyeceği konusundaki uyarılara yer verilmiştir. “Nefsin ıslahının şerh-i sadır ile ve devamlı yapılacak olan zikri nefse kabul ettirmekle olacağı”¹³⁶ bildirilmiştir.

Kalbin manevî hastalıklardan kurtulabilmesi ve tedâvisi için; az yemek yemeyi, seher vaktini dua ve niyaz ile geçirmeyi, gece ibadetini, Allah Teâlâ’yı zikretmeyi, sâdik ve salih kişiler ile muhabbet etmeyi, Kur’ân-ı Kerîm’in anlamını tefekkür ederek okumayı tavsiye etmiştir.¹³⁷ Birinci sohbetin son kısmı kalbin tasnifini oluşturmaktadır. Beş türlü kalpten bahsedilmiştir. Bunlar;

a) Ölü kalp: İnkâr edenlerin kalbidir.

b) Hasta kalp: Kalplerinde nifak, hased, kin, kibir, riyâ gibi hastalık bulunanların kalbidir.

c) Gâfil kalp: İman ve zikir ile tedâvisi mümkün olan kalptir.

d) Zâkir kalp: Allah’ın zikriyle ve nuruyla nurlanmış kalptir.

e) Diri kalp: Allah’ı çok zikir ederek nefsin ve bedenini huzura erdirmiş kişilerin kalbidir.

Kitabın “İkinci Sohbet” bölümünde, “Hüküm Gecesi Uyumamalı” konusunda Berât Kandilinin önemine binaen bu gecenin namaz, dua, tövbe ve zikirle meşgul olunarak uyanık geçirilmesi gerektiği anlatılmıştır. “Ecel” konusunda ise; iki türlü ecelden bahsedilmiştir:

a) Asla değişmeyen, kat’î olan “ecel-i mübrem.”

b) Bir işin yapılmasına veya yapılmamasına bağlı olarak değişen ecel, “ecel-i muallak.

İkinci sohbetin ve kitabın son bölümünü, Sâmi Efendi’nin sohbetlerinde sıklıkla bahsettiği kalp ile ilgili olan “kalpte çürüklük varsa” konusu oluşturmuştur. Kalpteki hastalıkların çok zikir ile temizlenebileceği izah edilmiştir. Günah ve isyanların kalpleri katılaştırdığından kalplerin hastalandığı, bunun tedavisinin gerekli olduğu, tedavisinin de Allah’ı zikretmek olduğu belirtilmiştir.¹³⁸ Bu eser 96 sayfadan oluşmaktadır.

¹³⁶ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.25.

¹³⁷ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.41.

¹³⁸ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.76-95.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAHMUD SÂMÎ RAMAZANOĞLU'NUN İLMÎ VE AHLÂKÎ ŞAHSİYETİ

3.1. İlmî Şahsiyeti

Sâmi Efendi'nin eğitim hayatında belirttiğimiz üzere İstanbul'daki Hukuk Fakültesi'nden mezun olmasına rağmen kul hakkı endişesiyle mesleğini icrâ etmeyerek bir ticarethanenin muhasebesini tutarak geçimini sağlamıştır.¹³⁹ Sâmi Efendi üniversiteyi bitirince babası Mücteba Efendi oğlunun Adana'ya gelmesi için mektup yazmıştır. Sâmi Efendi ise dîni ilimlerle meşguliyetini gerekçe göstererek Adana'ya gitmeyi bir süre ertelemiştir.¹⁴⁰

Sâmi Efendi, gerçek tahsilin marifetullah olduğunu bildiğinden dolayı Kelâmî Dergâhındaki tahsiline devam edip dini ilimler alanındaki çalışmasını ikinci fakülte tahsili olarak izah etmiştir. Asıl ilim, Yunus Emre'nin deyimiyle kendini bilmektir. Kendini bilen de tefekkür ederek Rabbini bilip tanıyacaktır. Sâmi Efendi de bu duygular içerisinde olduğundan babasına cevap olarak yazmış olduğu mektubunda ikinci fakülte olarak adlandırdığı eğitimin gerekliliğini vurgulamıştır.

Türkçe'yi bilmekle beraber, Fransızca, Farsça ve Arapça dillerini de iyi derecede bilen Sâmi Efendi, ders almak için yanına gelen bir İtalyan'a Fransızca olarak tasavvuf yolunda bir müridin yapması gerekli olan dersini verip onu göndermiştir. Ama günlük hayatta Fransızca'dan dilimize geçen kelimeleri kullanmamış, hatta

¹³⁹ Topbaş, *Altın Silsile*, s.509; Gökteş, *Mahmut Sami Efendi*, s.39.

¹⁴⁰ Mücteba Efendi oğluna yazmış olduğu mektupta; "Oğlum Sâmi! İmtihanların bitince hemen Adana'ya dönmeni bekliyoruz. Çiftlikler seni bekliyor. Gel çiftliklerin başına geç." demiştir. Sâmi Efendi, babasına cevaben yazmış olduğu mektubunda; "Pek sevgili babacığım! Elhamdülillah fakülteyi bitirdik. Ama ikinci bir fakülteye kaydımızı yaptırдық. İnşallah en kısa zamanda orayı da bitirip gelmeye çalışacağım." Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, s.35-37.

ilaçların ismini söylerken dahi yabancı ismini söylemeyip kırmızı hap, sarı ilaç demekle yetinmiştir.¹⁴¹

Bu dünya hayatında dîni ilimlerin yanı sıra dünyevî ilimlerin de öğrenilmesi önemlidir. Dünyevî ilimler, Allah'ı tanımaya vesile olmalıdır. Sâmi Efendi de bu işin bilincinde olduğundan yapmış olduğu sohbetlerinde gerçek tahsilin ma'rifetullah olduğunu vurgulamıştır. Sâmi Efendi'nin duasını almak ve yeğenlerini tanıştırmak için yanına gelen bir kişi;

“Efendim, şu görmüş olduğunuz gençler Amerika'da eğitim alarak mühendis oldular. Dualarınızı talep ederiz.” dediğinde Sâmi Efendi, kendisinin de Dârul-fünûn mezunu olduğunu söyleyerek asıl tahsilin ma'rifetullah tahsili olduğunu ifade etmiştir.¹⁴² Sâmi Efendi'nin Hukuk Fakültesi mezunu olduğu halde tasavvufa yönelmesi, Erenköy'de oturan kardeşlerle sohbet edip onlarla ilgilenmesi nedeniyle bir fakülte arkadaşı tarafından hakaretlere maruz kaldığı da bilinmektedir.¹⁴³

Sâmi Efendi, her hac yolculuğunda Şam'a uğrayıp birkaç gün orada kaldığı zamanlarda ziyaretler yapmıştır. Burada Ebu'd-Derda, Bilal-i Habeşi, Muhyiddin İbnu'l- Arabî, Muaz b. Cebel, Mevlâna Halid gibi birçok ashab-ı kiram ve şeyhlerin kabirlerini de ziyaret etmiştir. Sâmi Efendi Şam'a gittiğinde oradaki maneviyat ehli olanlar Sâmi Efendi'yi görünce bayram sevinci yaşamışlardır. Toplantılar tertip ederek, ziyafet vermişlerdir. Böylece Sâmi Efendi'nin ilminden istifade etmişlerdir.¹⁴⁴

Sâmi Efendi, kerameti önemseyen Şam halkına Hz. Ebu Bekir Sıddık'dan (ra) hiçbir şekilde kerametın vaki olmadığını ifade ederek insan için en yararlı olacak şeyin Allah'ın rızasını gözeterek kulluk görevini yapmak olduğunu vurgulamıştır. Sâmi Efendi'ye Şam'da bulunduğu yıllarda kendisine ilim ve hatm-i hace meclislerinin reisliğini tevdi etmişler, tereddüt ettikleri önemli konular hakkında sormuş oldukları sorularına cevaplar almışlar ve bundan da çok memnun kalmışlardır.”¹⁴⁵

¹⁴¹ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, Erkam Yayınları, İstanbul 2012, s.142; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.48.

¹⁴² Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, s.21; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.87.

¹⁴³ Sâmi Efendi'yi tek başına camiden çıkarken gören arkadaşı ona seslenerek yanına varmış ve; “Bu kadar sene okuyup fakülteden mezun oldun. Genç yaşında bu halin ne böyle? Şu senin sakalından, cübbenden, berenden ben utanıyorum” diyerek tahrik etmesine rağmen Sâmi Efendi, o kişiye hiçbir şey demeyip susmayı tercih etmiştir. Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, s.26.

¹⁴⁴ Dâna, *Sultanü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.87.

¹⁴⁵ Dâna, *Sultanü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.88.

3.2. Ahlâkî Şahsiyeti

Sâmi Efendi, terbiyesi ile meşgul oldukları kişilerin, eksik hallerini gördüğünde üzülmesine rağmen onların yüzlerine karşı veya arkalarından bir şey söylememiştir. Özellikle bu yolda olanların ihlaslı, zeki, müstakim, nâzik, edepli, alçakgönüllü, özverili, cömert ve iyi huylu olmalarını istemiştir.¹⁴⁶ Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun yaşadığı süre zarfında insanlar ile çekiştiğini, tartıştığını, insanların dedikodusunu yaptığını duyan ve gören olmamıştır. Sevenlerini ümitsizliğe düşürmeyip onlara ümit aşılamiştir. Huzuruna gelenler huzur dolu bir gönülle yanından ayrılmışlardır. Az konuşan, hayâ sahibi kişileri seven, onlara iltifatlarda bulunan Sâmi Efendi, insanlarla olan ilişkilerinde incitici ifadelerden uzak kalmaya çalışmıştır. Hareketlerinde ölçülü ve tutarlı olmaya özen gösterdiği ifade edilen Sâmi Efendi'nin, makam, riyazet ve keramet ehli bir insan olduğu bilinmektedir. Kendisini ilk ziyaret edenlerin maneviyatta nasibi varsa Allah'ın izni ile nazarıyla kemale erdirmiştir.¹⁴⁷

Sâmi Efendi'nin nazarında kendisini seven ile yeren kişiler arasında fark yoktur. Kendisini yeren kimselerin pişmanlık duyup özür dilemesi durumunda hemen affettiği bilinmektedir.¹⁴⁸ Görüldüğü üzere Sâmi Efendi, ahlâkî bakımdan güzel özellikler sergilemiş ve etrafına da örnek olacak bir hayat bırakmıştır. Bu örnek ve güzel bir hayatın oluşmasına sebep olan Rasûlullah'ı örnek edinmesidir. Sâmi Efendi, insanların kurtuluşa erebilmesi için sünneti ihya etmeleri ve sünnete uygun bir hayat yaşanması gerektiğini söylemiştir. Aksi halde kurtuluşun hayal olacağını sohbetlerinde ifade etmiştir.¹⁴⁹ Rasûlullah'a çokça salât-u selam getiren, yeme, içme ve giyim adabında, yapmış olduğu yolculuklarında, insanlarla olan ilişkilerinde, aile hayatında, namaz, oruç, hac gibi ibadetlerde Peygamberimiz'i (sas) örnek alan Sâmi Efendi'nin ahlâkı, âdâbı ve her hâlinin Peygamber Efendimiz'e uygun olduğunu görülmektedir.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Dâna, *Sultanü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.12.

¹⁴⁷ Dâna, *Sultanü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.14; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.54.

¹⁴⁸ Dâna, *Sultanü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.15; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.56.

¹⁴⁹ Ramazanoğlu, *Musâhabe 1*, s.95.

¹⁵⁰ Dâna, *Sultanü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.18.

Sâmi Efendi yaptığı yolculuklarda bazı hususlara dikkat etmiştir. Yolculuğun başında, Âyete'l-kürsî'yi ve yolculukta yapılan duaları okumuştur. Özellikle yolculuğa çıkış ve dönüş günlerini pazartesi veya perşembe günlerine denk getirmeye çalışmıştır. Zorunluluk olmadıkça gece yolculuk yapmayan Sâmi Efendi, yolculukta en çok gerekebilecek şeyleri yanında taşımıştır. Yolculuğa planlandığı gün ve saatte çıkıp yine planlandığı gün ve saatte yolculuktan dönmeye özen göstermiştir. Çeşitli konularda yolculuk yaptığı kişilerle istişare etmeye önem veren Sâmi Efendi, yolculuk sırasında meydana gelen zorlukları hoşgörü ile karşılamıştır.”¹⁵¹

Sâmi Efendi'nin alçakgönüllüğü de çevresindekileri etkileyici bir özelliğe sahiptir. Herkesi kendisinden üstün gören Sâmi Efendi, başkalarının horladığı, küçük ve hakir gördüğü acizleri, miskinleri ziyaret edip onlardan dua isteğinde bulunmuştur. Maddi durumu, yaşı, makamı ne olursa olsun insanların hepsine de merhametli ve alçakgönüllü olan Sâmi Efendi, hacca gittiği dönemlerde Medine-i Münevvere ziyaretinde Mescid-i Nebevî'de bulunan çoğu ümmî olan hizmetçilerin hatta oradaki kapıcıların ellerini öpmeye gayret etmiştir. Bu nezaket ve tevâzuyu görenlerin kendisine karşı saygı, sevgi ve özlemleri artmış, başkalarına göstermedikleri saygı ve tazimi ona göstermişlerdir. Hizmetçiler bu sevgilerini de Mescid-i Nebevî'nin en yoğun olduğu zamanlarda dahi Ashâb-ı Suffa'nın bulunduğu yerin ön tarafını ona ayırarak göstermişlerdir.¹⁵²

Sâmi Efendi'nin sohbetine katılanlardan bir kişi günün hatırası olsun diye orada bulunanların isimlerini yazmak istemiştir. Sâmi Efendi'nin ismini yazarken “Nakşi meşayihinden Mahmud Sâmi Ramazanoğlu” olarak yazma isteği Sâmi Efendi'ye iletildiğinde Sâmi Efendi: “Olamadık ki.” diye cevap vermiştir. Peki, ne yazalım denildiğinde ise: Derviş Sâmi yazarsınız.’ diyerek tevazusunu göstermiştir.¹⁵³

Kendisine çeşitli yerlerde gösterilen aşırı saygı nedeniyle üzülen Sâmi Efendi, onların bu hareketleri karşısında: “Biz Allah'ın âciz bir kuluyuz.”¹⁵⁴ demiştir. Yine hayatının sonlarına doğru kendisini ziyarete gelenlerden mahcubiyet duyarak Allah Teâlâ'ya şöyle iltica etmiştir:

¹⁵¹ Dâna, *Sultanü'l-Ârifin eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.23.

¹⁵² Dâna, *Sultanü'l-Ârifin eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.37.

¹⁵³ Mustafa Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 3*, Erkam Yayınları, İstanbul 2014, s.9-11.

¹⁵⁴ Dâna, *Sultanü'l-Ârifin eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.39.

“Ya Rabbi! Kulların bu fakire hüsn-i zanlarından dolayı böyle söylüyorlar. Bundan dolayı beni sorumlu tutma. Ben senin âciz bir kulunum, bunları reddetmek benim elimde değil, beni affet.”¹⁵⁵ diyerek gönlünü teskin etmiştir.

Sâmi Efendi'nin, övülmekten hoşlanmadığı, hatta böyle bir durum olduğu zaman üzüldüğü bilinmektedir. Muhatapları kendisini ne kadar överlerse övsünler, kendine mâl etmeyen Sâmi Efendi, kendisi övülmeyi istemediği gibi hiçbir şahsı da yüzüne karşı övmemiştir. İnsanların içinde buldukları durumlarına göre davrandığı ve hürmet gösterilmesi gereken kimselerin değerlerinin bilinmesi için onları övdükleri zamanlar da olmuştur.¹⁵⁶ Methetmenin âfetlerine vâkıf olduğu için müridlerin gerek yüzlerine karşı ve gerekse arkalarından övgüde bulunmamıştır. Hareket ve tavırlarını uygun gördüğü müridlerine güler yüzlü davranarak onlara nazik bir şekilde muamelede bulunmuştur. Sâmi Efendi'ye karşı hatalı davranış sergileyenler, hatalarını düzelterek daha güzel bir şekilde hizmet etme gayretinde olmuşlardır.¹⁵⁷ Onun yanında bulunanlar başkalarının aleyhinde konuşmamaya gayret etmiştir. Böyle bir konuşma olduğunda Sâmi Efendi, ya sessiz kalmış veya en iyiye yorarak yorum yapmıştır. Bu konu ile alakalı olarak halifelerinden Musa Topbaş şöyle bir vakıa nakletmiştir: Maddi durumu yerinde olan bir zenginın hayır işlerinde yardımının az olduğu kendisine bildirildiğinde Sâmi Efendi söylenen bu sözlere üzülenek “hayır, o cömerttir.” diyerek bu şekilde konuşanları susturmuştur. Bahsedilen kişinin başka zamanlarda yapmış olduğu yardımları hatırlatarak: “bir hayır işinde şu kadar yardımda bulunmuştur.” diyerek gıyabında konuşulan kişiyi savunmuştur.¹⁵⁸

Vermiş olduğumuz bu örnekler, Sâmi Efendi'nin neden bu kadar çok sevilen ve saygı duyulan bir kişi olmasının ipuçlarını sunmaktadır. Çünkü gelmeyene gitmek, vermeyene vermek, kin gütmeyip affedici olmak vb. özellikleri taşımak insanoğlunun nefesine ağır gelen bir davranıştır. Ama Sâmi Efendi, nebevî yolu takip ederek bu konularda nefesine söz geçirmeyi başarmış bir şahsiyettir.

Müslümanlığın en kısa tarifinin temizlik olduğunu belirten Sâmi Efendi; temizliğin kapsamını da şöyle özetlemiştir. Kalb, beden, dil, ahlâk, dükkân, mağaza,

¹⁵⁵ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hatıralar 2*, s.132; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.54.

¹⁵⁶ Dâna, *Sultanü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.54.

¹⁵⁷ Dâna, *Sultanü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.55.

¹⁵⁸ Dâna, *Sultanü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.100.

ev, defter, kitap, elbise, avlu, bahçe, sokak vs. hepsinin temizliği buna dâhildir. İslâm dininin temizliğe verdiği öneme değinirken Müslüman olmayan medenî âlemlerle kıyaslama yapan Sâmi Efendi; “bugünkü çağdaş dünya 17. yüzyıla kadar yıkanmayı bilmezdi. Oysa Müslümanlar on dört asır önce abdest, gusül ve diğer temizlikleri öğrenmişlerdir.¹⁵⁹ Sâmi Efendi maddi temizliğin yanı sıra manevî temizliğin önemine de dikkatleri çekmiştir. Manevi kirlerden temizlenebilmek için hataları silecek amellerin neler olduğunu bir hadis-i şerif aktararak haber vermiştir.¹⁶⁰ Mahmud Sâmi Efendi temizlik konusunda Müslüman bir kişinin nasıl olması gerektiğini şöyle belirtmiştir: “Müslüman öylesine derli toplu ve temiz olmalıdır. Helâyâ bile girip çıksa oraya bir Müslümanın girip çıktığı belli olmalı, eğer girdiği zaman helâ çok berbat bir şekilde pis de olsa o Müslüman oraya girip çıktığı zaman tertemiz olmalıdır. O Müslüman orayı temizleyip de çıkmalıdır.”¹⁶¹

Mahmud Sâmi Efendi, yemek yeme hususunda da sünnet üzere hareket etmiş ve çevresindekilere güzel örnek olmuştur. Kendisi sünnet üzere günde iki öğün yemeği tercih etmiştir.¹⁶² Kaynaklarda Sâmi Efendi'nin yemek öncesinde ve sonrasında muhakkak ellerini yıkadığı, sofraya iki dizleri üzerine oturduğu, yemek yerken arkasına dayanmadığı ifade edilmektedir. Yemeğine besmele ile başlayıp yemeğini hamdele ile bitiren Sâmi Efendi, yemeğe tuzla başlangıç yapmıştır. Yemek yerken lokmaları küçük alıp, çok çiğneyerek, yavaş yavaş yemiştir. Her zaman önünden yemeye dikkat eden Sâmi Efendi, yemeğin sıcak olması durumunda yemeğe üfleme yapmayı soğumasını beklemiştir. Yemek yeme esnasında sessiz bir şekilde durup gafletten uzak ve uyanık bir gönülle olmaya özen göstermiştir. Yemek ayrımı yapmayıp hazırlanan yemeğin hepsinin tadına bakan Sâmi Efendi, gafletten uzak bir şekilde yenilen yemeğin kişinin maneviyatının ilerlemesine olumlu katkı sağlayacağını söylemiştir.¹⁶³

¹⁵⁹ Ramazanoğlu, *Musâhabe* 5, s.61,62.

¹⁶⁰ “Allah’ın, hatalarınızı silip temizleyeceği ve sizi derece derece yükselteceği bir hususa işaret edeyim mi? Ashabı: Evet Ya Rasulallah dediler. O da şöyle buyurdu: Şartların alabildiği, ağırlaştığı ve abdestin zorlaştığı durumlarda, eksiksiz abdest almak, mescitle ev arasında gelip gidip çok yol yürümek ve bir namazdan sonra diğer bir namazı beklemeye koyulmak, işte (sınır boylarında nöbet tutma seviyesinde kendini Hak ile) irtibatlandırma budur. Müslim, Tahare, 41; Tirmizi, Tahare, 39; Ramazanoğlu, *Musâhabe* 5, s.73.

¹⁶¹ Mustafa Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*, Kırkkandil Yayınları, İstanbul 2012, s.36.

¹⁶² Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*, s.24.

¹⁶³ Dânâ, *Sultanü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.52.

Önüne ne konulursa bu nimetleri şükrederek yiyen Sâmi Efendi, yemekler konusunda tatlı, tuzlu vs. hiçbir şekilde eleştiri getirmemiştir. Yere oturarak yemek yemeyi tercih eden Sâmi Efendi, yemeğin masada hazırlanması durumunda masada yemek yemiştir. Ayrı tabaklarda yemek yenmesi durumunda, herkesin yemeği önlerine konulduktan sonra yemeğe başlamayı tercih etmiştir. Yemeği de tuzla bitirmeye gayret etmiştir.¹⁶⁴

Bizlere emanet edilen bedene gereken önemi vermek, onu korumak için yediklerimize ve içtiklerimize dikkat etmemiz gerekir. Sâmi Efendi'nin bu konudaki uyarısı da şöyledir: "Herkes kendi bedeninin doktoru olmalıdır. Kullanmış oldukları ilaçların ve gıdaların faydalarını bilmeleri gerekir ki vücutları sağlıklı olsun."¹⁶⁵

Seher vaktinin önemli olduğunu bilen Sâmi Efendi, talebelerine seher vakitlerini uyanık ve gafletten uzak bir şekilde değerlendirmelerini istemiştir. Seher vakitlerinin önemine dair âyetler¹⁶⁶ okuyarak talebelerinin kalplerini diri tutmaya çalışmıştır. Sâmi Efendi, bu zaman dilimlerinin değerinin bilinmesini isteyerek bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bu vakitlerde yapılan derslerin önemini şu sözleriyle özetlemiştir:

"Bu vakitler çok önemlidir. Kalbe gelen bir kıvılcım letâiflerin hepsini harekete geçirerek çalıştırır. Seher vakitlerinde virdlerini yapanlar, yapmış oldukları zikirten tarifi imkânsız bir tat alırlar. Kişi seher vakti dışında daima Allah'ı zikretse bile seher vaktinde almış olduğu feyzin tadını alamaz."¹⁶⁷ Mahmud Sâmi Efendi daha sonra kendi duygularını şöyle ifade etmiştir:

"Bu vakitlerde Allah'ı ananların evlerinden semaya bir nur yükselir. Bu nuru gönül gözü açık olanlar görür. Nereden bir nur yükseldiğine şahit olunuyorsa orada mutlaka Allah'a ibadet edip O'nu anan, Rabbine dua eden ve Kur'ân okuyan kişiler vardır. Bizler de bu seher vakitlerinde gaflet içerisinde olmayalım. Nur ehlinde olmaya çalışalım ki Allah'ın sevdiği ve razı olduğu kullardan olalım."¹⁶⁸

Kulluk etmek için yaratıldığımız bu dünya hayatında, pişmanlık duyanlardan olmamak için seher vakitlerinin değerini ortaya koyan Sâmi Efendi'nin sevenlerine

¹⁶⁴ Dâna, *Sultanü'l-Ârifin eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.53.

¹⁶⁵ Ramazanoğlu, *Musâhabe 4*, s.133.

¹⁶⁶ Secde, 32/16; İnsan, 76/26.

¹⁶⁷ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, s.44.

¹⁶⁸ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, s.45.

yapmış olduğu bu uyarılar önem arz etmektedir. Yeryüzünde bulunan her şey kendi dilinde Allah'ı zikrederken insanların uyanık bulunup o güzel seher saatlerini Allah'ı anarak değerlendirmesi, Rabbinin rızasının kazanılması açısından insanlara fırsatlar sunacaktır.

Her ne iş yapılırsa yapılsın, o iş yapılırken insanın benlik duygusundan sıyrılıp gösterişten sakınmasını öğütleyen Sâmi Efendi, müridânına Allah rızası doğrultusunda hareket edilmesini tavsiye etmiştir. Sâmi Efendi küçük bir eşyayı dahi bir taraftan diğer tarafa koyarken Rabbimizin rızasını aramamız gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶⁹

Sâmi Efendi, toplumda saygı duyulan ve hürmet edilen kişileri her bayram ziyaret etmiştir. Bunlar arasında; Ali Yekta, Zahid Kotku, Alasonya'lı Cemal, Şeyh Abdulhay, Şeyh Ali Haydar, Hacı Nuri, Şeyh Şefik Arvâsî, Şeyh Mehmet Ömer Nasuhi, Muhaddis Bekir Haki yer almaktadır. Sâmi Efendi, ziyaret edilenlerin bir kısmının rahatsızlıkları ve yaşlılıkları dolayısıyla, bazılarının da ihmalkâr davranmaları nedeniyle iade-i ziyaret yapmamalarına üzülmeyp, onları hoş görerek ziyaretlerinde bulunmaya devam etmiştir. Ziyaretine gidilen kişiler iade-i ziyarete bulunamadıkları için özür dilediklerinde Sâmi Efendi'nin cevabı ise: "Bizim görevimiz ziyaret etmektir." olmuştur. Yapmış olduğu bu ziyaretlerde Allah'ın rızasını gözetip herhangi bir karşılık beklemediğinden dolayı kendisini ziyarete gelmeyenler için üzülmeyp incinmeyen Sâmi Efendi, dergâhta iken de bahçenin düzenlenmesinde, ziyarete gelenlerle ilgilenmesinde vb. işlerde öne atılıp bu büyük hizmetleri hep kendisi görmüştür.¹⁷⁰

Yapılan herhangi bir iş veya ibadet sonucunda elde edilecek sevaplar niyetler oranında karşılık bulmaktadır. Allah rızası doğrultusunda olmayıp riya, kibir vb. düşüncelerle yapılan işler kişiye fayda sağlamaz. Bunun idrakinde olan Sâmi Efendi, her ne iş olursa olsun Allah rızası için hareket etmiştir. Burada vermiş olduğumuz örnekler de Sâmi Efendi'nin bu konudaki hassasiyetini göstermektedir.

Cömertlik konusunda da bir akarsu misali olan Mahmud Sâmi Efendi, aileden intikal eden servet ve mirasa el sürmemiştir. Sâmi Efendi çok zengin ve varlıklı biri olmamasına rağmen muhtaç olanlara yardımcı olmaya çalışmıştır.¹⁷¹ Yapmış olduğu

¹⁶⁹ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, s.22,23.

¹⁷⁰ Dâna, *Sultanü'l-Ârifin eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.72.

¹⁷¹ Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*, s.25.

hac yolculuklarında ve diğer zamanlarda fakir bir kişinin aynı günde defalarca yardım isteğine duyarsız kalmayıp yardımını fazlasıyla yapmıştır.¹⁷² Çeşitli yemeklerin piştiği evinde kendisi gayet az yemek yiyen Sâmi Efendi, yemeklerin büyük kısmını misafirlerine ikram etmiş, kalanını da komşu evlerine göndermiştir.¹⁷³

İşe gidip gelirken önce Erenköy'den trene binerek Haydarpaşa'ya gelip oradan da Karaköy'e geçen Sâmi Efendi, havanın durumuna göre bazen dolmuşa binmiş bazen de yürümüştür. Açık ve güzel havalarda Galata Köprüsünü yürüyerek geçmiştir. Yürüdüğü zaman o gün dolmuşa vereceği ücreti cebine koymayıp karşılaştığı ilk fakire sadaka olarak vermiş ve:

“Elhamdülillah! Rabbimiz sağlık sıhhat verdi yürüdük”¹⁷⁴ diyerek Allah'a şükretmiştir. Ziyarete gittiği hiçbir yere eli boş gitmeyen Sâmi Efendi, mutlaka hediye olarak büyük, küçük az veya çok muhabbete vesile olacak şeyler alarak ziyaretlerini gerçekleştirmiştir.¹⁷⁵ Gelen ziyaretçileri boş çevirmeyip bir şeyler hediye eden Sâmi Efendi'nin, kendisine verilen hediyeleri de ziyaretine gelen başka kişilere armağan ettiği de bilinmektedir.¹⁷⁶

Toplumun ahlâkî oluşumunda aile faktörünün önemi büyüktür. Aileyi oluşturan fertler arasındaki muhabbet bağı ne kadar kuvvetli ise topluma da olumlu yansımaları olacağı muhakkaktır. Sâmi Efendi gerek nasihatleri ve gerekse örnek hayatı ile ailenin önemi üzerinde durmuştur.¹⁷⁷

¹⁷² Bir yolculuk esnasında Ürgüp şehrinde bir şahıs arabalarını durdurarak sigara parası istediğinde, orada bulunanlardan bazılarının itiraz etmesine karşın Sâmi Efendi: “İsteyene vermek gerekir.” diyerek kendisine uzanan eli boş çevirmemiştir. Parayı alan bu fakir, sigara alma düşüncesinden vazgeçerek o parayla ekmek alacağını söyleyerek mutlu bir şekilde ayrılmıştır. Dâna, *Sultanü'l-Ârifin eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.28; Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, s.150.

¹⁷³ Dâna, *Sultanü'l-Ârifin eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.29.

¹⁷⁴ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, s.29.

¹⁷⁵ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, s.104.

¹⁷⁶ Dâna, *Sultanü'l-Ârifin eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.71.

¹⁷⁷ Damatı Ömer Kirazoğlu'nun şahit olduğu bir olay şöyledir: “Muhterem pederimiz Cuma namazı için hazırlıklarını tamamladıktan sonra hane halkına selam vererek daire kapısından çıkardı. Orta kattan ağır ağır zemin kata iner, köşkün kapısından bahçeye çıktıktan sonra hafif başını yukarı kaldırır bakardı. Validemiz bahçe kapısından çıkıncaya kadar üstazımızı takip ederdi. Muhterem üstadımız yola çıktıktan sonra tekrar validemize bakar ve gülümseyerek iki eliyle “Allah'a ısmarladık” der gibi “esselamu aleyküm” diyerek selam verir yoluna devam ederdi.” Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, s.51.

Bu konu hakkında Sâmi Efendi şu uyarılarda bulunmuştur: “Kardeşlerimizin ailelerine dikkat etmesi gerekir. Onların gönüllerini hoş tutup onlara kırıcı davranmaktan sakınmalıdırlar. Kişi ailesine karşı davranışlarında aç kurdun sürüye daldığı gibi bir davranış sergilememelidir. Böyle davranması durumunda ailesinden özür dilemesi gerekir. Kadınlara karşı aslanlık yapmak bizlere yakışmaz.”¹⁷⁸

İslam dininde Müslümanlar arasındaki ilişkilerde uyulması gereken bazı kurallar vardır. Bunlardan birisini de mahremiyet konusu oluşturur. Kadın veya erkek kendisine mahrem olmayan kişilere karşı davranışlarında dikkatli olmalıdır. Sâmi Efendi de bu konudaki hassasiyetini davranışlarıyla göstererek Allah’ın emrini baş tâci etmiştir. Bu kararlı tutumundan taviz vermemiştir.¹⁷⁹

Sâmi Efendi’nin günlük yaşantısında haram-helâl konusunda da çok titiz olduğunu görmek mümkündür. 1953 yılında İstanbul’a gelen Sâmi Efendi’ye bir işyerinin muhasebeciliğinin yapılması teklif edildiği zaman Sâmi Efendi’nin ilk işi, muhasebe defterini incelemek olmuştur. Sâmi Efendi bu incelemesinde alışverişin nasıl gerçekleştiği, faizli işlerin olup olmadığı, helal-haram duyarlılığı konusunda nasıl bir yol izlendiği konusunda fikir sahibi olmayı amaçlamıştır. Bu inceleme sonucunda işyeri sahibine bazı uyarılarda bulunmuştur. Uyarılarının dikkate alınmasından sonra da muhasebecilik işini yapmaya başlamıştır.¹⁸⁰ Sâmi Efendi, kendisinden nasihat isteyenlere öncelikle ne ile uğraştıklarını sormuştur. Helal ve harama karşı tavırlarını öğrenmek istemiştir. Daha sonra ziyaretine gelenlere gerekli nasihatleri yapmıştır.¹⁸¹ Sâmi Efendi’nin katıldığı bir nişan merasiminde damada takılacak olan yüzüğün altın olmasından dolayı damada kendi yüzüğünü taktığı belirtilmiştir.¹⁸²

¹⁷⁸ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi’den Hâtıralar 2*, s.85.

¹⁷⁹ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi’den Hâtıralar 1*, s.88.

¹⁸⁰ Dâna, *Sultanü’l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.25.

¹⁸¹ Dâna, *Sultanü’l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.25; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.40.

¹⁸² Dr. Oğuz Aydınol’un nişan merasimi davetine katılan Sâmi Efendi’den damadın yüzüğünün takılması talep edilmiştir. Sâmi Efendi yüzüğü takmak üzere kalktığı anda tepside altın yüzük olduğunu görmüştür. Bunun üzerine Sâmi Efendi, parmağından çıkardığı yüzüğü damada takarak: “Bugünün hatırası olarak bu yüzüğü kabul edin.” demiştir. Ve tepside bulunan yüzüğü de damada vererek ve bunu da birine hediye edersiniz.” demiştir. Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi’den Hâtıralar 1*, s.24; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.252,253.

Sâmi Efendi, insanların zor durumda olduğu bir zamanda onlara incitici sözler değil, moral vererek yardımcı olunması gerektiğini söylemiştir.¹⁸³ Randevu saatine de dikkat eden Sâmi Efendi'nin, söylenilen saatte buluşulacak yere vaktinde geldiği bildirilmektedir.¹⁸⁴ İhvanıyla beraber olmaktan büyük haz alan Sâmi Efendi, Müslümanların kardeş olduğunu sık sık hatırlatarak, din kardeşliğinin önemine vurgu yapmıştır.¹⁸⁵ Sâmi Efendi'nin rahatsız olmasına rağmen yatağından kalkıp üzerini giyinerek Anadolu'dan gelen kardeşlerle göz göze gelip selamlaşması da onun din kardeşine verdiği önemi göstermektedir.¹⁸⁶

Sâmi Efendi, Erenköy'den Tahtakale'ye işe giderken hiç kimseyi bekletmemek, kimsenin kul hakkını üzerine geçirmemek için her gün bozuk para verip biletini almıştır. Sâmi Efendi, bir dakika veya birkaç saniye ile tireni kaçırma veya bir başkasına engel olup kaçirtma ihtimalini düşünerek her seferinde bozuk para verip biletini alarak kul hakkına olan hassasiyetini göstermiştir. Senelerce onun gösterdiği bu titizlik gişe memurlarının dikkatini çekmiş ve bir gün gişe memurlarından biri bilet verirken elini öpmek isteyerek ona olan sevgisini göstermeye çalışmıştır. Ertesi gün Sâmi Efendi, o memurun sevgisine bakarak içinde takke ve hurma paketi bulunan küçük bir hediye hazırlayıp o memura vermiştir. Bu muhabbet o gişe memurunun

¹⁸³ Bir kişinin, kaza yapması sonucu bacakları kırılan arkadaşına: “Bak kardeşim! Şunu yapmayacaktın, şuna bulaşmayacaktın, şöyle hareket edecektin, hata ettin...” gibi sözler söyleyip onu azarlaması olayını duyan Sâmi Efendi, o kişiye: “Kaza geçiren bir insanın şefkate ve yardıma ihtiyacı vardır. Azarlanmaya değil.” diyerek yaralı durumda olan insanlara iyi davranılıp hoş sözler söylenilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, s.138,139.

¹⁸⁴ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, s.23.

¹⁸⁵ Bursa'da yapılan bir sohbette bulunan Lütfi Eraslan Bey o hatırasını şöyle anlatmıştır: “Ülkemizin değişik bölgelerinden ziyaret için gelenlerle oda dolmuştu. Muhterem üstad oturunca tek tek bizleri şefkat nazarıyla süzdü. Bütün kardeşlerimizle göz göze gelerek kalbî bir alışveriş gerçekleştirdi. Feyziyle kalbimizi titretti. Sonra Allah için kardeş olmanın sevincini şöyle beyan etti: “Aramızda herhangi bir akrabalık bağı yok. Bizi ülkemizin farklı bölgelerinde yaşayanlarla buluşturan Allah'a hamd olsun.” buyurdu. Dinde kardeş olmanın faziletini anlatırken ise şu sözü hiç unutmazdı: “Din karabeti kan karabetinden daha evlâdır.” Sohbetlerine devam eden kardeşler bu sözü ezberlemişlerdi. Ramazanoğlu, *Musâhabe 1*, s.18; Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, s.62,63.

¹⁸⁶ Anadolu'nun çeşitli yerlerinden Ramazan ayında Sâmi Efendi ile birlikte teravih namazını kılmaya gelen sevenleri, Sâmi Efendi'nin rahatsızlığı sebebiyle onu görememenin üzüntüsünü yaşıyorlardı. Bu durum damadı Ömer Kirazoğlu tarafından kendisine arz edildiğinde Sâmi Efendi: “Evladım Ömer! Fakir, bugüne kadar hiçbir kardeşime tepeden bakmadım. Mademki kardeşler uzak yerlerden gelmişler, hasta olsam da aşağı inmek isterim. Bütün kardeşlerle tek tek musafaha etmek isterim.” diyerek rahatsız olmasına rağmen din kardeşlerini kırmamıştır. Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den, Hâtıralar 2*, s.21.

gönlünde değişik ufuklar açmıştır. Onu ziyaret ederek Sâmi Efendi'nin talebesi arasına katılmıştır."¹⁸⁷

¹⁸⁷ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, s.27,28.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAHMUD SÂMÎ RAMAZANOĞLU'NUN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

4.1. Tasavvuf ve Tarikat Anlayışı

Mutasavvıfların içinde bulunduğu makam ve hâllere göre tasavvufun ne olduğu hakkında çok fazla tanım yapılmıştır.¹⁸⁸ Meselâ; İbnu'l-Arabî (ö.638/1240) “Tasavvuf, ilâhî ahlâkla ahlaklanmadır.”¹⁸⁹ derken Serrâc (ö.378/988) ise “Allah’ın ilâhî kelimasını anlamak ve hitabından hüküm çıkarmak üzere, dostlarının gönlünü açtığı bir keşf ve ilham ilmidir.”¹⁹⁰ şeklinde tanımlamaktadır. İbn Haldun (ö.808/1406) da tasavvufu dünyayı terk ederek Allah’a yönelme ve halkın rağbet gösterdiği şeylerden uzaklaşmak¹⁹¹ olarak tanımlamıştır. Abdülhakim Arvasî’ye (ö.1440/1943) göre tasavvuf, insanın manevî olarak güzel hâller edinerek melekî özellikler kazanmasıdır.¹⁹²

Sâmi Efendi’nin tasavvufa dair yapmış olduğu tanımlardan bazıları şöyledir: “Tasavvuf, şeriatın âdap ve erkânının kaynağıdır. Tasavvuf, Allah’a karşı kuvvetli bir muhabbet duymak ve neticesinde benlik dâvâsını terk etmektir. Tasavvuf, zikir-i dâimîde bulunarak Allah’tan başka her şeyden gönlü temizlemektir.”¹⁹³ Sâmi Efendi tasavvufu içine ne koyulursa dışına sızan bir küpe benzetmiştir. Küpün içine gülyağı konulursa görünmese bile gülyağı kokusunun; sirke konulursa görünmese bile sirke

¹⁸⁸ Cavit Sunar, *Tasavvuf Tarihi*, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları, Ankara 1975, s.164.

¹⁸⁹ Muhyiddin İbnu'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Beyrut, trs., c.2, s.351.

¹⁹⁰ Serrâc et-Tûsî, Ebu Nasr Abdullah b. Ali b. Muhammed, *el-Lüma' fi't-Tasavvuf (İslâm Tasavvufu)*, çev.: Hasan Kamil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996, s.20.

¹⁹¹ İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-mağribî et-Tûnisî, *Mukaddime*, çev.: Z.K. Ugan, İstanbul 1970, s.544.

¹⁹² Abdülhakim Arvasî, *Tasavvuf Bahçeleri*, sad. Necip Fazıl Kısakürek, İstanbul 2004, s.14; Necip Fazıl Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1982, s.103.

¹⁹³ Ramazanoğlu, *Musâhabe 6*, s.13.

kokusunun yayılacağını söylemiştir.¹⁹⁴ Sâmi Efendi, kişinin tasavvufa girmesinin ilahî bir yardım ve semavi bir uyarı ile olabileceğini belirtmiştir.¹⁹⁵ Sâmi Efendi, hâli, yaşantısı ve sohbetleriyle insanların kalbine girerek kendini sevdirmiştir. Onunla tasavvufu sevenlerin sayısı artmıştır. Hz. Peygamber'den (sas) sonra görülen siyasî kargaşalara bir tepki olarak zühd hayatına ihtiyaç hisseden insanların zühdâne tavrı daha sonra sistemleşerek karşımıza İslam tasavvufu olarak çıkmıştır.¹⁹⁶ Tasavvuftaki usullerin farklılığı ise tarikatları oluşturmuştur.¹⁹⁷

Bugünkü bildiğimiz anlamda tarikat milâdî 12. Yüzyıldan itibaren başlamıştır.¹⁹⁸ Tarikat; tasavvuf yoluna girenlerin, kendilerine özel uygulamalarla menzilleri aşip manevî makamlarda yükselerek Allah'a ulaşmaları üzerine kurulmuş bir eğitimi içerir.¹⁹⁹ Tarikatlar İslâm'da dinî tecrübenin oluşumuna biçim ve yön vermek konusunda önemli bir faktör olmuştur.²⁰⁰

Sâmi Efendi'nin mürşidi Es'ad Efendi'ye göre, tarikat sûfî ekollerin genel adıdır. Şeriat ve tarikat'ın tanımını incir meyvesi örneğiyle açıklayan Es'ad Efendi, incirin kalın dış kabuğu şeriata, kabuğun içindeki öz olan meyvesi ise tarikata benzer demiştir. Bir kimse içe yani tarikata sadece şeriat kabuğuyla ulaşabilir.²⁰¹ Yani Es'ad Efendi, şeriatsız bir tarikattan söz etmenin mümkün olmadığını izah etmiştir. Nakşî yolunun ashâb-ı kiramın yolu olduğunu ifade eden Sâmi Efendi, bu yol doğru yoldur. Bu yol; insanı Allah'ın rızasına, cennet ve cemâline ulaştırır. Tarikattan amaçlanan da bu yolda muvaffakiyettir.²⁰²

¹⁹⁴ Kamer, *Kamerzâde*, s.72; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.67.

¹⁹⁵ Ramazanoğlu, *Fatiha Suresi Tefsiri*, s.29; Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, c.1, s.91.

¹⁹⁶ Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1986, s.1-11.

¹⁹⁷ Muhammed b. Abdullah Hâ'ni, *el Behcetü's-seniyye fî adabi't-tarikati aliyyeti'l-Halidiyyeti'n-Nakşebendiyye*, Mısır 1319, çev.: Ali Hüsrevoğlu, *Âdâb*, Erkam Yayınları, İstanbul 1985, s.7.

¹⁹⁸ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara 2014, s.474.

¹⁹⁹ Abdürrezzâk Kâşânî, *İstulâhâtu's-sûfiyye*, Kahire 1992, s.65; Seyyid Şerif Cürçânî, *Ta'rifât*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1275, s.61.

²⁰⁰ Muhammed İkbâl, *İslâm'da Dinî Tecrübenin Yeniden Doğuşu*, çev.: Ahmed Asrar, İstanbul 1984, s.15; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.65,66.

²⁰¹ Carl Vett, *Kelâmî Dergâhı'ndan Hatıralar*, çev. Ethem Cebecioğlu, Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s.76,77.

²⁰² Ramazanoğlu, *Musâhabe* 6, s.145.

Tarikata giren kişi ilmî, amelî ve ahlakî durumunu gözden geçirmelidir. Tarikata girdikten sonraki hayatında bu hâl ve davranışlarında ilerleme kaydedemediyse bu kişinin tarikattan faydalanamayacağını söyleyen Sâmi Efendi, tarikata giren kişinin bir sıcaklık hissetmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunu da şöyle örneklendirmiştir: “Hamama giren kimse sıcaklık hissetmezse hamamın evinden ne farkı olabilir?”²⁰³ Sâmi Efendi, bu yolda ilerlemek için yapılması gerekenleri de şöyle ifade etmiştir: “Tarikat-i aliyede feyz ve terakkinin en mühim sebebi, muhabbet ve râbıttır.”²⁰⁴

4.1.1. Mürşid

Lügatte mürşid irşad eden, uyarıcı, doğru yolu gösteren, rehber olan manalarına gelmektedir.²⁰⁵ Tasavvuf literatüründe ise mürşid; Allah’a ulaşan yola girerek o yolun tehlike oluşturabilecek ve korkulacak yerlerini bilen, kendisine tâbi olan müridini fayda ve zarar durumuna göre yönlendiren kişidir. Mürşid, dini ve şeriatî müridin kalbine yerleştiren, kullara Allah’ı, Allah’a da kulları sevdiren kişidir.²⁰⁶ Kâşânî şeyhi; şeriat, tarikat ve hakikat ilimlerinde kemâle ulaşmış ve bu noktada nefislerin hastalıklarını ve tedavilerini bilen insan-ı kâmil olarak tanımlamaktadır.²⁰⁷ Tarikatın muhteviyatının anlaşılması için mürşid-i kâmile ihtiyaç duyulduğunu ifade eden Es’ad Efendi, mürşid vasıtasıyla kalbin gizli yeteneklerinin hayat bulacağını ve eşyanın hakikatine vâkıf olunabileceğini belirtmiştir.²⁰⁸

Sâmi Efendi, mürşidin gerekliliği konusunda şunları söylemiştir: “Bedenin hastalıklardan şifa bulabilmesi için doktorun teşhis ve tedavisine ihtiyacı olduğu gibi; kibir, haset, dünya sevgisi gibi kalbî hastalıkların tedâvisi için de bir manevi tabîbin

²⁰³ Ramazanoğlu, *Musâhabe* 6, s.166,167.

²⁰⁴ Ramazanoğlu, *Musâhabe* 6, s.176.

²⁰⁵ Tasavvuf terminolojisinde “mürşid” kavramı, aynı zamanda “şeyh” anlamında da kullanılmaktadır. Şeyh lügatte, yaşlı, ihtiyar, pîr, bey, önder, lider, grup veya kabile başkanı gibi anlamlara gelmektedir. Bkz. Râgıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, Dâru Kahraman, İstanbul 1986, s.396; Ebu'l-Fazl Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1990, c.3, s.175,176; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, Matbaa-i Osmanîyye, İstanbul 1304-1305, c.1, s.1028.

²⁰⁶ Kâşânî, *İstilahâtü's-sûfiyye*, s.510; Cürcânî, *Ta'rifât*, s.262; Muhammed A'lâ b. Ali Tahânevî, *Keşşâfu ıstılahâti'l-fînûn*, Beyrut trs., c.2, s.736; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s.346,347.

²⁰⁷ Kâşânî, *İstilahâtü's-sûfiyye*, s.154.

²⁰⁸ Vett, *Kelâmî Dergâhı'ndan Hatıralar*, s.77.

tedavisine daha fazla ihtiyaç olduğu hakikatinden gaflet edilmemelidir.”²⁰⁹ “Manevi yolda mürşidin yardımına gerek olmadığına inanan bazı kimseler vardır. Bu kişiler, insanların kendi gayretleriyle vuslata ulaşabileceğini düşünmektedir. Oysa vasıta olmadan, yardım olmadan vuslat mümkün olmaz. Muhakkak mürşidin yardımına gerek vardır.”²¹⁰

Sâmi Efendi’ye göre, manevi yolda muhabbet ve teslimiyet çok önemlidir. Muhabbet beslenen ve mürşid adı verilen kişi dışında ikinci bir zâta gönülün meyletmemesi gerekir. Sâmi Efendi bu konuyu “çatal kazık yere batar mı?”²¹¹ sözünüle izah etmiştir. Yani bir kalbde iki sevginin bulunamayacağı, manevi eğitimde sevginin bölünmemesi ve teslimiyetin zedelenmemesi gerektiğini ifade eden Sâmi Efendi, bu konu üzerinde titiz olunması gerektiğini söylemek istemiştir. Sâmi Efendi, çatal kazığın yere batması zor olduğu gibi çatallanmış sevginin faydasının da az olacağını anlatmak istemiştir.

Tasavvufta mürşit manevî doktor vazifesi görmektedir. Nasıl ki doktor hastası için gerekli dozda ilaç ile tedavi ediyorsa mürşitler de insanların manevi hastalıklarını giderme yolunda önemli katkı sunmaktadır. Sâmi Efendi de sevenlerine yukarıda olduğu gibi günlük hayattan örnekler vererek mürşidin lüzumu ve rolünü anlatmıştır.

4.1.2. Mürid

Mürid; isteyen, arzulayan, irade eden, talep eden gibi anlamlara gelmektedir.²¹² Tasavvuf terminolojisindeki anlamı ise; iradesi olmayan, iradesinden soyutlanan, iradesini kullanmayan, Allah’a kavuşmayı arzulayan, Allah’ın ahlakı ile ahlaklanma isteğinde bulunan ve bu olgunluğun eğitimini verecek bir mürşide bağlanan kimse

²⁰⁹ Ramazanoğlu, *Musâhabe* 6, s.146; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.174.

²¹⁰ Ramazanoğlu, *Musâhabe* 6, s.150.

²¹¹ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi’den Hâtıralar* 3, s.85,86.

²¹² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c.1, s.1252-1254; Cürçânî, *Ta’rifât*, s.140; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s.300-301; Asım Efendi, *Kâmûs*, c.1, s.547.

demektir.²¹³ Başka bir ifade ile mürid, kendisi için Allah'ın iradesinden başka bir iradesi olmayan, Allah'ın iradesi karşısında kendi iradesini hiçe sayan kişidir.²¹⁴

Tasavvuf ıstılâhında müride; sûfî, sâlik, dervîş, tâlib, ihvân gibi isimler de verilmiştir.²¹⁵ Tasavvuf yoluna giren bir mürid, öncelikle kendisine uygun bir mürşid-i kâmil bulmalıdır. Zira bu yolda mürşidsiz yürümek, tasavvuf otoriteleri tarafından esas itibariyle doğru görülmemiştir. Günümüz psikolog ve sosyologları da kişinin bağıllık ve itaatinin varoluş açısından önemli bir gösterge olduğuna dikkat çekmektedirler.²¹⁶ Tasavvufun önemli şahsiyetlerinden olan Kuşeyrî (ö. 465/1073), kurtuluş için müridin mürşide duyduğu ihtiyacı ve ondan öğreneceği edebe dikkat çekerek şöyle demektedir:

“Bir mürşidin eğitiminden geçmek, ondan edep öğrenmek müridin üzerine vaciptir. Mürşidi bulunmayan müridin kurtuluşa ermesi mümkün değildir. Bâyezîd-i Bistâmî (ö.234/848)'nin “şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır” demesi bundan dolaydır.”²¹⁷

Sülemî (ö.412/1021) ile Hucvirî (ö.465/1072), gerçek mürşidi bir hekime benzetmektedirler. Onlara göre mürid, derdine derman bulmak için yakalandığı hastalıktan kendi başına kurtulması mümkün değildir. Mutlak surette ehil bir hekime başvurması gerekmektedir. Zira hem hastalığın teşhisini ve hem de tedavisini hekim olmadan bilmek imkânsızdır. Bu nedenle her iki mutasavvıf da mürşidleri gönül doktorları olarak kabul etmektedirler.²¹⁸ Hakîm et-Tirmizî (ö.285/898), kâmil bir mürşidin manevî halinin mürid üzerindeki etkisine dikkat çekerek; “ehlullahın üzerinde ilâhî bir heybet ve bakana Allah Tealâ'yı hatırlatacak zâhirî bir görüntü

²¹³ Serrâc et-Tûsî, *Lüma'*, s.334-335; Ebû Bekir Muhammed b. İshak Kelâbâzî, *et-Taaruf li mezheb-i ehli't-tasavvuf*, (Doğuş Devrinde Tasavvuf), terc.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s.200-201; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.526-527; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1999, s.388.

²¹⁴ Ebu Abdurrahman Sülemî, *Tabakâtu's-sûfiyye*, Kahire 1986, s.356.

²¹⁵ Sunar, *Tasavvuf Tarihi*, s.166; Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1985, s.111; Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994, s.196; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s.232-233.

²¹⁶ Kenan Gürsoy, *Ekzistans ve Felsefe Üzerine Görüşler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s.51-52.

²¹⁷ Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, çev.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s.380. Bâyezîd-i Bistâmî'nin bu sözü için ayrıca bkz. Ebû Hafs Şihâbuddin Ömer b. Muhammed Sühreverdî, *Avârifu'l-maârif (Tasavvufun Esasları)*, Haz.: Hasan Kamil Yılmaz- İrfan Gündüz, Erkam Yayınları, İstanbul 1993, s.123.

²¹⁸ Ali b. Osman Cüllâbî, el-Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, çev.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996, s.136.

olduğunu, bunun, onların nûr ve azâmet-i ilâhî ile dolu kalblerinden kaynaklandığını, onlara bakanın bu nûr ve heybetten etkilenip Allah'a yöneldiğini" belirtmektedir.²¹⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî (ö.386/996) de, müşşidlerin kalblerinde bulunan ma'rifet nûrunun müridlerine; edeb, sekînet, huşû ve tevâzu olarak yansıdığını ifade etmektedir.²²⁰

Sâmi Efendi'ye göre müridin yetişmesi için üç şey gereklidir: Kâmil bir müşşid, müridde kabiliyet ve ilahi yardım.²²¹ Es'ad Efendi, tasavvuf yolunda başarıya ulaşabilmek için müridin müşşidine bağıllık durumunun önem arzettiğini belirtmiştir. Eğer bir kimse müşşidinin yardımcı olabileceğine tam olarak inanırsa başarıya ulaşır. Aksi takdirde bir fayda elde etmesi mümkün değildir.²²²

Sâmi Efendi, mürid olmanın zamanı konusunda gençlik çağına dikkat çekmiştir. "Hacıların ihrama girecekleri belirli mikatlar olduğu gibi, Allah'a yöneleceklerin de belirli bir zamanı vardır demiştir." İşte bu zamanın da gençlik günleri olduğunu söylemiştir. Kırk yaşından sonra sufi olmanın pek nadir olduğunu, sufi olma iradesini gösterse dahi tam erkânı ile gerçek hedefe ulaşmasının zor olacağını söylemiştir.²²³ Müridin, velilerin ve peygamberlerin adabıyla edep lenmesi, tasavvuf yoluna emredildiği şekilde şartlarını yerine getirerek girmesi gerekmektedir. Emanete ve istikamete riayet etmesi, her hak sahibine hakkını teslim etmesi onun özelliklerinden olmalıdır. Bunlara riayet ederse dünyada ve ahirette aziz olur. Riayet etmezse dünya ve ahirette zelil olur.²²⁴

Mürid, müşşidine tam teslimiyetini, bağıllığını göstermelidir. Müridin müşşidine olan muhabbetinin fazla olması, müşşidine olan teslimiyeti ile doğru orantılıdır. Mürid teslimiyette ne kadar ileri gidebilirse müşşidine olan muhabbeti artar. Bu konuda Sâmi Efendi güzel bir örnek teşkil etmektedir. Genç yaşta irşad için Adana'ya gelen Sâmi Efendi'nin hocasına karşı sevgisi, hürmeti ve bağıllığı şu şekilde anlatılmaktadır:

²¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed, Hâkîm et-Tirmîzî, *Nevâdiru'l-usûl fî ma'rifeti ehâdisi'r-Rasûl*, tah.: Mustafa Abdülkadir Atâ, Beyrut 1992, c.1, s.303.

²²⁰ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb*, Matbaatu'l-Mısriyye, Mısır 1932, c.1, s.140.

²²¹ Kamer, *Kamerzâde*, s.56.

²²² Vett, *Kelâmî Dergâhı'ndan Hatıralar*, s.120.

²²³ Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.279,280; Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, c.2, s.255.

²²⁴ Ramazanoğlu, *Yunus ve Hud Sureleri Tefsiri*, s. 157.

Sâmi Efendi'nin babası Mücteba Efendi'ye ait olan tarlada ekinler biçilip mahsulat kaldırıldıktan sonra Sâmi Efendi tarlaya giderek yerlere dökülen başakları toplayıp çuvallara doldurmuş. Daha sonra güzelce temizleyerek değirmende un yaptırıp hocasına gönderirmiş. Bir gün babası Mücteba Efendi: “Oğlum Sâmi! Anbarlar buğday dolu. Tarlada dökülenleri tek tek toplayacağım diye kendine niçin eziyet ediyorsun? İstedğin kadar al hocana gönder.” demesine rağmen Sâmi Efendi neden böyle bir davranış sergilediğini şöyle ifade etmiştir: “Evet babacığım! Anbarlar buğday dolu. Ama el emeği ve göz nuru o kapıya daha çok layıktır.”²²⁵

İnsanlar sevdikleri ve ilgi duyduklarına benzemeye, onların taklitlerini yapmaya çalışırlar. Aynı zamanda içinde buldukları ortamlardan bukalemun misali ister istemez özellik kazanırlar. Tasavvufta da müridler rehberleri olan mürşitlerden etkilenirler. Manevi hastalıklarından kurtularak olgun müritlerden olma yolunda ilerlemeye çalışırlar. Sâmi Efendi'nin deyimiyile müridler; meyvelerin güneşle olgunlaştığı gibi, onlar da mürşitlerinin ışığıyla, yol göstermesiyle olgunlaşırlar.²²⁶

4.1.3. Rabıta

Lugatta; iki şeyi birbirine bağlayan ip, alaka, münasebet, bağ, vuslat, sevgi ile mensubiyyet anlamlarının yanı sıra cesur ve dayanıklı olmak gibi manalara gelmektedir.²²⁷ Rabıta, müridin zihnî planda, düşünce ve hayal gücünü kullanarak şeyhi ile beraberlik halinde olmasını ifade etmektedir. Bu mana beraberliğine ruhî terbiye için ihtiyaç olduğu kaydedilmektedir. Rabıtaya sevgi anlamı da yüklenmiştir. Örneğin sevgi rabıtası için şu tarif verilmektedir: “Müridin mürşidini severek yâd etmesi ve suretini zihninde canlandırmasıdır.” Kalbî rabıtanın da tanifi de şöyledir: “Müridin kalben şeyhi ile beraber olmasıdır.” Bu mana birliğinin, müridi şeyhinde fani olmaya yani onun hâli ile hâllenmeye götürdüğü söylenmektedir.²²⁸ Sâlik şeyhe olan bağlılığını hem yanında iken hem de gıyaben sürdürmeye çalışır.²²⁹ Sufiler, sadıklarla beraber olunuz ayetinin rabıtaya işaret ettiğini belirtmişlerdir. Rabıtadaki muhabbetin

²²⁵ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, s.34,35.

²²⁶ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, s.32.

²²⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c.3, s.1560,1561; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, c.3, s.55,56.

²²⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.391,392.

²²⁹ Mevlânâ Halid Bağdadi, *Risâle-i Rabıta*, Şam 1334, s.236; İrfan Gündüz, *Tasavvufî Bir Terim Olarak Rabıta*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul 1992, Sayı 7, s.247.

keyfiyetini açıklayıcı olarak, kişinin sevdiğiyle beraber olduğunu bildiren hadis-i şerifler esas alınmıştır.²³⁰

Es'ad Efendi, mürşid ile sıkı bir irtibatın kurulmasını müridlerin görevleri arasında saymıştır. O'na göre mürid'in manevi yönden gelişmesi için şeyhinin hayalini daima gözünde canlandırması gerekmektedir.²³¹ Rabıta ve lüzumu konusunda Sâmi Efendi'nin görüşleri şöyledir: Sevginin birinci aşaması şeriat, ikincisi de tarikattır. Tarikat, zikir ve fikir olmak üzere ikiye ayrılır. Rabıta olmadan zikir ve fikirde başarılı olunamaz. Rabıta kolay bir iş değildir. Nefse muhalefet etmek ve mücadele halinde olmak gerekir. Çünkü nefis insanlara şüphe verir. Şüpheleri gidermek de zaman alır. Rabıtada mürşidin hayalini düşünmeye gerek yoktur. Rabıtada sevgi yeterlidir. Zaten insan sevdiği kişiyi her zaman düşünerek gözü önünde bulundurur.²³²

Sâmi Efendi, râbitası kuvvetli olanlara şeytanın yaklaşamayacağını şu sözlerle beyan etmiştir: “Bazı kişiler görüyoruz ki, çok kötülükler yaptığından kendilerini bu durumdan kurtaramıyorlar. Tarikat ehli ise böyle değildir. Tarikat ehli olan bazılarında da bu olumsuz durumun bulunmasının sebepleri arasında, şeriata dikkat etmemeleri, teslimiyet ve rabıtadaki kusurlarını gösterebiliriz. Şeytan rabıtası kuvvetli olan kişilere yaklaşamaz. Çünkü bu kişiler zikir halindedir ve kalbi uyanıktır.”²³³ “Efendim! Dua buyurun da size lâıyk bir evlâd olayım” diyen bir kişiye Sâmi Efendi'nin cevabı: “Ne kadar hatırlarsanız o kadar hatırladığınızı unutmayınız.”²³⁴ olmuştur.

4.1.4. Zikir

Sözlükte unutmamanın zıddı olup bir şeyi zihinde tutmak, hatırlamak, ezberlemek, görüşmek, müzakere etmek, unuttuktan sonra hatırlamak, bir şeyi hatıra getirmek, anmak, yâd etmek, telaffuz etmek, şan, şeref, şöhret, öğüt, dua, namaz, niyaz, sitayiş gibi anlamlara gelir.²³⁵

²³⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.391,392.

²³¹ Vett, *Kelâmî Dergâhı'ndan Hatıralar*, s.77.

²³² Ramazanoğlu, *Musâhabe* 6, s.173.

²³³ Ramazanoğlu, *Musâhabe* 6, s.175,176; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.110,111.

²³⁴ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, s.71.

²³⁵ Kâşânî, *Istılâhâtü's-sûfiyye*, s.277; Ebu'l-Hüseyin İbn Fâris, *Mu'cemu makâyısı'l-luga, dâru'l-ihyâi'l-kütübi'l-Arabî*, Kahire 1366, c.2, s.358,359; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c.2, s.1507-1509; Muhammed b. Yakup Firûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-muhît*, Beyrut 1991, c.2, s.34.

Tasavvufî bir terim olarak zikir; bazı isimlerle Allah Teâlâ'yı zikretmek, unutmamak, akıldan çıkarmamak ve gafletten kurtulmak olarak tarif edilmektedir. Mutasavvıflara göre, tasavvuf yolunda olanların bazı sözleri, belirlenen sayıda tek başına veya hep beraber tekrarlamalarıdır ki bundan maksat, Allah'ı anan bireyin kendinden geçip yaratandan başka ne varsa onları unutmamasıdır.²³⁶

İki türlü zikir vardır: dilin zikri, kalbin zikri. Allah Teâlâ'nın devamlı olarak dil ile anılması dilin zikridir. Allah'ın varlığının kalpte tasavvur edilerek düşünülmesi ise kalbin zikridir. Zikir başka bir sınıflandırmaya göre iki bölüme ayrılmaktadır. Bunlar cehrî (açık) ve hafî (gizli) zikirdir. Cehrî zikir, etrafta bulunanların duyabileceği kadar veya yüksek sesle yapılan zikirdir. Hafî zikir ise zikir yapan kişinin yalnızca kendisinin işitebileceği şekilde yapılan zikirdir.²³⁷

XVII. yüzyılın önemli sufilerinden Câhidî Ahmed Efendi zikri üç mertebeye ayırarak zikretmiştir. Birinci mertebede kişinin öncelikle Allah'ı zikretmeye hazır olması gerekir ki, bunu günlük ibadetler sağlar. İkinci ve üçüncü mertebeler ise, sırren ve rûhen zikrederek bu dünyadan geçip Allah'a kavuşarak zikrin zevkini yaşamaktır.²³⁸ Zikirden maksadın gafletten kurtulmak olduğunu söyleyen Es'ad Efendi, zikrin yapılmasıyla insanın içinde farkında olmadan yeni bir güç oluşacağını ifade etmiştir. Hikmete ulaşmanın yolunun da zikirden geçtiğini haber vermiştir.²³⁹

Sâmi Efendi'ye göre Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerif okumak, dinî ilimler ile meşgul olmak zikrullahtan sayılır.²⁴⁰ Sâmi Efendi, zikri manevi gıdaya benzetmiş ve "yemek yemek gibi olan zikir sanki manevi bir besin gibidir. Bir kişi gücü nispetinde zikir yapmalıdır. Çok zikrederse kalbinde oluşan hararet kişiye zarar verebilir. Çok zikretmenin tadını alıp bazı olağan dışı şeyler ortaya çıksa da bunlara iltifat

²³⁶ Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma*, s.285 vd.; Kelâbâzî, *Taaruf*, s.157-159; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s.220; el-Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, s.547; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzalî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, Matbaatu'l-Osmâniyye, Mısır 1933, c.1, s.301; Sühreverdî, *Avârifü'l-mârif* s.636-638; Necmuddin Kübrâ, *Tasavvufî Hayat, (Usûlu Aşere/Risâle ile'l-hâim/Fevâihu'l-cemâl)*, çev.: Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996, s.78-80.

²³⁷ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s.221; Mehmed Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, sad.: Hüseyin Rahmi Yananlı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1992, s.239; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.783,784; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.588,589.

²³⁸ Hamdi Kızılar, *Câhidî Ahmed Efendi ve Tasavvuf Felsefesi*, Tutku Yayıncılık, Ankara 2006, s.227.

²³⁹ Vett, *Kelâmî Dergâhı'ndan Hatıralar*, s.118.

²⁴⁰ Ramazanoğlu, *Musâhabe* 2, s.18.

etmemelidir.”²⁴¹ diyerek manevi gıda olan zikrin ölçülü bir şekilde olmasını, kişinin buna dikkat etmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Sâmi Efendi, “Allah’tan başka şeyleri unuttuğun zaman sen Rabbini hatırlamış, zikretmiş olursun. Tam olarak ve gerçek manada yapılan zikirde Allah dışındaki bütün şeyleri unutma söz konusudur. Allah yolunda bulunan bu yolcuya lazım olan gerçek zikre vâsıl olmaktır.”²⁴² buyurarak hakiki anlamda zikrin masivayı terketmekle mümkün olacağını beyan etmiştir.

Sâmi Efendi, akıllı insanın Allah’ı çok zikretmesinin gerekli olduğunu, böylelikle kişinin kalbin cilalanıp iç dünyasının temizleneceğini ifade etmiştir.²⁴³ Zikirden uzak olanların kalplerinin ölü olduğunu, kalbinin dirilmesi için zikre ihtiyaç olduğunu belirterek şöyle demiştir: “Kalbi diri olan kişi gerçek hayat sahibidir. Yani gerçek anlamıyla diridir. Kalb Beytullah konumundadır. Allah sevgisinden ve O’nu zikretmekten yoksun olan kalb ölüdür. Sâmi Efendi, Hakîm et-Tirmizî’nin (ö.285/898) şöyle dediğini nakletmiştir:

“Allah’ı zikretmek, kalbi yumuşatır ve canlı tutar. Allah’ı zikretmekten uzaklaşan kalb nefsin etkisinde kalır. Böyle bir kalb de katılaşıp şehvete meyleder. İbadetten uzaklaştırarak kalbi kaskatı hale getirir. Böyle devam etmesi durumunda kuruyan bir ağaç gibi olur. Ateşe atılıp yanmaktan başka bir işe yaramaz. Böyle bir hale düşmekten Allah Teâlâ’ya sığınırız.”²⁴⁴ Kalplerin itminâna kavuşması için zikrin şart olduğunu söyleyen Sâmi Efendi, Kur’ân’dan zikirle alakalı olarak bazı âyetleri örnek olarak vermektedir.²⁴⁵ Allah’ın çok çok zikredilmesine gerektiğine işaret eden bu ayet-i kerime iman edenlere hitap etmektedir. Her şeyin kendi dilinde Allah’ı andığını düşündüğümüzde bu âyetlere muhatap olan insanın daha çok Allah’ı anması gerektiği anlaşılmaktadır.

Sâmi Efendi, bir sohbetinde bütün mevcûdâtın lisân-ı hâliyle Allah Teâlâ’yı zikir ve tesbih etmesi ile ilgili olarak Muhyiddîn İbnu’l-Arabî’nin, (ö.638/1240)

²⁴¹ Ramazanoğlu, *Musâhabe* 6, s.163.

²⁴² Ramazanoğlu, *Musâhabe* 6, s.95.

²⁴³ Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.289; Bursevî, *Rûhu’l Beyân*, c.2, s.279.

²⁴⁴ Ramazanoğlu, *Hazreti Yusuf*, s.26.

²⁴⁵ Ra’d, 13/28; Ahzâb, 33/41.

bunların uyanıklık derecelerinin farklı olduğunu bildirerek dört kısma ayırdığını söylemiştir bunlar:

- 1- Cemâdât'ın Zikri: Hakk'ı anma ve O'nu tesbih etme konusunda en iyi durumda olanlardır. Hiçbir maişet ve mâsivâ fikri taşımadan Allah'ın emirlerine boyun eğen varlıklardır. Taş, toprak ve su vs. gibi.
- 2- Bitkilerin Zikri: Allah'ı tesbih edip zikretmekte cemâdâtтан bir derece eksiktirler. Çünkü neşv ü nemâ veyahut hayatını devam ettirmek için, toprağa, havaya, suya ve güneşe ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçları temin esnasında gaflete dûcâr olabilirler.
- 3- Hayvanların Zikri: Zikir ve tesbih etme konusundaki dereceleri nebâtâtтан aşağı seviyededir. Çünkü onların doğup büyümeleri ve çoğalmaları, hareketleri, hastalıkları, maişet için gayretleri, ihtilâfları ve muhtelif ihtiyaçları onları daha ziyâde gaflete dûcâr edebilir.
- 4- İnsanların Zikri: Hayvanlarda ve nebâtlarda olan bilcümle ihtiyaçlarla beraber akılları itibariyle de benlik, hayalât, havâtır, şek ve kuşkuları, dünyalık tutkuları ve ihtilâfları bunları her zaman gaflete dûcâr eder. Bunun için Cenâb-ı Allah insanlara doğru yolu göstermek, hakkı bildirmek için Nebi ve Rasul yoluyla vahiyler göndermiştir. Mevcûdât arasında en fazla gaflete dücâr olanlar onlardır.²⁴⁶

Sâmi Efendi, manevî ders almak amacıyla yanına gelen emekli Başçavuş Necdet Koçoğlu'na zikre devam etmenin önemini anlatmıştır.²⁴⁷ Sâmi Efendi, zikrin devamlı olmasının yanı sıra zikir derslerinde ilerleme kaydetmek gerektiğini, kendisine

²⁴⁶ Ramazanoğlu, *Mükerrem İnsan*, s.39-41; Ramazanoğlu, *Musâhabe 6*, s.165; Gökaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.100.

²⁴⁷ Manevi ders almak amacıyla Sâmi Efendi'nin yanına giden emekli Başçavuş Necdet Koçoğlu, Sâmi Efendi ile arasındaki konuşmayı şöyle anlatmıştır: “Manevi ders almak niyetiyle muhterem Üstadı ziyarete gitmiştim. Bana bir hayli adeti fazla (üç bine yakın) günlük yapılması gereken zikir vermişlerdi. O gün için bana verilen bu günlük zikir çok gibi gözüküyordu. Acaba her gün bunu yapabilir miyim? diye aklıma bir soru takıldı. Yapamazsam günaha girer miyim? diye gönlüme bir vesvese geldi. Zihnimi karıştı ve muhterem Sâmi Efendi'ye aceleci bir tavırla: “Efendim bu çok olmadı mı?” diye safça sordum. Sâmi Efendi ciddi ve vakur bir şekilde bana: Evladım! Bu dünyaya uyumaya gelmedik. Çalışacağız ve bu vücudu inşallah toprağa yedirmeyeceğiz.” buyurmuştur. Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, s.18.

ziyarete gelen sevenlerine şöyle bildirmiştir: “Az ateşle yemek pişmez. Letâiflerin gelişmesi için bu zikir az. Gayret edelim, çok zikredelim.”²⁴⁸

Peygamberimiz Hz. Muhammed (sas) de Allah’ı zikreden ile zikretmeyenlerin misalini bir Hadis-i Şerîflerinde şöyle bildirmiştir: “İçerisinde Allah’ın adının anıldığı ev ile Allah’ın adının anılmadığı evin misali, ölü ve dirinin misali gibidir.”²⁴⁹ Sâmi Efendi, buradaki evden kasdın bildiğimiz ev olabileceği gibi; kalp olabileceğini de ifade etmektedir: “Allah’ın zikir-i kesîr buyruğuna itaat ederek, kulluk ve iyi ahlakla zikir-i dâimîye kavuşan insanın kalbi ile bu güzel amellerden uzak kalan insanın kalbi arasındaki fark, diri ceset ile ölü ceset arasındaki fark gibidir.”²⁵⁰ Bakıldığında diri gibi görülen kalb aslında mânen ölüdür. Zikreden ölse bile diridir. Zikretmeyen ise dünyada dirilerden sayılsa bile gerçekte ölüdür.²⁵¹

Lütfî Eraslan Bey 1962’lerde yapmış olduğu özel görüşmesinde Sâmi Efendi’nin kendisine gayet açık ve net bir şekilde özlü ifadelerle şöyle söylediklerini aktarmıştır: “Ağzının tadı yerinde olan bir kişi lezzetli yiyecekleri yediği zaman nasıl hoşlanıyorsa, Allah Teâlâ’yı anan kişi de o şekilde haz alır. Bizler bu dünya için mi yaratıldık? Hayır. Cenab-ı Hak için yaratıldık. Yirmi dört saatimizi yaratıcımız için sarf edeceğiz.”²⁵²

4.1.5. Tefekkür

Sözlükte; birine bir şeyi hatırlatmak, teemmül etmek, düşünmek, muhakeme yapmak, hatırlamak, çok ve derin düşünmek, kafasını çalıştırmak, fikretmek gibi manalara gelir.²⁵³ Tasavvuf terminolojisinde ise; iyiyi ve kötüyü görmeye yarayan kalpteki ışık, vicdan; hikmet kuşunu avlamaya yarayan ağ şeklinde tarif edilmektedir. Bunun yanı sıra; aradığı şeyi elde etmesi için eşyanın anlamları ve kavramları arasında kalbin faaliyette bulunması ve muhakeme halinde olması diye de tanımlanmıştır.²⁵⁴

²⁴⁸ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi’den Hâtıralar 3*, s.57.

²⁴⁹ Buhari, *Da’avât*, 66.

²⁵⁰ Ramazanoğlu, *Mükerrerrem İnsan*, s.43.

²⁵¹ Ramazanoğlu, *Uhud Gazvesi*, s.129.

²⁵² Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi’den Hâtıralar 1*, s.49.

²⁵³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c.2, s.1120; Cürçânî, *Ta’rifat*, s.43; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s.578.

²⁵⁴ Cürçânî, *Ta’rifat*, s.435; Gazzalî, *İhyâu ulûmi’d-dîn*, c.4, s.410.

Kur'ân'da Yüce Rabbimiz muhtelif ayetlerde bizleri düşünmeye, akletmeye davet ediyor. Sâmi Efendi de hayatında bu ayetler gereğince hareket ederek tefekkür etmiştir. Sâmi Efendi, bir böceğe bakarak onda bütün hayatın mevcut olduğunu söylemiştir. Bu yüzden Allah'ın azametini düşünmek gerektiğini belirtmiştir.²⁵⁵ Sâmi Efendi bir sohbetinde: “Biz insanların sadrında o kadar fazla sayıda hücre var ki, bu hücreler yedi kat semayı kuşatır. İnsan ne kadar mükerrem değil mi? Fakat maalesef birçoğumuz gafletteyiz.”²⁵⁶ buyurarak insanın içinde taşıdığı cevherin farkında olması gerektiğini, yedi kat semâ'yı kuşatacak büyüklükte olan hücrelerin Allah'ın zikri ile çalıştırılmasının gerekli olduğuna işaret etmiştir. İnsanlar Allah Teâlâ'nın nimetlerini saymaya kalksa elbette ki sayamaz. Bahşedilen bunca nimetler karşısında şükretmek gerekir. İşte bütün bu nimetlerin Allah'ın ikramı olduğunu düşünmek, tefekkür etmek gerekir.

4.1.6. Sohbet

Sohbet kelimesi, bir kişi ile dost olup onunla hemdem olmak manalarına gelir. Ayrıca; beraber yürümek ve oturmak, buluşmak, konuşmalar dahi birinin diğerine kavuşması veya görmesi anlamlarına da gelir.²⁵⁷ Allah Teâlâ'ya ulaştırın tasavvuf okulları iki temele dayanmaktadır. Bunlar, hizmet ve sohbetir. Manevî yönden yükselmeye vasıta olan hizmet ve sohbetin tasavvufta önemli bir yeri vardır.²⁵⁸

İlk dönem sufilerinden Bişr b. Hârisî, (ö.227/841) sohbetin etkisini vurgulamak için, kötü kişilerle arkadaş olmanın, güzel ahlaklı kişilere su-i zanda bulunmaya sebep olacağını, iyi kişilerle arkadaşlık kurmanın ise kötü insanlar hakkında hüsn-i zan sahibi olma sonucunu doğuracağını²⁵⁹ ifade etmektedir. Sâmi Efendi, sohbetin önemini şöyle beyân etmiştir: “Sohbetlerin yapıldığı yere Allah'ın rahmeti iner. Melekler orayı kuşatır. Onlara dua ederler. Kardeşlerimiz sohbetlerdeki nuru ve rahmeti görebilse kendilerinin evinde sohbetlerin yapılmasını arzu ederlerdi. Bundan dolayı sohbetlerde

²⁵⁵ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, s.62; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.74.

²⁵⁶ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, s.65; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.75.

²⁵⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.275,276; Firûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-muhît*, c.1, s.99; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, c.1, s.404.

²⁵⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.441,442.

²⁵⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s.146.

hiçbir şey yapılmasa, hiçbir şey okunmamış olsa da sohbetten kalpler istifade etmiş olur. Allah rızası için toplanıldığından dolayı bu sohbetten istifade edilmiş olur.”²⁶⁰

Sâmi Efendi hakkında yazılan kitaplarda, onun sohbet adabı hakkında şunlar ifade edilmektedir: O, hiçbir zaman ayak ayaküstüne atıp oturmamıştır. Her zaman dizinin üstüne oturmayı yeğlemiştir. Genellikle sohbetlerinde:

“Edeb bir tâc imiş nûr-i Hüdâ’dan

Giy o tâcı emîn ol her belâdan.” Beyitlerini okuyup edepten bahsetmiştir. Sohbet öncesinde Kur’ân-ı Kerim okunurken dizüstü oturmaya özen göstermiştir. Kur’ân’ı tilavet edecek kişi yerde ise onun koltuğa ya da sandalyeye oturtulmasını sağlamıştır.²⁶¹ Sâmi Efendi sohbetlerinde; ayet-i kerimeler ve hadis-i şeriflerin yanısıra peygamberlerin, sahabelerin, evliyâların ahlâklarından, nasihatlarından, gazâlarından, Hak yolundaki özverilerinden, zorluklar karşısında sabırlı olmalarından bahsetmiştir.²⁶² Sohbetlerinde sık sık: "O gün ne mal fayda verir ne de evlat. Ancak Allah’a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler. (o günde fayda bulur)"²⁶³ ayetlerini okuyarak kalb-i selimi izah eden Sâmi Efendi’ye göre kalb-i selim, ne incinen ne de inciten kalptir. Sâmi Efendi’ye göre, incinmemek incitmekten daha zordur. Çünkü incitmek insanın elindedir. Fakat incinmemek insanın elinde değildir. Sâmi Efendi, “Kimseden incinmem söz konusu olmaz. Hiç kimseyi incitmemeye gayret ederim.” sözüyle kendisinin kalb-i selîm üzere yaşamaya çalıştığını ifade etmiştir.²⁶⁴ Bu konu hakkındaki görüşlerini bazı ayetler okuyarak izah etmiştir.²⁶⁵

Sâmi Efendi, insanların en güzel şekilde yaratıldığını, Allah katında en muhterem ve hürmete layık olan kişilerin de Allah Teâlâ’dan hakkıyla korkanlar olduğunu söylemiştir. Sâmi Efendi, ittika kelimesini; Allah Teâlâ’yı gerçek anlamıyla tanıyan ve seven, Allah Teâlâ’nın emretmiş olduğu şeyleri yapma konusunda titizlik gösteren, Allah’ın yasaklarından da tam sakınıp sünnet-i seniyyeye layık bir şekilde

²⁶⁰ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi’den Hâtıralar 3*, s.44; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.120.

²⁶¹ Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*, s.50; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.181.

²⁶² Dâna, *Sultanü’l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, s.12.

²⁶³ Şuarâ, 26/88,89.

²⁶⁴ Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*, s.50.

²⁶⁵ Tin, 95/4, İsrâ,17/70.

tâbi olanlar olarak açıklamıştır.²⁶⁶ Sâmi Efendi'nin sohbetlerinde okuduğu eserlerden bazıları şunlardır:

1. Abdulkâdir Geylânî'nin *Fethu'r-Rabbâni, Fütûhu'l-Gayb*,
2. İmam Gazalî'nin *İhyâ'u Ulûm'id-Dîn ve Mükâşefetü'l-Kulûb*,
3. Ahmed er-Rıfâî'nin *Haletu Ehli'l-Hakikatı Maallah*,
4. İmam-ı Şarânî'nin *Tenbihu'l-Muğterrin*,
5. Muhammed b. Abdullah Hanî'nin *Âdâb*,
6. İsmail Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-Beyân*.²⁶⁷

Sâmi Efendi'nin, Muhyiddin İbnu'l-Arabî (ö.638/1240) hazretlerine değer verdiğinin bilinmesine rağmen, onun yazdıklarının herkes tarafından anlaşılamayacağını düşündüğünden sohbetlerinde İbnu'l-Arabî'nin (ö.638/1240) eserlerine yer vermemiştir.²⁶⁸ Sâmi Efendi'nin sohbetlerinde bulunanlar niyet, nasip ve kabiliyetlerine göre manen ve ruhen faydalanarak ayrılmışlardır. Vermiş olduğu derslerini samimi olarak yapanlarda ahlakî olarak güzel değişmeler olduğu gözlenmiştir.²⁶⁹ Sâmi Efendi, kendisine ziyarete gelenlere orada sohbetler yapılıyor mu? diye sorarak sohbet ortamları oluşturulmasını, sohbetlerin faydalı olacağını ifade etmiştir. En az haftada bir gün sohbetlerde bulunmalarını tavsiye etmiştir.²⁷⁰ Sâmi Efendi'nin sohbetlerinde takip ettiği yol şöyledir:

Sâmi Efendi, sohbetlerini sesini yükseltmeden yapmaya özen göstermiştir. Sohbe başlamadan önce hâfızlardan birine aşr-ı şerif okutmuştur. Sonra hep birlikte sâdât-ı kiram hazretlerinin ruhlarına bir Fatiha ve üç İhlas okuyup bağışlanmasıyla anlatılacak konuya giriş yapmıştır. Sohbetlerini kitap ve defterden okuyarak veyahut birisine okutarak gerçekleştirmiştir. Fakat kalp konusunda irticalen konuşmuştur.²⁷¹ “Sâmi Efendi, Erenköy’de kalabalık bir cemaate sohbet yaptıktan sonra eve

²⁶⁶ Dânâ, *Sultanü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmî Ramazanoğlu*, s.15.

²⁶⁷ Dânâ, *Sultanü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmî Ramazanoğlu*, s.62.

²⁶⁸ Dânâ, *Sultanü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmî Ramazanoğlu*, s.62.

²⁶⁹ Dânâ, *Sultanü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmî Ramazanoğlu*, s.13.

²⁷⁰ Eriş, *Mahmûd Sâmî Efendi'den Hâtıralar 2*, s.159,160.

²⁷¹ Dânâ, *Sultanü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmî Ramazanoğlu*, s.15; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.116,117.

döndüğünde damadı Ömer Kirazoğlu'na yaptığı sohbetin faydalı olup olmadığını sormuştur.²⁷²

İnsanlara iyiliği emredip kötülükten sakındırma şeklinde gerçekleşen sohbetler yapmak bütün Müslümanların görevidir. Bu sohbetlerin dinleyiciye ne kadar fayda sağladığını Sâmi Efendi gibi düşünebilmek gerekir. Yapılan sohbetten dinleyiciler istifade edemeyip istenen verim alınamadıysa sohbet eden kendisini sorgulamalıdır. Ancak Allah rızası için yapılan sohbetlerin fayda sağlaması beklenir. Sohbet etmek üzere bir araya gelen insanlar için müjdelenenlere nail olabilmek için Allah'ın adının anıldığı, Peygamber Efendimiz'i hatırlatan bu sohbetlere katılmak yararlı olacaktır.

4.1.7. Keramet

Sözlükte; eli açık olmak, lütufta bulunmak, iyilik etmek, büyüklük, onur, saygınlık gibi manalara gelir.²⁷³ Tasavvuf terminolojisinde; Allah dostlarından meydana gelen olağanüstü durumlara keramet denir.²⁷⁴ Serrâc'a (ö.378/988) göre kerametın bir amacı, insanın nefsinı terbiye etmesidir.²⁷⁵ İbnu'l-Arabî (ö.638/1240) de, keramet gösterme gücüne sahip olduğu halde göstermeyenlerin, keramet gösteren velilerden daha üstün olduğunu belirtmiştir.²⁷⁶ Kerametden bahsetmeyi uygun görmeyen Es'ad Efendi, kerametın manevi gelişme ile ilgili bir yönü olmadığını ifade etmiştir. Mürşidin keramet göstermesinin şart olmadığını çünkü sahabe ve tabiinin çoğundan keramet nakledilmediğini söylemiştir.²⁷⁷ Sâmi Efendi yapmış olduğu

²⁷² Sâmi Efendi damadı Ömer Kirazoğlu'na:

“Evlâdım Ömer! Sohbet ediyoruz ama ihvana faydalı olabiliyor muyuz acaba?” demiştir. Damadı da: “Efendim! Elhamdülillah çok faydalı oluyor. Kardeşler halden hâle giriyor. Kalblerimiz füyûzât ile doluyor. Rabbimiz zât-ı âlînize uzun ömürler ihvan eylesin. Bu rûhânî sohbetlerinizden bizleri mahrum etmesin diye hep birlikte kardeşlerle dua ediyoruz.” şeklinde cevap vermesi üzerine Sâmi Efendi, kardeşlerinin hüsn-i şehadetinden pek memnun kalarak üç defa: “Elhamdülillah! Elhamdülillah! Elhamdülillah!” diyerek ellerini yüzlerine kapayarak Rabbimize hamd etmiştir. Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, s.171.

²⁷³ Firûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-muhît*, c.4, s.170; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, c.4, s.464; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.446.

²⁷⁴ Cürcânî, *Ta'rifât*, s.184.

²⁷⁵ Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma*, s.394.

²⁷⁶ İbnu'l-Arabî, *el-Fütûhâtu'l-Mekkiyye*, c.2, s.478-493.

²⁷⁷ Öztürk, *Muhammed Esad Erbilî*, s.119.

sohbetlerde evliyaların kerametlerinden daha çok, onların Allah'a olan sevgilerinden, yiğitliklerinden, özverili davranışlarından ve güzel ahlaklarından söz etmiştir.²⁷⁸

Evliyâ-i kirâm'ın bazılarının keramet gösterdiği halde bazılarının keramet göstermediğinden bahseden Sâmi Efendi, bunun sebeplerini şöyle izah etmiştir: “Bunun nedeni, çalışarak elde edilen ilimden (kesbi ilim) çok, Allah vergisi olan olan ilim (ledünni ilim) ile peygamberlere vâris bulunan evliyaların üç suretle zuhura gelmiş olmalarıdır:

Birincisi: Bu kişilerin görevleri sadece insanları irşad etmektir. Nefsine ve şeytana mağlup olanlara Allah'ın izniyle yardım etmektir. Bu zâtların keramet göstermelerine gerek yoktur.

İkincisi: Bu kişilerin özellikleri kalplerini Allah'ın zikri ile süslemeleri, Allah sevgisini gönülde hissederek mâsivadan yüz çevirmeleri olarak özetlenebilir.

Üçüncüsü: Her ikisinden de nasibini alan zâtlardır. Bunlara ilave olarak şunu da ifade edeyim ki, Allah dostlarının şeref ve şanlarını göstermiş oldukları kerametleriyle takdir etmek doğru bir davranış olmaz. Çünkü bütün kutupların baş tâcı olan sahabe-i kiram'dan yaklaşık üç beş mesele dışında keramet rivayet edilmemiştir.”²⁷⁹

Sâmi Efendi, Anadolu'dan gelip keramet yönünde olaylarla karşılaştığını söyleyen talebelerine “kerameti gizlemek, kerametın en büyüğüdür.”²⁸⁰ diyerek onları ikaz etmiştir. Sâmi Efendi bir sohbetinde; “Tasavvuf yolunda olan bir kişinin keramet peşinde koşması, onun derecesinin düşüklüğünü gösterir. Hatta bu davranış yolda kaldığına işarettir. İstikameti talep etmek asıldır. Hz. Muhammed (sas)'in ümmetinin en büyüğü olan Hz. Ebû Bekir (ra)'den keramet zuhur ettiğini hiç duydunuz mu?”²⁸¹ buyurarak kerametten ziyade istikamete önem verilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

İstikametın hakikati bütün ahidlere sadakat ve sırât-ı müstakime uymaktır. İstikamet sahibi kişi yeme-içme, giyinme vb. dinî ve dünyevî bütün işlerinde sırât-ı müstakim üzere yaşar.²⁸² İstikamet sahibi dağ gibi müstakim olmalıdır. Çünkü dağın dört alameti vardır: sıcaktan erimez, soğuktan donmaz, rüzgârdan devrilmez, sel alıp

²⁷⁸ Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*, s.69.

²⁷⁹ Ramazanoğlu, *Musâhabe 6*, s.181,182; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.155.

²⁸⁰ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, s.157.

²⁸¹ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, s.158.

²⁸² Ramazanoğlu, *Yunus ve Hud Sureleri Tefsiri*, 175; Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, c.8, s.547.

götürmez.²⁸³ Yine Sâmi Efendi, en büyük kerameti şöyle tanımlamıştır: “Rüyalardan kerametlerden de öte, Allah Teâlâ’yı görüyormuşçasına kulluk görevimizi en güzel şekilde yerine getirmek en büyük keramettir.”²⁸⁴

4.1.8. Seyr ü Sülûk

Seyr, sözlük anlamı itibariyle yol²⁸⁵ anlamında kullanıldığı gibi; gezmek, yürümek, gitmek²⁸⁶ anlamlarını da kapsamaktadır. Sülûk ise; yola koyulmak, yolu yürümek, bir meslek veya tarikata girmek anlamına gelmektedir.²⁸⁷ Tasavvuf literatüründe seyr ü sülûk şeklinde her iki kelime beraber kullanılmaktadır.²⁸⁸

Tasavvufî bir kavram olarak seyr ü sülûk ise; müridin bir mürşid-i kâmilin idaresinde manevi ve ruhi yolculuğudur.²⁸⁹ Sâmi Efendi’nin mürşidi Es’ad Erbilî, tasavvuf yoluna giren sâlik’in menzilden menzile yol aldıkça her makam ve menzilin kendine has hallerini müşahede edeceğini ifade etmiştir.²⁹⁰

Seyr ü sülûk’ün aşamalarını Sâmi Efendi şöyle izah etmiştir: “Peygamberlerin varisleri konumunda olan ehil bir şeyhe intisap edilir. Samimi bir şekilde yapılması istenen zikirlere ve viridlere uyulur. Diğer kurallara da uymaya özen gösterilerek bu manevi yolda yol almaya çalışılır. Halîm ve teslimiyetli olanlara müstehab istihareyi takiben zikrullah telkini verilir. Allah zikrinin kalbde yer etmesi veled-i kalb zuhur etmesi gerekir. Sonra ruha, oradan sırra oradan da hafiye oradan ahfâya, oradan da nefsi-nâtıkaya, oradan da vücudun zikr-i küll’e yani zikr-i sultânî’ye intikali gerekir. Böylece bütün sadr ve vücud hücrelerine kadar zikrullahın feyzi sarmalıdır. Bu aynı zamanda sadrın inşirahıdır. Bunlardan sonra nefy ü isbat dersleri gelir. Sonra sırasıyla aşağıdaki murâkabeler yapılır. Sâmi Efendi bu murâkabelerin her birinde bir âyetin

²⁸³ Ramazanoğlu, *Yunus ve Hud Sureleri Tefsiri*, 178; Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, c.8, s.557,558.

²⁸⁴ Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*, s.68.

²⁸⁵ Cürcânî, *Ta'rifât*, s.83.

²⁸⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.294.

²⁸⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.239; Necmuddin Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, s.42; Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, c.3, s.286.

²⁸⁸ Enver Fuad, Ebu Hazzam, *Mu'cemu istilâtu's-sufiyye*, Lübnan 1993, s.96.

²⁸⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.128.

²⁹⁰ Erbilî, *Mektûbât*, s.267. (91. Mektub)

derin bir tefekkür içinde okunması gerektiğini ifade etmiştir. O murâkebeler ve âyetler şunlardır:²⁹¹

- a) Murâkabe-i ahadiyet: “De ki: O, Allah’tır, birdir. Allah samed’dir. (Her şey O’na muhtaçtır, O hiçbir şeye muhtaç değildir.) Ondan çocuk olmamıştır. Kendisi de doğmamıştır. Hiçbir şey O’na denk ve benzer değildir.”²⁹²
- b) Murâkabe-i maıyyet: “Nerede olursanız O sizinle beraberdir.”²⁹³
- c) Murâkabe-i akrabiyyet: “Biz ona şah damarından daha yakınız.”²⁹⁴
- d) Murâkabe-i muhabbet: “Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler.”²⁹⁵

Sâmi Efendi’nin bu anlatılan aşamalarda dikkat çektiği önemli konular vardır. Ona göre bu dersler, tam teslimiyet gösteren ihlaslı ve kabiliyetli müridlere bizzat mürşidi tarafından verilir. Diğer derslere geçmesi mürşidinin onay vermesiyle olur. Müridin kendiliğinden farklı bir vird edinmesi sakıncalıdır. Yapılan bu dersler kişinin ahlakını güzelleştirmelidir.²⁹⁶

4.1.9. Nefis ve Mertebeleri

Cürcanî, (ö.816/1413) nefsi; hayat, his ve irade gücünün taşıyıcısı olan latif buharlı bir cevher olarak tarif yapmaktadır. Bu cevher bedeninin aydınlatıcısıdır. Işığı, bedeninin içini ve dışını aydınlatırsa uyanıklık; yalnız içini aydınlatırsa uyku; her ikisini aydınlatmayacak olursa ölüm meydana gelir.”²⁹⁷ demektedir. Bu da nefsin beden ve ruhtan oluşan bir bütün olduğunu göstermektedir. Ancak bu bütünlük statik olmayıp aktiftir.²⁹⁸

Hucvirî (ö.465/1072) de; nefse muhalefet etmek, bütün ibadetlerin başı ve tam mücahedelerin kemalidir. Kul bundan başka Hakk’a giden bir yol bulamaz. Çünkü

²⁹¹ Ramazanoğlu, *Mükerrer İnsan*, s.58-60; Gökteş, *Mahmut Sami Efendi*, s.68,69.

²⁹² İhlâs, 112/1-4.

²⁹³ Hadid, 57/4.

²⁹⁴ Kaf, 50/16.

²⁹⁵ Maide, 5/54.

²⁹⁶ Ramazanoğlu, *Mükerrer İnsan*, s.60.

²⁹⁷ Cürcânî, *Ta’rifât*, s.165.

²⁹⁸ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli ve Tasavvuf Anlayışı*, Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s.297.

nefse muvafakat kul için helak olmaktır, kurtuluş ise ona muhalefet etmektir.”²⁹⁹ şeklinde ifade etmiştir.

Sâmi Efendi, tasavvufta nefis kavramını “Nefsine adavet et, zira o nefis bana düşmanlık için dikilmiştir.”³⁰⁰ ve “Nefsin bineğindir. Ona rıfk ile muamele et!”³⁰¹ sözleriyle açıklamıştır. Ona göre adâvet emri, nefsin Allah Teâlâ’ya adâvetinden dolayıdır. “Nefsin senin bineğindir” sözü ise nefis ne zaman itaatkâr olursa o zaman ona rıfk ile muamele etmek gerektiğine işarettir. Nefis, mutmeinne derecesine ulaştınca mûtî olur ve o zaman nefsi beslemek lazımdır. Vücudu hareket ettiren nefstir, o da buhar-ı zulmanidir. Vapur ve trenleri yürüten de buhardır. İnsanı yürüten de buhar-ı zulmani olan nefstir. Vapurun buharı tükenince nasıl yürümezse, nefis de gıdasını almazsa ateş ve sudan hâsıl olan buhar-ı zulmani husûle gelemeyeceğinden yürümez. Bu cihetle itaatkâr olan nefse rıfk ile muamele edip gıdasını vermek gerekir. Nitekim âyet-i kerîmelerde; “Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yiyiniz.”³⁰² “De ki, Allah’ın kulları için yarattığı ziyneti ve güzel rızıkları kim haram kıldı?”³⁰³ buyruluyor. Nefis eğer itaat etmiyorsa ona düşmanlık etmek gerekir. Bir kimse düşmanına ikramda devam ederse düşmanı da onu sever. Hâlbuki nefis terbiye olmazdan önce, kendisine rıfk ile muamele ettikçe o düşmanlığa devam eder. Çünkü nefis-i emmâre kötülüğü emredicidir. Bundan dolayı nefis itaat eder hâle gelene kadar mücadele edilir, itaatkâr olunca iyi muamelede bulunulur. Bu da ruhsat ile ameldir.”³⁰⁴

Kitap ve sünnet sevgisinin kalplerde yerleşmesi, hevâ ve şehvetin yok olması için insan nefsiyle mücâhede etmelidir.³⁰⁵ Nefis ile mücadeleye cihad gözü ile bakan Sâmi Efendi, cihad kavramını zahirî ve bâtinî olmak üzere iki kısımda ele almıştır. Zahirî cihad kâfirlerle yapılan cihaddır. Bâtinî cihad ise nefis ve şeytan ile yapılan cihaddır. Bâtinî cihadın zahirî cihada oranla daha zor olduğunu belirten Sâmi Efendi bunun nedenini şöyle açıklamıştır:

²⁹⁹ el-Hucvirî, *Keşfu’l-mahcûb* s.309.

³⁰⁰ Tirmizî, *Zühd*, 34.

³⁰¹ Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, Beyrut 1985, c.5, s.180.

³⁰² A’râf, 7/160.

³⁰³ Arâf, 7/32.

³⁰⁴ Ramazanoğlu, *Musâhabe* 6, s.26,27.

³⁰⁵ Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.299; Bursevî, *Rûhu’l Beyân*, c.2, s.302.

Kâfirlerle yapılan savaşta kâfir, canını ve malını vererek veya barışarak dönebilir. Fakat şeytan dinini almadan senden ayrılmaz.³⁰⁶ Sâmi Efendi nefisle mücadele, dünyada nefisle mücadele edenler ve kıyamet gününde nefisle mücadele edenler şeklinde iki kısımda ele alarak her iki durumda da kişinin nelerle karşılaşacağını ayet-i kerimeler ışığında şöyle izah etmiştir: Kıyamet gününde nefisle mücadele yapmak zorunda kalan kimseler de vardır. Bunlar dünyada nefis mücadelesini yapmamış veya az yapmış kimselerdir. Bunlar nefisleriyle mücadele ede ede kalkacaklar, yani kendi kendilerine düşman olacaklardır. Senin yüzünden bu hale düştüm diye nefislerine çıkışacaklardır. Yasin suresi 54. ayette: "Bugün hiç kimse en küçük bir haksızlığa uğratılmaz. Sadece yapıp ettiklerinizin karşılığını görürsünüz."³⁰⁷ Nahl suresinin 111. âyetinde de: "O gün herkes gelip kendisini savunacak, herkese yaptığıının karşılığı eksiksiz ödenecek, onlara haksızlık edilmeyecektir."³⁰⁸ Âyetlerini delil getiren Sâmi Efendi kulun dünyada iken nefsiyle olan ilişkisinin gözden geçirmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Nefisle savaş dünyada iken yapılmalıdır. Ahirete kalır ise orada nefis ile savaşmanın faydası olmayacaktır. Herhangi bir mazeret de sunulamayacaktır. Bu nedenle nefsin ıslahı burada yapılmalıdır. Nefsin ıslahı da sadece şerh-i sadırla ve daimî zikri nefse kabul ettirmekle olabilir."³⁰⁹ Sâmi Efendi'ye göre; Bugün nefisine tâbi olan yarın yine nefsinin derdine düşecektir. Bugün Rabbinin emriyle meşgul olan yarın da Rabbiyle meşgul bulunacaktır.³¹⁰

Sâmi Efendi nefsin kötülüğü emredici vasıfta olduğunu ve insanın başına gelen kötülüklerin nefisten kaynaklandığını yine ayetlerle izah etmeyi tercih etmiştir. Örneğin; Yusuf suresi'nde: "Onun için ben de nefsimi tezkiye etmiyorum, onu kusursuz görmüyorum."³¹¹ Yani, ben nefsimi temize çıkarmam demiştir. Nisâ suresinde ise: "Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir.

³⁰⁶ Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.269; Ramazanoğlu, *Musâhabe 6*, s.93; Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, c.2, s.233-234.

³⁰⁷ Yasin, 36/54.

³⁰⁸ Nahl, 16/111.

³⁰⁹ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.23-25.

³¹⁰ Ramazanoğlu, *Musâhabe 6*, s.93.

³¹¹ Yusuf, 12/53.

Seni insanlara elçi olarak gönderdik; şahit olarak da Allah yeter.”³¹² buyurmuştur. Sâmi Efendi bu ayetleri hüccet kabul ederek günaha düşmenin kaynağının nefis olduğunu beyan etmiştir.³¹³ Sâmi Efendi, dünyada Allah Teâlâ’yı zikretmekten uzak olanların uğrayacağı akıbetleri Tâhâ suresinden ayetler³¹⁴ okuyarak şöyle açıklamıştır:

“Allah (cc) unutmaktan münezzehdir. Ceza amel cinsindedir kaidesine göre Allah da unutmuş görünüyor. Nasıl yaptıysa öyle karşılanıyor. Yaşadığın gibi öleceksin. Öldüğün gibi de ahirette kalkacaksın. İşte; insan bunu düşünmeli de nefis mücadelesini ve ıslahını burada yapmalıdır.”³¹⁵

Buradan da anlaşılıyor ki, nefisle mücadelede başarılı olmak için zikre devam etmek ve teslimiyet şarttır. Nefisle cihat en büyük cihattır. İnsanoğlunun yaratıcısını unutmadan ihsan bilinci içerisinde hareket edebilmesi için nefisine söz geçirmesi gerekmektedir. Sâmi Efendi nefsin nankör olduğunu ve onunla baş edebilmenin çarelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Allah’ın emirlerine teslim olup O’nu zikrederek, az yemek yiyerek ve oruca devam edilerek nefisle cihat yapılmış olur. Bütün düşmanlar iyilik edince herhalde dostluğa dönerler. Fakat nefis asla dost olmaz. Ona ne kadar iyilik edersen et, o yine daha çok azar ve azılı düşman olur. Onunla cihad ve mücadele gittikçe zorlaşır. Bu sebeple nefisle cihad, en büyük savaştır. Bu da hepimize farz-ı ayındır. Peygamber Efendimizin beyanıyla nefis ile cihad, cihad-ı ekberdir.”³¹⁶

Tasavvufta nefsin çeşitli mertebeleri mevcuttur. Bunlar; nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülheme, nefs-i mutmainne, nefs-i radiye, nefs-i mardıyye, nefs-i kâmile’dir.

Nefs-i Emmâre: Emredici nefis anlamına gelen arapça bir tamlamadır. Bu nefis mertebesi hakkında *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğünde* belirtildiğine göre Kâşânî’nin görüşü şöyledir: “Bu nefis bedenî tabiata meyleder. Lezzet ve hissî şehvetleri körükler.” Yani kalbi ulvî değil, süflî şeylere celbeden şeye nefs-i emmâre denir.³¹⁷ Sâmi Efendi’ye göre nefs-i emmâreden kurtulmak için Allah’ı çok zikretmek

³¹² Nisâ, 4/79.

³¹³ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.26.

³¹⁴ Tâhâ, 20/124-126.

³¹⁵ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.28.

³¹⁶ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.31.

³¹⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.364.

gerekir. Allah zikri ile Allah'ın rahmetine sığınmadıkça nefsin kötülüğünden kurtulmak mümkün değildir. Yusuf (as) dahi o kadar mücadeleden sonra, “Ben nefsimi kusursuz göremem, çünkü muhakkak ki nefis kötülüğü emreder. Ancak Rabbimin rahmet ettiği nefis kurtulabilir.”³¹⁸ demiştir. Allah'ın rahmet etmesi işte dilin, kalbin, nefsin ve bedeninin Allah zikri ile zikr-i daimîye ve huzura kavuşabilmesidir.³¹⁹

Nefs-i Levvâme: Kınayıcı nefis anlamına gelir. Tasavvufî olarak, bir parça kalbin nuru ile nurlanmış, o nur ölçüsünde uyanıklık kazanmış nefistir.³²⁰ Sâmi Efendi levvâme olan nefsin yaptığı kötülükten pişmanlık duyduğunu belirterek Kıyamet suresinin ikinci ayetinde buna işaret edildiğini bildirmiştir. Kıyamet gününe yemin ile başlayan bu surede Allah (cc): “(Kusurlarından dolayı kendini) kınayan nefse de yemin ederim (ki diriltilip hesaba çekileceksiniz.)”³²¹ buyurmuştur.³²²

Nefs-i Mülheme: İlham ve keşfe nail olan nefis anlamına gelen nefis-i mülheme; iyiyi kötüden ayıran irâdedir. Bu, nefsin ulaştığı üçüncü makamdır. Bir iyileşme derecesidir. Artık nefis, sevabını ve günahını Allah'ın yardımı ile bilmektedir.³²³ Sâmi Efendi mülheme olan nefsin ortada olduğunu belirterek bu mertebenin de tehlikeli olduğunu şöyle açıklamaktadır: Mülheme olan nefis dahi tehlikelidir. Çünkü Allah Teâlâ Şems suresinde tam dokuz defa yemin ettikten sonra Mülhemenin durumunu açıklamıştır. Mülheme olan nefis iman ile küfür arasındadır. Henüz tehlike geçmemiştir. Dikkatli olup doğru karar verilmelidir. Sâmi Efendi aşağıdaki âyetleri okuyarak açıklamıştır:

"Biz ona iki göz, bir dil, iki dudak vermedik mi; iki apaçık yolu (hayır ve şer yollarını) göstermedik mi? Fakat o, sarp yokuşa atılmadı."³²⁴ Yani nefisini Hak tarafına teslim edip de bâtıldan korunamadı demektir. Nefisini bâtıldan âzâd edip de Hakk'a, imana, takvaya verebilseydi işte o zaman kurtulacaktı. Fakat bunu yapmadan önce daha tehlike içerisinde idi. Bu üç mertebe mutlaka tehlikelidir. Devamlı kötülük

³¹⁸ Yusuf, 12/53.

³¹⁹ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.32.

³²⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.365.

³²¹ Kıyâmet, 75/2.

³²² Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.32.

³²³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.366.

³²⁴ Beled, 90/8-11.

emreder. Yapar, yaşar, doymaz, pişman olmaz. Pişman olsa da yine de vazgeçmez. Hak ile bâtil arasında bocalar durur. Fısk u fücür ile takva arasında sıkışıp kalır.³²⁵ Sâmi Efendi mutmaine nefsi şöyle açıklamıştır:

İnsan anılmaya değer bir varlık değildi. Ancak insan ne zaman “Allah’a iman ettim ve ona teslim oldum.” derse o zaman Allah’ın kulu olduğunu itiraf ederek Allah katında kıymet kazanır.³²⁶ O vakit de Allah ona hitap eder:

“Ey mutmain olan nefis! Dön artık, sana hitap ediyorum. Bana gel. Benden tarafa. İşte şimdi ben senden hoşnut ve sen de beni severek ve hoşnut olarak gel. Salih kullarımın arasına gir. Onlarla birlikte cennetime giriver.”³²⁷ Hitaplarına mazhar olarak kıymetli ve şerefli bir mertebe kazanır. Sâmi Efendi, mutmain olan nefsin ardından râdiye ve mardıyye mertebelerine ulaşacağını bu ayetle açıklamıştır.

Nefs-i Râdiye, hoşnut kalan ve razı olan nefis demektir. Bu nefis, rıza makamına eren nefistir.³²⁸ Nefs-i Mardıyye ise, kendisinden razı ve hoşnut olunan nefis anlamına gelir. Allah’ın razı olduğu nefistir.³²⁹ Sâmi Efendi Râdiye ve Mardıyye makamlarının nefs-i mutmainne’nin üstünde olduğunu belirtmiştir.³³⁰

Nefs mertebelerinin sonuncusu olan nefs-i kamile’ye yüklenen anlamlar da şöyledir: Nefs-i Kâmile olgun hale gelmiş olan nefistir. Sâmi Efendi’ye göre nefsin yedinci sıfatı da kemâldir.³³¹ İnsan bu hali ve vasfiyle mükerrer olur.³³² ve: “Allah katında sizin en değerliniz takvası en yüce olanınızdır.”³³³ Sırrına mazhar olur. “yoksa koyun gibi yer-içer, yatar-uyur ve gezerse, bu insanın hiçbir şeyi anılmaya değmez. Onda asla mükerrerlik olmaz.”³³⁴

³²⁵ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.33,34.

³²⁶ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.35.

³²⁷ Fecr, 89/27-30.

³²⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.366.

³²⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.365.

³³⁰ Ramazanoğlu, *Musâhabe 4*, s.87.

³³¹ Ramazanoğlu, *Musâhabe 4*, s.87.

³³² Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.35.

³³³ Hucurat, 49/13.

³³⁴ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.36.

Nefs-i kamile'ye ulaşmakla işin bitmeyeceğini aksi takdirde zarar görülebileceğini Sâmi Efendi şöyle açıklamıştır: “Bu yolda yani seyr ü sülûkta artık işin tamamlandı, gidebilirsin demek yoktur. Çünkü bu yolun sonu yoktur. Benim işim bitti düşüncesine kapılarak hareket eden yolu yarıda bırakmış olur. Bundan dolayı da müthiş zarar görür.”³³⁵ Sâmi Efendi, seyr ü sülûk yolunda edep ve disiplin konusuna dikkat çekmiş, tavsiyelerini şöyle sürdürmüştür: “Edep bu yolun en önemli esaslarındandır. Bu yolda edeple yürünmesi gerekir. Edebli davranmayan kişi mânen kovulur. Yine disiplin de bu yolda önem taşır. Yapılan derslerde edebe riayet edilmelidir. Teheccüd namazı kılınmalıdır. Dersler seher vaktinde yapılmalı ki ateş tam yanmış olsun. Çünkü tencerede bulunan yemek hafif ateşte pişer mi? İçinde et var, sebze var. Sebze çabuk pişer ama et çiğ kalır. Yemek iyi pişmez ise yenilmez. Kalbin hastalıklarının tedavisi ve nefsin mertebeler kazanabilmesi için devamlı zikir yapılması gerekir. Zikrin zamanına ve edebine dikkat edilerek yapılması gerekir. Zikir ihmal edilmemelidir. İhmal asla affedilmez ve kişiye fayda vermez.”³³⁶

Nefsin sayılan mertebelerini aşip ilahi hitaba muhatap olmak kulağa hoş gelen bir durumdur. Ama o mertebeye ermek için bıkmadan, usanmadan çaba sarf etmek gerekmektedir. Dünyalık elde etme yolundaki bazı hedeflerimize ulaşmak zaman ve sabır gerektirdiği gibi bu konuda da sabırlı olmak lazımdır.

4.1.10. Riyazet

Sözlükte, terbiye ve ıslah etmek, idman yapmak, eğitmek, boyun eğdirmek, çekici fakat faydalı olmayan şeylerden uzak, faydası ve zorluğu olanları yapmaya kendini alıştırmak, yiyip içmeyi azaltmak suretiyle nefsi terbiye etmek gibi anlamlara gelmektedir.³³⁷ Tasavvuf terminolojisi olarak, tasavvuf yoluna girenlerin kötü huylardan uzaklaşarak ilâhi ahlâk ile ahlâklanmaları,³³⁸ konuşmayı, uyumayı ve yemeyi, nefsi terbiye etmek amacıyla azaltarak ahlakın güzelleştirilmesi hedefine ulaşmaktır.³³⁹ Riyâzet tasavvufçulara göre, kalbi kötü huylardan temizleyerek, nefse

³³⁵ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.93.

³³⁶ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.94,95; Göktaş, *Mahmud Sami Efendi*, s.183.

³³⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c.1, s.1255-1256; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s.302; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.3, s.50.

³³⁸ Ankaravî, *Minhâcu'l-fukarâ*, Bulak 1256, s.156.

³³⁹ Cürcânî, *Ta'rifât*, s.150; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri sözlüğü*, s.597; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.438-349.

ait huyların istikamet üzere olması için, kalbi iyi huy ve faziletlerle donatılması anlamına gelir.³⁴⁰

4.1.10.1. Az Konuşma

Sâmi Efendi'nin halifesi Musa Topbaş Efendi, Sâmi Efendi hakkında: “Velilerin bazıları çok konuşurken bazıları da susar. Sâmi Efendi'nin sözleri çok az olurdu. Her şeyden pek bahsetmezdi.”³⁴¹ diyerek bu özelliğine dikkat çekmiştir. Zaruret olmazsa saatlerce konuşmayan Sâmi Efendi, bu konuşmadığı zamanlarda devamlı olarak zikir halinde olmuştur. Edepli ve sükût üzere olanları sevip yanlarında oturarak onları onurlandırmıştır.³⁴² Az konuşmanın ve sükût üzere olmanın önemini sohbetlerine de taşıyan Sâmi Efendi'nin sükût sohbeti yaptığı da ifade edilmektedir.³⁴³

Dervişlerin az konuşup susmaya alışmaları için müridler tarafından bazı uygulamalar yapılmıştır. Bu uygulamalardan biri de dervişlerin dillerinin altına bakla konulması olmuştur.³⁴⁴ Böylece baklayı düşürmeme derdinde olan dervişler konuşmazlarmış. Bu örnekte çok konuşan dervişlere tasavvufi terbiye içerisinde nasıl çözüm bulunduğunu görmüş olmaktadır. Bir sohbetinde Sâmi Efendi, Allah Teâlâ'nın insana bir dil ve iki dudak verdiğinden bahsetmiştir. Yani insanın bir konuşup iki susmasının gerekliliğine dikkatlerimizi çekmiştir. Sohbetin bitiminde iki derviş kendi aralarında “Bundan sonra bir konuşup iki susacağız.”³⁴⁵ demişlerdir.

Peygamberimiz Hz. Muhammed (sas), “Allah'a ve ahiret gününe iman eden ya hayır söylesin veya sussun.”³⁴⁶ buyurmuştur. Söyleyecek sözlerimiz fayda sağlayacaksa konuşmamız gerektiğini ifade eden Peygamber Efendimiz'in çağrısına kulak vermeliyiz. Bazı durumlarda susmak da en güzel cevap olmaktadır. Sâmi

³⁴⁰ Abdurrahman b. Muhammed, İbn Haldun, *Şifâu's-sâil* (Tasavvufun Mahiyeti) Haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s.129.

³⁴¹ Abdullah Sert-Ahmet Taşgetiren-Murat Karaman, *Allah Dostunun Dünyasından*, s.57.

³⁴² Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, s.36; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.124.

³⁴³ Sâmi Efendi'nin sükût sohbeti şöyle olmuştur: Önce hafızlardan birine Kurân-ı Kerim okutan Sâmi Efendi daha sonra sohbetine besmele, hamdele ve salvele ile giriş yaparak; “Bugünkü konumuz sükûttur” diyerek başını önüne eğip murakabe tarzında sükût vaziyeti almıştır. Yaklaşık elli dakika süren sükût sohbetinin sonunda Sâmi Efendi: “Allah kabul etsin. Elhamdülillah, sohbetimiz sona erdi.” demiştir. Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, s.164.

³⁴⁴ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, s.166.

³⁴⁵ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, s.166.

³⁴⁶ Buhârî, Edeb, 31,85; Müslim, İmân, 74,75.

Efendi'nin hayatına ait örneklerde gördüğümüz üzere, az konuşması hatta sükût sohbeti yapması dikkat çekicidir.

4.1.10.2. Az Uyuma

En büyük zevki seher vakitlerini ihya etmek olan Sâmi Efendi'nin az uyuduğu bilinmektedir. Sâmi Efendi ile seyahat edenler ve onun misafiri olanlar geceleyin hangi saatte kalkılırsa kalkılsın Sâmi Efendi'nin o saatlerde ayakta olduğuna şahit olmuşlardır.³⁴⁷ Sâmi Efendi, az uyuma konusunda çevresindekilere örnek olmuştur ve uykuya “istirahat” gözüyle bakmıştır. Sâmi Efendi, bir Anadolu seyahatinde misafir kaldığı evde yapılan sohbetin ardından, “Efendim! Yatağınız hazır, yatabilir, uyuyabilirsiniz.” denildiğinde Sâmi Efendi: “Onun adı istirahat” cevabını vermiştir. Bir müddet geçtikten sonra aynı sözün hatırlatılması üzerine (yatıp, uyuması) Sâmi Efendi tebessüm ederek, tekrar “onun adı istirahat”³⁴⁸ diyerek uykuyu istirahat olarak değerlendirmiştir.

4.1.10.3. Az Yemek

Sâmi Efendi, sohbetlerinde sık sık az yemenin öneminden bahsederek, bunu ayet, hadis ve hikmetli sözlerle açıklamıştır.³⁴⁹ Sâmi Efendi, çok yemenin gaflet vereceğini, çok zikrin ruhu güçlendireceğini söyleyerek “yemeğin çok yenilmesi kişinin ömrü uzatmaz. Az yenildiğinde de kişinin ömrü azalmaz.”³⁵⁰ buyurmuştur. Sâmi Efendi, telif ettiği kitaplarında az yemenin faydalarını on maddede şöyle özetlemektedir:

1. Açlıkta kuvvetli hâfıza, toklukta ise unutkanlık olur.
2. Açlık kalbi inceltirken, tokluk kalbi katılaştırır.
3. Açlık insanı tevazu sahibi yapar. Tokluk ise övünmesine sebep olur.
4. Açlıkta fakir kimseler akla gelir. Toklukta ihtiyaç içinde olanlar unutulur ve düşünülmez.
5. Açlıkta nefsanî ve şehvî dilekler kırılır. Toklukta ise nefs-i emmâre kuvvetlenir.

³⁴⁷ Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*, s.24; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.130.

³⁴⁸ Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hâtıralar 3*, s.120.

³⁴⁹ Özdamar, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*, s.23.

³⁵⁰ Eriş, *Mahmud Sâmi Efendi'den Hâtıralar 3*, s.117.

6. Açlıkta bedende zindelik ve uyanıklık meydana gelir. Toklukta gaflet ve uyku ağır basar.
7. Açlıkta kulluk etmek ve ibadetlerde devamlılık kolay olur. Toklukta gevşeklik ve tembellik oluşur.
8. Açlıkta hastalıktan uzak, sağlıklı bir bedene sahip olunur. Toklukta beden yıpranarak hastalık meydana gelir.
9. Açlıkta vücut hafif ve rahat olur. Toklukta ise vücut ağırlaşır.
10. Açlıkta sadaka verme ve infak etme konusunda daha hassas duygular içerisinde olunur. Kıyamet günü geldiğinde sadakasının gölgesinde oturur.³⁵¹

Sâmi Efendi'nin az yemenin yararlarını saymış olduğu bu maddelerde görülüyor ki hem sağlık açısından hem de manevi açıdan kişi sağlıklı olmak istiyor ise az yemelidir. Sâmi Efendi çok yemek yiyenlerin ibadetlerini yapmakta zorluk çekebileceğine de dikkat çekerek:

“Kalb aynasının göstermesi için bedenın süzülmesi gerekir. Özellikle akşam yemeklerini azaltmamız lazımdır. Akşamleyin tıka basa yiyenlerin seherde kalkmaları zorlaşır.”³⁵² demiştir. Sâmi Efendi az yemenin faydalarını şu örnekte açıklamıştır: Muhammed b. el Hâris (ra) şöyle der: beş farklı gruba beş şey sual ettim. Hepsi de aynı yanıtı verdiler:

Doktorlara, “devânın en şifalı sı hangisidir?” diye sormuşlar: “Az yemektir.” diye cevap vermişlerdir. Hikmet ehli kişilere, “insanı ibadet etmeye yönelten, yönlendiren şey nedir?” diye sorduklarında, hikmet ehli kişiler: “Az yemektir.” demişlerdir. Zâhid olan kişilere, “Allah’a bağlılığı güçlendiren şey nedir?” dediklerinde, zâhitler: “Az yemektir.” cevabını vermişlerdir. Âlimlere, öğrenilen ilimlerin korunmasında, hıfzedilmesinde faziletli şeyin ne olduğu sual edildiğinde âlimlerin cevabı: Yine “az yemektir.” olmuştur. Âmirlere “lezzet veren ve gıdalı yemek nedir?” denildiğinde, âmirler: “Az yemektir.” demişlerdir.³⁵³

Sâmi Efendi, Hz. Ali, (ra) ile Hz. Ebû Bekir (ra) arasındaki konuşmayı şöyle aktarmaktadır. Hz. Ali, (ra) Hz. Ebû Bekir’e (ra) “Hayır işlerinde her zaman bizden

³⁵¹ Ramazanoğlu, *Mükerrer İnsan*, s.24,25; Ramazanoğlu, *Musâhabe 4*, s.109-111.

³⁵² Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, s.67; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.126-129.

³⁵³ Ramazanoğlu, *Mükerrer İnsan*, s.27; Ramazanoğlu, *Musâhabe 4*, s.111.

önce davranıyorsun. Bizden önce gidiyorsun. Bu özelliğinin nedenleri nelerdir?” diye sorduğunda Hz. Ebû Bekir (ra) şu cevabı vermiştir: “Kendime beş şeyi ilke edindim:

1. İki türlü insan gördüm. Bazıları dünyayı istemekte bazıları da ahireti arzu etmektedir. Ben Allah’ı istedim.
2. Müslüman olduğumdan bu yana doyana kadar yemek yemedim. Mârifetullahın vermiş olduğu zevk ve tat, bana dünya yemeğinden daha tatlı geldi.
3. Müslüman olduğumdan beri su ve şerbetleri kanasıya içmedim. Mârifetullahın vermiş olduğu zevk ve tat, bana dünya şerbetlerinden daha tatlı geldi.
4. Müslüman olduğumdan beri karşılaşmış olduğum dünya ve ahiret amellerinden, ahiretimi ilgilendiren amelleri tercih ettim.
5. Peygamberimiz’in (sas) sünnetine sımsıkı sarıldım. Ondan bir saat olsun ayrı kalmamaya gayret ettim. Hicret esnasında da Sevr mağarasında onunla beraber oldum.³⁵⁴

Allah’ın emir ve yasaklarına riayet eden ve Rasulünün sünnetini takip etmeye çalışanlar üstün faziletlere nail olurlar. Bu faziletlere sahip olmanın bir yolunun da az yemek ve içmekten geçtiği belirtilmektedir.

4.1.11. Kalb

Lügatte kalb; bir şeyi bulunduğu durumdan bir başka duruma çevirmek³⁵⁵ bir şeyin ortası, özü, hakikati³⁵⁶ gibi manalara gelmektedir. Tasavvufi olarak kalb kelimesi; Allah’ın tecelli ettiği yer, ruh, akıl, mana ile maddenin birleştiği yer, ilahi latife, insanın mahiyeti gibi anlamlara gelir. Biyolojik manada kalb, insanlarda bulunduğu gibi hayvanlarda da bulunmaktadır. İkinci manada da kalb yalnız insanlarda bulunur. Bu da insanı hayvandan ayırd eden bir özelliktir. Mutasavvıflara göre; manevi kalb ile maddi kalbin arasında bir bağlantı mevcuttur. İnsanın hakikatini gösteren bu kalb, idrak etme ve bilme özelliklerine sahiptir. Türkçemizde kalbe gönül

³⁵⁴ Ramazanoğlu, *Mükerrerrem İnsan*, s.28,29; Ramazanoğlu, *Musâhabe 4*, s.116-117.

³⁵⁵ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.41; İbn Manzûr, *Lisânu ’l-Arab*, c.1, s.687; Firûzâbâdî, *el-Kâmusu ’l-muhît*, c.1, s.163.

³⁵⁶ Firûzâbâdî, *el-Kâmusu ’l-muhît*, c.1, s.163; Asım Efendi, *Kamus*, c.1, s.446.

denilmektedir.³⁵⁷ Gönlün kalb diye adlandırılması, çeşitli olaylara göre değişmesi ve diğer organlardaki tasarrufundan dolayıdır.³⁵⁸ Kur'ân-ı Kerim'in yüz otuz iki âyetinde geçen kalb³⁵⁹ kelimesi, insanoğlunun anlayan, kavrayan, düşünen, inanan ve şüphe edici yönünü,³⁶⁰ insanın gazez ve sinirin gizli olduğu yer,³⁶¹ akıl³⁶² gibi anlamlara gelmektedir.

Kalb iki anlamda kullanılır. Birincisi bütün insanların sol memesinin alt kısmında yer alan, şekli çam kozalağına benzeyen maddî kalb,³⁶³ diğeri nefs-i natika ile ruh arasında bulunan nura benzeyen bir yapıya sahip bir cevherdir.³⁶⁴ Sûfiler kalbi ikinci anlamda kullanmışlardır.

Gazalî kalb konusunda şöyle demiştir: Rabbini bilip O'na yönelerek ameller işleyen ve Allah Teâlâ'nın katında olanları keşfeden kalbtir. Diğer organlar da kalbe tâbi olur. Kalbin hizmetini görürler.³⁶⁵ Sâmi Efendi, kalb konusunda ısrarla durarak, özellikle Peygamberimiz'in (sas): "Cesette bir çiğnem et parçası vardır. O et parçası iyi olursa bütün ceset iyi olur, o bozuk olursa bütün ceset bozuk olur."³⁶⁶ hadis-i şerifini hatırlatarak Allah'ın nazar ettiği yerin kalb olduğunu bildirmektedir. Ve ayrıca Kâbe'yi bina edenin Hz. İbrahim (as), lakin kalbin bânisinin Allah Teâlâ olduğunu vurgulamıştır.³⁶⁷

Sâmi Efendi, kendisini ziyarete gelenlere hep şu tavsiyede bulunmuştur: "Bütün manevî hastalıkların merkezi kalbtir. Orası düzelmeden hiçbir şey düzelmez.

³⁵⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.264.

³⁵⁸ Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.45; Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, c.1, s.182.

³⁵⁹ Muhammed Fuad Abdulkakî, *el-Mu'cemu'l-mufehres li elfazı'l-Kur'âni'l-kerîm*, İstanbul 1990, s.549-551.

³⁶⁰ Tevbe, 9/64-67.

³⁶¹ Tevbe, 9/15.

³⁶² Hacc, 22/46; Kaf, 50/37.

³⁶³ Cürcânî, *Ta'rifât*, s.75.

³⁶⁴ Kâşânî, *Istılâhâtu's-sûfiyye*, s.145.

³⁶⁵ Gazzalî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, c.3, s.7.

³⁶⁶ Buhârî, *Îmân*, 39; Müslim, *Müsâkât*, 107.

³⁶⁷ Dâna, *Sultanü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmî Ramazanoğlu*, s.12.

Kalbi zikrullah ile meşgul etmek lazımdır.”³⁶⁸ Kalb, eğer ruhun himayesinden uzaklaşırsa şeytanın ona musallat olacağını söyleyen Sâmi Efendi, böylece kalbin şeytanın oyuncağı haline geleceğini ve onu helak edeceğini bildirmektedir.³⁶⁹ Sâmi Efendi, kalbin hastalıklı olmasını safra hastalığı olan kişiye benzetmiştir. Safra hastasına tatlı bir yemek sunulsa da o hasta bundan tat alamaz. Ama hastalıktan kurtulunca o yemeğin tadını rahatlıkla alır. İşte bu örnekte olduğu gibi imandan tat alabilmek için kalbin hastalıklarından kurtulmak gereklidir.³⁷⁰

Haşr suresindeki; “Şayet biz bu Kur’ân’ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, onu Allah korkusundan titremiş ve paramparça olmuş görürdün. İşte bu misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz.”³⁷¹ âyeti hakkında Sâmi Efendi, şu açıklamalarda bulunmuştur: “Kur’ân hükümleriyle dağlar mükellef olmadığı halde eğer böyle bir şey olsaydı onların Allah korkusundan parçalanacağı bildirilmiştir. Kur’ân hükümlerine muhatap olup ve itaat etmeye mecbur olan insanların bu âyetlere duyarsız kalması kalplerinin katıllığını ve hastalıklı olduklarını göstermektedir.”³⁷²

Sâmi Efendi kalbi bukalemuna benzetmiştir. Ona göre kalb, etrafında bulunanların rengine dönüşme kabiliyetine sahiptir. Huzur içinde olanların yanında ise huzurlu olur. Gaflet içerisinde olanların yanında ise ondan pay alır. Bu yüzden gafil kişilerle fazla beraber olmaktan kaçınılmalı, zorunlu durumlarda ise işini halledip oradan ayrılmak gerekir.”³⁷³ Sâmi Efendi bir sohbetinde, kalbin nurlanması için temizlenmesi gerektiğini aksi halde kalbin hastalıklardan kurtulamayacağını şöyle anlatmıştır: “İnsanın vücudu topraktır ve toprağa mensuptur. Uyuma ve yeme gibi ihtiyaçları itibariyle hayvânîdir. Fakat ruh açısından bakıldığında nurânî olduğu görülür. Hakk’a mensuptur. İnsanoğlunda vücudun işleri üstün olması durumunda kişi Allah Teâlâ’dan uzaklaşır. Bunun sonucunda kalb karararak ruh zayıf duruma düşer. Ama kişide ruhun isteklerinin üstün gelmesi durumunda, o kişi Allah’a yaklaşmış olur. Bedeni ve kabi nurlanır. Bundan dolayı kalbin temizlenmesi ve nurlandırılması

³⁶⁸ Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi’den Hâtıralar 2*, s.147.

³⁶⁹ Ramazanoğlu, *Hazreti Yusuf*, s.30; Bursevî, *Rûhu’l Beyân*, c.9, s.46.

³⁷⁰ Ramazanoğlu, *Musâhabe 1*, s.123,124.

³⁷¹ Haşr, 59/21

³⁷² Ramazanoğlu, *Musâhabe 2*, s.28.

³⁷³ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.40.

gerekir. İnsanın kalbî hastalıklardan kurtulmasının yolu kalbin temizlenmesinden geçer.³⁷⁴

Sâmi Efendi, kök kısmı çürük olan bir ağaç, dallarından ve yapraklarından belli olur. Meyvesinden anlaşılır. Bunun gibi kalbte bulunan bir hastalık ve çürüklüğün alameti de insanın bedeninin bütün organlarından belli olur. Yapacağı işlerde onun izleri ve zararları göze çarpar.³⁷⁵ diyerek kalbin ne kadar önemli olduğunu beyan etmiştir. Sâmi Efendi'ye göre kalbe perde olan düşünceler altı çeşittir:³⁷⁶

- 1- Nefis tarafından kalbe etki eden hevâcis.
- 2- Şeytan tarafından kalbe ilga olan vesveseler.
- 3- Melek tarafından kalbe ilga olan ilhamlar.
- 4- Allah Teâlâ tarafından kalbe gelen vâridât.
- 5- Hisler tarafından kalbe giren suver-i kâinat.
- 6- Akıl tarafından kalbe gelen ma'kûlât.

Sâmi Efendi'ye göre, tarikata yeni girip başlangıç aşamasındaki kişiye bu düşüncelerin hepsi perdedir. Kalbi bu düşüncelerin hepsinden korumak gerekmektedir. Sâlik ancak bu şekilde cemâl-i zâtiyi müşâhede edebilir. Allah'ın esmasının ve sıfatlarının tecelli nurlarını müşâhede edebilir.³⁷⁷ Kallb, Allah'ın dini üzerinde bulunup O'na itaat etmezse harap olur. Çünkü Allah Teâlâ kalbi kendi zatına tahsis etmiştir.³⁷⁸ Sâmi Efendi, kalbin mânevî hastalıklarının tedavisi için beş ilâç tavsiye etmiştir.³⁷⁹ Bunlar:

- 1- Az yiyerek ve oruç tutarak açlığa riayet etmek.
- 2- Geceleri ibadet ile geçirmek. Seher vakitlerini Allah Teâlâ'yı anarak, O'na dua ve istiğfar ederek değerlendirmek.
- 3- Daima zikir halinde bulunarak Allah'ı çok çok anmak.
- 4- Doğru sözlü ve salih kişilerle birlikte olup onlarla sohbet etmek.

³⁷⁴ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.76; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.199.

³⁷⁵ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.77.

³⁷⁶ Ramazanoğlu, *Musâhabe 6*, s.188.

³⁷⁷ Ramazanoğlu, *Musâhabe 6*, s.188; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.189.

³⁷⁸ Ramazanoğlu, *Yunus ve Hud Sureleri Tefsiri*, 190.

³⁷⁹ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.41; Ramazanoğlu, *Musâhabe 4*, s.170; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.195.

5- Anlamı üzerinde tefekkür ederek Kur'ân-ı Kerim okumak.

Sâmi Efendi'nin eserleri bölümünde de belirttiğimiz üzere, Sâmi Efendi Allah'ı zikredip etmemesine göre kalbi beş kısma ayırmıştır. Ölü kalp, hasta kalp, gâfil kalp, zâkir kalp, diri kalp.³⁸⁰

4.1.12. Marifet

Marifet; sezgi, iç tecrübe, hissetme ve yaşama yoluyla peş peşe oluşarak idrak etme, anlama, kavrama, bilme, gerçeğe vâkıf olma, görüp yaşayarak ve tadarak elde edilen bilgi anlamlarına gelmektedir.³⁸¹ Es'ad Efendi, "Bazı küçük olan şeyler insanın hayatında fazla yer alırsa gerçek olan şeyleri gölgeler. Böylece küçük şeylerin ardında bulunan muazzam şeyleri görmeyi de engellemiş olur."³⁸² diyerek marifetullah da işte böyledir demiştir. Sâmi Efendi'ye göre gerçek tahsil marifetullah tahsilidir. Cenab-ı Hakkın büyüklüğünü kalpte duyup hissetmek ilmin aslıdır. Bu ilme sahip olmak en büyük şereftir.³⁸³ Gerçek marifet yani Allah Teâlâ'yı tanımak ancak ibadet yoluyla gerçekleşir. Allah'ı anma dışındaki meşguliyetler O'na ulaşmaya engel olur.³⁸⁴

İlim insanı marifetullaha ulaştırmalıdır. Marifetullahtan uzak âlimlere uymamak gerekir. İlim ehli olmadıkları halde âlim olduklarını savunanlara tâbi olmamak lazımdır. Âlim gibi görünen bu kişilerin ilmi mal ve mevki kazanma aracı yaptıklarını ifade eden Sâmi Efendi, şeriata uyan ve seyr u sülûk bilgisine sahip âlimlere uymanın gerekliliğine işaret etmiştir.³⁸⁵ Amellerin en faziletli olanının marifetullah olduğunu belirten Sâmi Efendi, salikin ilahi marifetlere, hasenat ve taate devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁸⁶ Sekinet isteyeninin marifetullaha ulaşması gerekir. Çünkü marifetullah, kalpte sekinet ve sükûnu gerektirir.³⁸⁷

³⁸⁰ Ramazanoğlu, *Bayram Sohbetleri*, s.55-64; Ramazanoğlu, *Musâhabe 4*, s.120.

³⁸¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.60; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c.9, s.236.

³⁸² Vett, *Kelâmî Dergâhı'ndan Hatıralar*, s.127.

³⁸³ Topbaş, *Altın Silsile*, s.530; Eriş, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hatıralar 1*, s.21.

³⁸⁴ Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.369; Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, c.2, s.501.

³⁸⁵ Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.247.

³⁸⁶ Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.300.

³⁸⁷ Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.348; Göktaş, *Mahmut Sami Efendi*, s.89.

Sâmi Efendi, sünnete uymadan marifetullaha ulaşmanın düşünülemeyeceğini söyleyerek Allah'ı tanımanın yolunun sünnete tâbi olmaktan geçtiğini ifade etmiştir.³⁸⁸ Kul, Allah'tan başka her şeyden yüz çevirmeli ki sırat-ı müstakime ulaşabilsin diyen Sâmi Efendi, bunun için de marifetullahı kazanmanın şart olduğunu söylemektedir. Yani sırat-ı müstakim marifetullahtır.³⁸⁹ Mahlûkat ağacının meyvesinin marifet olduğunu ifade eden Sâmi Efendi, eğer bir bir kulda marifet-i ilâhiyye yoksa meyvesi de yoktur demektedir.³⁹⁰

4.1.13. Muhabbet

Muhabbet kelimesinin kökü “el-hubb”dur. Sevmek, sevimli bulmak, saf sevgi, aşk, rağbet etmek ve dost gibi anlamlara gelmektedir.³⁹¹ Sâmi Efendi, “Allah Teâlâ mevcudâtı yaratarak her birine bir nasip takdir etmiştir. İnsanın hazzı ve nasibi, muhabbetullah ve marifetullah olarak takdir olunmuştur. Her kim bu nasiplerden ayrı düşerse helak olur.” dedikten sonra uyarılarını şöyle sürdürmüştür: “Siz de Allah'a muhabbet ve marifet nasiplerinize nail olmaya ve kazandıktan sonra elinizden kaçırmamaya gayret ediniz. Sevilmecek şeyleri sevmekle muhabbet hususunda Allah'a ortak koşmayınız. Aksi takdirde şirk vadilerinde helak olursunuz.”³⁹²

Muhabbetsiz tasavvuf ve İslam'ın düşünülemeyeceğini ifade eden Sâmi Efendi, kalbindeki muhabbeti yokla da hâlini tefekkür et, muhabbetin neye galiptir.”³⁹³ demektedir.

³⁸⁸ Ramazanoğlu, *Musâhabe 1*, s.138.

³⁸⁹ Ramazanoğlu, *Fatiha Suresi Tefsiri*, s.46; *Rûhu'l Beyân*, c.1, s.113.

³⁹⁰ Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.123; Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, c.1, s.325.

³⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c.1, s.742-746.

³⁹² Ramazanoğlu, *Bakara Suresi Tefsiri*, s.90; Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, c.1, s.256.

³⁹³ Ramazanoğlu, *Musâhabe 1*, s.36.

SONUÇ

Bu çalışmada, 1892-1984 yılları arasında yaşamış mutasavvıflarımızdan Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun hayatı ve tasavvufi görüşleri ele alınmıştır. Ramazanoğlu'nun yaşadığı zaman, Osmanlı Devleti'nin son dönemini ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarını içine alan bir dönem olması ve dolayısıyla; siyasî, sosyal, ekonomik, kültürel ve dinî vb. alanlarda zorlu günlerin yaşandığı bir süreçten geçilmesinden dolayı ayrı bir önem arz etmektedir.

Adana'nın Tepebağ mahallesinde doğan Sâmi Efendi, Adana'da rüşdiye ve idâdî eğitimi sonrası tahsil hayatına İstanbul'da Dârul-fünûn Hukuk Fakültesinde devam etmiştir. Sâmi Efendi'nin tahsil hayatına bakıldığında Dârul-fünûn Hukuk Fakültesi'ni bitirmesine rağmen kul hakkı endişesinden dolayı, geçimini temin etme noktasında mezun olduğu alandan değil de bir ticarethanenin muhasebesini tutarak hareket etmesi göze çarpmaktadır. İstanbul'da vatani görevini îfa ettikten sonra Kelâmî Dergâhı şeyhi Es'ad Erbîlî'ye intisab eden Sâmi Efendi, seyr-ü sülûkünü tamamladıktan sonra Es'ad Erbîlî tarafından kendisine Nakşibendî hilâfeti verilmiştir.

Gerek Adana'da gerek İstanbul'da İrşad görevini yerine getirirken birçok konuda etrafındakilere örnek olan Sâmi Efendi, çevresi tarafından sevilen, sayılan ve muhabbet duyulan şahsiyetler arasında yerini almıştır. Dokuz ay kadar kalmış olduğu Şam'da da gönüllere girmeyi bilmiş, orada dersler vererek irşat görevini yerine getirmiştir. Şam'da yaşadığı dönemde oradaki hocaları da ihmal etmemiş, onları ziyaret edip onlarla sohbetler gerçekleştirmiştir. Sâmi Efendi halife olarak yerine Musa Topbaş Efendi'yi seçerek ona icâzetnâme vermiştir. 1917 (h. 1333) yılında Konya'nın Kadınhanı ilçesinde dünyaya gelen Musa Topbaş Efendi, maddî ve manevî tahsilini devrin önde gelen âlimlerinden özel dersler alarak tamamlamıştır.

Sâmi Efendi, sünnete olan bağlılığını davranışlarıyla göstermiştir. Yeme-içmede, giyimde, aile hayatında vb. konularda Peygamberimizin yolundan gitmiştir. Genç-yaşlı, zengin-fakir, her kim olursa olsun herkese karşı alçakgönüllü bir şekilde

yaklaşan Sâmi Efendi, temizlik konusunda da maddi ve manevî temizliğin önemine dikkat çekmiştir. Yemek yeme hususunda sünnet üzere hareket eden Sâmi Efendi, uyanıklıkla yenilen her lokmanın maneviyatın tekâmülüne yardımcı olduğunu beyan etmiştir. Önüne konulan bütün nimetlere şükrederek örnek olmuştur. Seher vakti konusundaki hassasiyeti, helal-haram duyarlılığı, sadece kul hakkına riayeti değil hayvanlara karşı beslemiş olduğu sevgi şefkati, günlük yaşantısında belirlenen zaman içinde nerede bulunmak gerekiyorsa orada bulunma gibi ahlâkî özelliklerinin olduğu anlaşılmaktadır. Her ne iş olursa olsun Allah rızası için yapılması gerektiğini ifade eden Sâmi Efendi, cömertlik konusunda Allah rızasını göstererek örnek bir hayat sergilemiştir. Sâmi Efendi'nin yaşantısında ve ailesine karşı davranışlarında sünneti tatbik etmeye çalıştığını görmekteyiz. Örneğin, aile halkının gönlünü almış ve eşine ev işlerinde yardımcı olmuştur. Sâmi Efendi'nin helal haram duyarlılığı ahlakî kişiliğini daha yakından tanımamız açısından önem taşımaktadır.

Sâmi Efendi'nin eserlerinde Ashâb-ı Kirâm'ın önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Ashâb-ı Kirâm Menâkıbı adlı kitaplarında bazı sahabelerin hayatlarını anlatmış, halifeler Hz. Ebu Bekir (ra), Hz. Ömer (ra), Hz. Osman (ra) ve Hz. Ali (ra) hakkında müstakil eserler kaleme almıştır. Fatiha, Bakara, Yunus ve Hud surelerinin tefsirleri; Hz. İbrahim as. ve Hz. Yusuf as.'ın hayatlarından kesitlerin sunulduğu eserleri de bulunan Sâmi Efendi'nin; Bedir, Uhud ve Tebük gazveleri konusunda yazmış olduğu eserler de bulunmaktadır.

Sâmi Efendi, tasavvufî terbiyede nefisle mücadelenin öneminden ve özellikle kalp konusundan çok sık söz etmiştir. Mükerrerem insan olabilmek için; helal ile beslenmek, Allah'ın emirlerine riayet, huşu ile namaz kılmak, Allah'ı zikretmeye devam etmek, geceleri az uyumak ve sadıklarla beraber olmak hususlarına uyulması gerektiğini ifade etmiştir. Manevî hayatın sıhhatli olabilmesi için kalbin sıhhatli olması gerektiğine işaret eden Sâmi Efendi, kalbin hastalıklarının Allah'ı zikir ile tedavi edilebileceğini belirtmiştir. Beş türlü kalp olduğunu söyleyen Sâmi Efendi, bunları ölü, hasta, gâfil, zâkir ve diri kalp olarak sınıflandırmıştır. Ayrıca diri bir kalbe sahip olmanın gerekliliği üzerinde durmuştur.

Sâmi Efendi'ye göre tasavvuf, şeriatın âdap ve erkânının kaynağıdır. Tasavvuf, Allah'a karşı kuvvetli bir muhabbet duymak ve neticesinde benlik dâvâsını terk etmektir. Tasavvuf, zikir-i dâimîde bulunarak Allah'tan başka her şeyden gönlü temizlemektir. Sâmi Efendi'ye göre tarikat, şeriatın hâdimidir. Abdest, temizlik ve

taharet, namaza hazırlık olduğu gibi, tarikat da kalbi temizleyip huzura hazırlıktır. Bu yolda ilerlemede muhabbet ve rabitanın önemli bir rolü olduğunun altını çizen Sâmi Efendi, muhabbetin şartının da mürşidin sevdiğini sevmek, sevmediğini sevmemek olduğunu belirtmiştir. Zikri manevi bir gıdaya benzeten Sâmi Efendi, zikir, manevi gıda olup, yemek yemek gibidir demektedir. Zikrin ölçülü olması gerektiğini ifade eden Sâmi Efendi, bir sâlik gücü nispetinde zikretmelidir diyerek bu konuya dikkat çekmiştir. Zikrin birçok faydalarından bahseden Sâmi Efendi, Allah'ı anmanın kalbi diri tuttuğunu ve yumuşattığını belirtmiştir. Sâmi Efendi, kalbin, zikirden uzak kalması durumunda nefsin harareti altında kalacağını, şehvet ateşleriyle kuruyup, katılışıp, diğer organları ibadet edemez duruma getireceğini ve kalbi kaskatı yapacağını söylemiştir.

KAYNAKÇA

- Abdulkakî, Muhammed Fuad, *el-Mu‘cemu’l-mufehres li elfazı’l-Kur’ani’l-kerîm*, İstanbul 1990.
- Altıntaş, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1986.
- Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, Beyrut 1985.
- Ankaravî, İsmail, *Minhâcu’l-fukarâ*, Bulak 1256.
- Arıkan, Mustafa-Deniz, Ahmet, “Türk Ocaklarının Kapatılışı, Borçları ve Emlakının Tasfiyesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Derneği*, Konya 2004, sayı 15.
- Armaoğlu, Fahir, *XX. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914-1995)* Alkım Yayınları, İstanbul 2004.
- Arvasî, Abdülhakim, *Tasavvuf Bahçeleri*, sad. Necip Fazıl Kısakürek, İstanbul 2004.
- Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, Matbaa-i Osmaniyye, İstanbul 1304-1305.
- Aydın, Mesut, *Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul’da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992.
- Aynî, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi*, sad: Hüseyin Rahmi Yananlı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1992.
- Bağdadi, Mevlânâ Halid, *Risâle-i Rabıta*, Şam 1334.
- Baltaoğlu, Ali Galip, “Atatürk’ün Seçkin Bir İdarecisi: Ali Cemal Bardakçı”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 1994.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu’l Beyân*, Neşre Hazırlayanlar: Hasan Kâmil Yılmaz-Ömer Çelik-Süleyman Derin-Mehmet Toprak-Murat Sülün, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Carl Vett, *Kelâmî Dergâhı’ndan Hatıralar*, çev. Ethem Cebecioğlu, Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- Cebecioğlu, Ethem, *Hacı Bayram Veli ve Tasavvuf Anlayışı*, Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- Cebecioğlu, Ethem, *Muhammed Es’ad Erbilî*, (Yirminci Yüzyıl Türkiye Evliya Menakıbı) No:9, Kalem Yayınları, Ankara 2017.

- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara 2014.
- Cürçânî, Seyyid Şerif, *Ta 'rifât*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1275.
- Danişmend, İsmail Hami, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınları, İstanbul 1972, c.4.
- Dânâ, Sâdık, *Sultanü'l-Ârifîn eş-Şeyh Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu*, Erkam Yayınları, İstanbul 1991.
- Dinç, Hacı Hasan, *Sohbetler*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb*, Matbaatu'l-Mısriyye, Mısır 1932.
- Er, İbrahim Halil, *Muhammed Emin Er ile Söyleşiler*, Mevsimler Kitap, İstanbul 2017.
- Er, Muhammed Emin, *Tasavvuf Risalesi*, Haz. İbrahim Halil Er, Mevsimler Kitap, İstanbul 2018.
- Erbilî, Muhammed Es'ad, *Mektûbât*, Neşre Hazırlayanlar, Kâmil Yılmaz/ İrfan Gündüz, Erkam Yayınları, İstanbul 2015.
- Eriş, Mustafa, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 1*, Erkam Yayınları, İstanbul 2012.
- Eriş, Mustafa, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 2*, Erkam Yayınları, İstanbul 2015.
- Eriş, Mustafa, *Mahmûd Sâmi Efendi'den Hâtıralar 3*, Erkam Yayınları, İstanbul 2014.
- Enver, Fuad, Ebu Hazzam, *Mu'cemu ıstılâtı's-sufiyye*, Lübnan 1993.
- Es, İbrahim, *Altınoluk Dergisi*, Haziran, 2000, Sayı, 172.
- Firûzâbâdî, Muhammed b. Yakup, *el-Kâmusu'l-muhît*, Beyrut 1991.
- Gazzalî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, Matbaatu'l-Osmâniyye, Mısır 1933.
- Göktaş, Vahit, *Mahmut Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, Kalem Yayınları, Ankara 2018.
- Göktaş, Vahit, *Muhammed Es'ad-ı Erbilî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Felsefesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.
- Gündüz, İrfan, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Rabita," Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul 1992, Sayı 7.
- Gürsoy, Kenan, *Ekzistans ve Felsefe Üzerine Görüşler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- Hâkîm et-Tirmîzî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Nevâdiru'l-usûl fî ma'rifeti ehâdisi'r-Rasul*, Tah.: Mustafa Abdülkadir Atâ, Beyrut 1992.

Hâ'ni, Muhammed b. Abdullah, *el-Behçetü's-seniyye fi adabi't-tarikati aliyyeti'l-Halidiyyeti'n-Nakşbendiyye*, Mısır 1319, çev.: Ali Hüsrevoğlu, *Âdâb*, Erkam Yayınları, İstanbul 1985.

Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, çev.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996.

<http://adar.org.tr/tr-TR/haberler/2958/muhammed-emin-er>

<http://ramazanoglumahmudsamiks.com/2016/02/16/haci-hasan-akbasgil-efendi-hazretleri/>

İbnu'l-Arabî, Muhyiddin, *el-Fütûhâtu'l-Mekkiyye*, Beyrut trs.

İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin, *Mu'cemu makâyısı'l-luga, dâru'l-ihyâi'l-kütübi'l-Arabî*, Kahire 1366.

İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-mağribî et-Tûnisî, *Mukaddime*, çev.: Z.K. Ugan, İstanbul 1970.

İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Hasen el-Hadramî el-mağribî et-Tûnisî, *Şifâu's-sâil*, (Tasavvufun Mahiyeti) Haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1990.

İkbal Muhammed, *İslâm'da Dinî Tecrübenin Yeniden Doğuşu*, çev.: Ahmed Asrar, İstanbul 1984.

İnan, Afet, *İzmir İktisat Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982.

İşler, Esra İlkey, "Ulusal Bilincin İnşası Sürecinde Halkla İlişkiler", der. Nazife Güngör, *Cumhuriyet Döneminde İletişim*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010.

Kamer, Mustafa, *Kamerzâde (Sohbetler-Hâtralar)*, Haz. Ahmet Aköz, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.

Kara, İsmail, *Cumhuriyet Türkiyesinde Bir Mesele Olarak İslam 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.

Kara, Mustafa, *Buhara Bursa Bosna Şehirler/Sûfiler/Tekkeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.

Kara, Mustafa, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002.

Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.

Kâşânî, Abdürrezzâk *Istulâhâtu's-sûfiyye*, Kahire 1992

- Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk, *et-Taarruf li mezheb-i ehli't-tasavvuf, (Doğuş Devrinde Tasavvuf)*, terc.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- Kısakürek, Necip Fazıl, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1982.
- Kızıler, Hamdi, *Câhidî Ahmed Efendi ve Tasavvuf Felsefesi*, Tutku Yayıncılık, Ankara 2006.
- Koca, Ferhat, “Hasan Efendi, Yahyalılı”, *DİA*, c.16; s.318.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdulkerim b. Hevâzin, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, çev.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999.
- Nal, Sabahattin “Demokrat Parti'nin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti”, *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, 60.3: (2005).
- Necmuddin Kübrâ, *Tasavvufî Hayat, (Usûlu Aşere/Risâle ile 'l-hâim/Fevâihu 'l-cemâl)*, çev.: Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Osmanlı'yı Cumhuriyete Rapteden Maneviyat Dünyasından Kayan Bir Yıldız: Şeyhzâde Ahmet Beyefendi”, *Yozgat Divanı*, Ankara 2002, sy.4 (özel sayı)
- Özdamar, Mustafa, *Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi*, Kırkkandil Yayınları, İstanbul 2012.
- Özkaya, Yücel, *Türk İstiklâl Savaşı Cumhuriyet Tarihi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1981.
- Öztuna, Yılmaz, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1983.
- Öztürk, Ömer Muhammed, *Muhammed Esad Erbilî*, Misvak Neşriyat, İstanbul 2017.
- Öztürk, Ömer Muhammed, *Sohbetler 3*, Misvak Neşriyat, İstanbul 2017.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- Râgıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, Dâru Kahraman, İstanbul 1986.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Ashâb-ı Kirâm Menâkıbı*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Bayram Sohbetleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2014.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Bedir Gazvesi ve Enfâl Suresi Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.

- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Duâlar ve Zikirler*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2014.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Fatiha Suresi Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Bakara Suresi Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Günlük Duâlar ve Sureler*, Erkam Yayınları, İstanbul 2015.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Hazreti Ali*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Hazreti Ebu Bekir*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Hazreti Halid bin Velid*, Erkam Yayınları, İstanbul 2012.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Hazreti İbrahim*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Hazreti Osman*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Hazreti Ömer*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Hazreti Yusuf*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Musâhabe 1*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Musâhabe 2*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Musâhabe 3*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Musâhabe 4*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Musâhabe 5*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Musâhabe 6*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Mükerrerrem İnsan*, Erkam Yayınları, İstanbul 2015.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Tebük Gazvesi*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Uhud Gazvesi*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2013.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Yûnus ve Hûd Sureleri Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Serrâc et-Tûsî, Ebu Nasr Abdullah b. Ali b. Muhammed, *el-Lüma' fi't-Tasavvuf (İslâm Tasavvufu)*, çev.: Hasan Kamil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996.
- Sert Abdullah-Taşgetiren Ahmet-Karaman Murat, *Allah Dostunun Dünyasından (Hacı Musa Topbaş Efendi ile Sohbetler)* Erkam Yayınları, İstanbul 2009.
- Sunar, Cavit, *Tasavvuf Tarihi*, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları, Ankara 1975.
- Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbuddin Ömer b. Muhammed, *Avârifü'l-maârif (Tasavvufun Esasları)*, Haz.: Hasan Kamil Yılmaz- İrfan Gündüz, Erkam Yayınları, İstanbul 1993.
- Sülemî, Ebu Abdurrahmân, *Tabakâtu's-süfiyye*, Kahire 1986.

- Sürmeli, Mehmet, *Hacı Hasan Efendi ve Tasavvuf Anlayışı*, MGV Yayınları, Ankara 2018.
- Şahin, Abdullah, *Muhammed Es'ad-ı Erbilî'nin Hayatı Hakkında Bir Araştırma*, Basılmamış Lisans Tezi, Ankara 1975.
- Tahânevî, Muhammed A'lâ b. Ali, *Keşşâfu ıstılâhâti'l-fünûn*, Beyrut trs.
- Tan, Selman, "Mustafa Kamer Ağabey'le Vefatından Önce 1" *Altınoluk*, sayı 362, Nisan 2016.
- TBMM Zabıt Ceridesi c.19, 2. Devre, Ankara 1925.
- Topbaş, Osman Nûri, *Altın Silsile*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- Tosun, Necdet, "Ramazanoğlu Mahmud Sâmi", *DİA*, Cilt: 34; s.442.
- Tosun, Necdet-Durgut, Orhan, *Altın Silsile*, Eriş Vakfı Yayınları, İstanbul 2017.
- Tosun, Necdet, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, Ed. Semih Ceyhan, İSAM, İstanbul 2015.
- Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1985.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1999.
- Yıldırım, Emre, "Erken Cumhuriyet Yılları Milli Kimlik Tartışmaları: Hasan Ali Yücel ve Türkiye'de Hümanizma Arayışları", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt 8/7, 2013.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, *Altın Silsile*, Erkam Yayınları, İstanbul 2014.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, "M. Es'ad Erbilî", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, Şule Yayınları, İstanbul 1996, c.9.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, "Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi-kuddise sirruh-", *Altınoluk*, 1994- Ocak, sayı 95.
- Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev.: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

EKLER

EK-1

Mahmud Sâmi Efendiye Ait Hûviyet Cüzdanı.

- 2 -

HÜVIYET VE EŞKÂLI
SIGNALEMENT
PERSONAL PARTICULARS

EŞİ-FEMME-WIFE

GOMMER CANT
ADANA

ve tarhi
de naissance
date of birth 1892

İSTANBUL

BUGDAY
CHATAIN

ELA
AZURE

KIR
GRIS

NORMAL

COCUKLARI-ENFANT-CHILDREN

- 3 -

EŞİ-FEMME

İSTANBUL
HÜVIYET MÜDÜRLÜĞÜ

Foto
Ph

HÂMİLİNİN İMZASI
SIGNATURE DU TITULAIRE
SIGNATURE OF HOLDER

EŞİNİN İMZASI
SIGNATURE OF THE FEMME

EK-2

Sâmi Efendi'nin Halifelerinden Adana'lı Bakkal Hasan Efendi

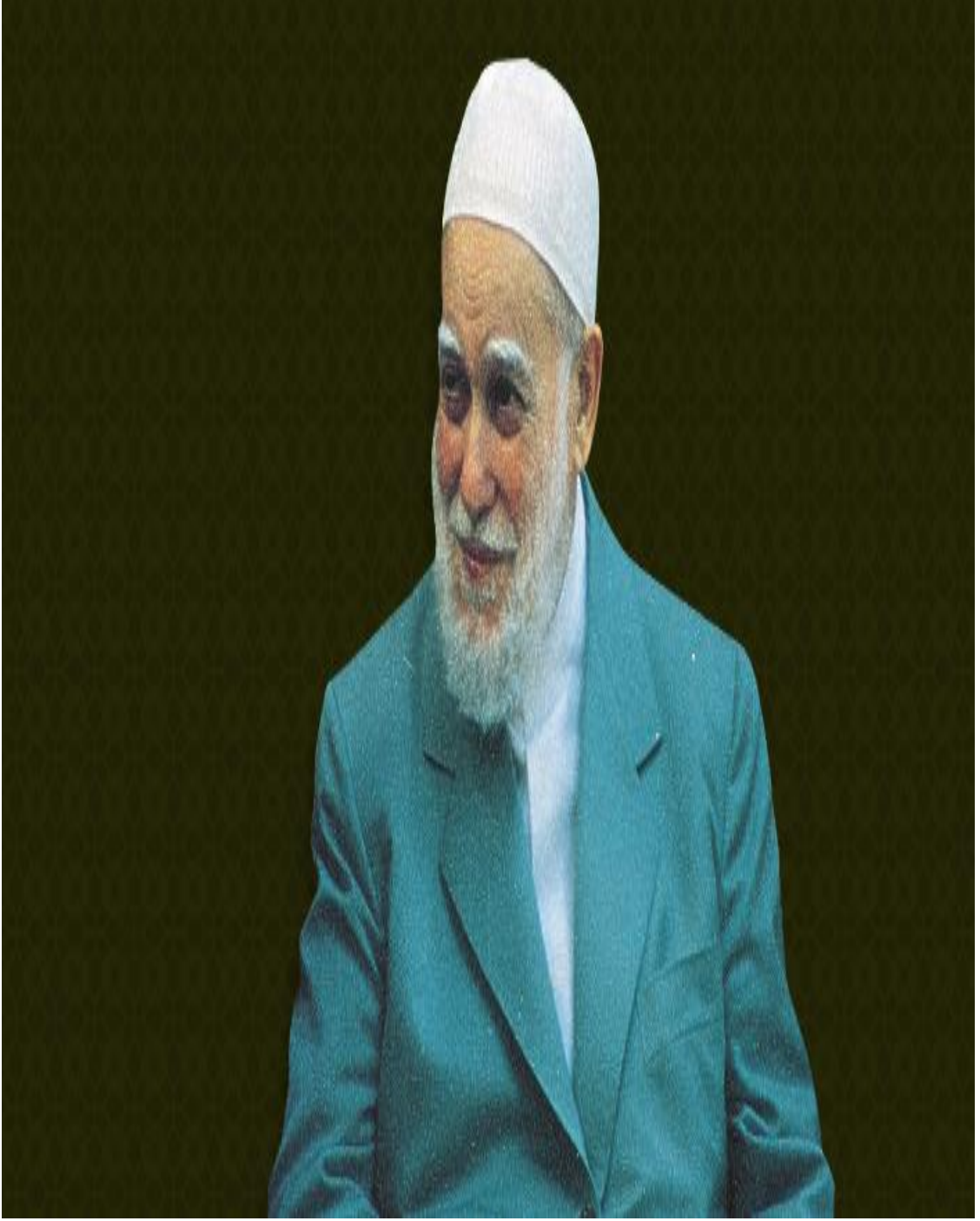
EK- 3

Mahmud Sâmi Ramazanoglu'nun Halifelerinden Yahyalı'lı Hasan Efendi

EK-4

Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun Halifelerinden Musa Topbaş Efendi

Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun Musa Topbaş Efendi'ye Vermiş Olduğu
İcâzetnâme.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله وصحبه اجمعين انا بعد اخوان
كرام واهل يقينه عرض ايدى بيليرم كه طريقت
عليه نقشبنديه يا خدمت غيرت وصيبتين دولت
سزا اولار معنويه مز عوسى اقتدى بى تبريك ايدى
و طالب رشد و رشاد اولون عباد صالحين تعليم
طريقت والقاء نسبت فيض برکت ايجون عزيزم
اقتدمون حائز اولديغيم رخصت ايجانجه زانلاري
ما ذننا يلرم جناب حق و فياض مطلق حضرتلاري
خليليزي منبع ايمان و لسان ناري مجري عرفان باسون
ذات عاليكزله صحبت ايدن اخوان ديني شرف صحبتلار
مستفيد بوسون آمين وصلى الله على سيدنا
وهادينا محمد وآله وصحبه اجمعين
واخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمين

أرندكوي

نقشبندی وفادری مشائخ
شیخ محمود و...
محمود ساکسا

هجری تاریخ
۱۲ رمضان ۱۲۹۶
روسی تاریخ
۱۲۹۲

EK- 6

Mahmud Sâmi Ramazanoğlu'nun Halifelerinden Muhammed Emin Er Efendi

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Bolu ili Göynük ilçesinde doğdu. 2012 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2007 yılı Ocak ayında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda İmam-Hatip olarak göreve başladı. 2014 yılının Mart ayından bu yana Bolu'da Cezaevi Vaizi olarak görev yapmaktadır.

